

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

**BASRA DİL EKOLÜ GÖRÜŞLERİ ÇERÇEVESİNDE TEMYİZ VE
BAKARA SURESİ ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Serap KAYA

Sivas
Ocak 2022

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

**BASRA DİL EKOLÜ GÖRÜŞLERİ ÇERÇEVESİNDE TEMYİZ VE
BAKARA SURESİ ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Serap KAYA

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali YILMAZ

Sivas
Ocak 2022

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Serap KAYA

....../....../2022

ÖNSÖZ

Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç olup duygu ve düşüncelerimizin, sözcük haline getirilmiş sesler ya da simgeler aracılığıyla anlatılmasıdır. Kendine özgü kuralları olan dil, adeta bu kurallar içerisinde gelişen canlı bir varlıktır. Bu canlı varlık olan dil, insan toplulukları arasındaki iletişimin temel unsurunu teşkil etmektedir. Dil her şeyden önce bir iletişim aracı olduğuna göre bu aracın özelliklerinin iyi bilinmesi ve ona göre kullanılması önem arz etmektedir. Nasıl ki bir otomobilin kullanma kılavuzunda yazılan esaslara ve trafik kurallarına uygun biçimde kullanılması gerekiyorsa doğal bir araç olan dilin de kendine özgü kurallarına göre kullanılması esastır.

Dilde açık ve kapalı anlatım üslubü mevcuttur. Açık anlatım üslubu anlaşılması basit sade ve akıcı bir anlatım tarzıdır. Kapalı anlatım üslubu ise açık anlatım üslubünün tersine anlaşılması zordur. Bu üslubun daha çok edebi sanatsal anlatım tarzlarında tercih edildiği görülmektedir. Bu tür anlatım tarzları Arap Dilinde de mevcuttur. Bu çalışmamızda ele aldığımız temyizli cümle kapalı anlatım tarzlarından biridir. Arap Dilinde “*Temyîz*” en genel ifadeyle cümlenin unsurlarının birbiriyle olan nispetlerindeki veya kapalı olan bir kelimeyi açıklamak üzere getirilen mansûb, nekra isimdir.

Çalışmamız “*Temyîz ve Kısımları*” ve “*Temyîzin Bakara Sûresi Örneğinde İncelenmesi*” başlıkları altında iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde temyîzin etimolojik ve terminolojik tanımları yapıp şartları ve kısımları incelenmektedir. İkinci bölümde ise temyîz ögesine örneklik teşkil eden Bakara Sûresi’ndeki ilgili ayetler incelenerek tahlilleri yapılmıştır. Bütün bunlarda Basra Ekolü temsilcilerinin görüşlerinden, yetersiz olduğu yerde ise başka görüşlerden yararlanılmıştır.

Bu çalışmamızın amacı dilimizde kapsamlı ve noksansız bir şekilde ele alınmamış olan temyîz konusunu tüm yönleriyle ortaya koymaktır.

Çalışmalarım esnasında gerek metot, gerek içerik ve kaynak açısından yaptıkları yardım ve rehberlikleriyle desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve değerli zamanlarını bu çalışmamızın oluşması için ayıran hocam Sayın Prof. Dr. Yusuf DOĞAN’a, danışmanım Prof. Dr. Ali YILMAZ’a bu çalışmanın hazırlanması sürecinde yardım ve desteğini esirgemeyen eşim İsmail Kaya’ya teşekkürlerimi arz ederim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	vii
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ.....	ix
ÖZET	xi
ABSTRACT	xiii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. TEMYİZ VE KISIMLARI	5
1.1. Temyîz Kelimesinin Etimolojisi.....	5
1.1.1. Temyîz Kelimesinin Kökeni.....	5
1.1.2. Temyîzin Sözlük Anlamı	5
1.1.3. Basra ve Kûfe Ekollerinin Temyîzi İsimlendirmedeki İhtilafları	6
1.2. Temyîz Kelimesinin Terminolojisi.....	9
1.2.1. Tanımlarda Geçen Kelimelerin Tahlili	11
1.2.1.1. Câmid (الجامد)	11
1.2.1.2. Fadle (الفضلة) Kelimesinin Tahlili	12
1.2.1.3. Nekra (النَّكْرَة)	13
1.2.1.4. Müsteķirr (المُسْتَكِرُّ).....	13
1.2.1.5. Zât (الذَّاتُ)	14
1.2.1.6. Mezkûr (مَذْكُور) Mukadder (مُقَدَّر)	15
1.2.1.7. Nispet (النِّسْبَةُ).....	16
1.2.1.8. Şibih Cümle (شبه جملة).....	16
1.3. Temyîzin Şartları	16
1.3.1. Müfred Olması	17
1.3.2. Nekra Olması	17

1.3.3. Câmid İsim Olması.....	19
1.3.4. Temyîzin Mansûb Olması	20
1.3.5. Temyîzin Mümeyyeze Takaddüm Etmemesi	21
1.3.6. Temyîzin Atıfsız Olarak Birden Fazla Gelmemesi	24
1.3.7. Temyîzin Mümeyyeze Bazı Hâllerde Mutabakat Etmesi.....	24
1.4. Temyizin Kısımları.....	26
1.4.1. Müfred Temyîzi (التمييز المفرد):	28
1.4.1.1. Miktarların Temyîzi (تمييز المقادر).....	29
1.4.1.1.1. Ağırlık Ölçülerinin Temyîzi (تمييز الوزن)	30
1.4.1.1.2. Hacim Ölçülerinin Temyîzi (تمييز الكيل).....	30
1.4.1.1.3. Uzunluk veya Alan Ölçülerinin Temyîzi (تمييز المساحة).....	31
1.4.1.2. Miktarlara Benzeyenlerin Temyîzi (شبه المقادر).....	32
1.4.1.2.1. Ağırlık Ölçülerine Benzeyenler (شبه الوزن).....	33
1.4.1.2.2. Hacim Ölçülerine Benzeyenler (شبه الكيل).....	33
1.4.1.2.3. Uzunluk veya Alan Ölçülerine Benzeyenler (شبه المساحة).....	34
1.4.1.3. Kıyas Yoluyla Miktarlara Benzeyen Takribi Ölçülerin Temyîzi (مقاييس).....	34
1.4.1.3.1. مثل Kelimesinin Temyîzi	36
1.4.1.3.2. غَيْر - سَوِي Kelimesinin Temyîzi	36
1.4.1.3.3. مِلْأ Kelimesinin Temyîzi	37
1.4.1.3.4. طُول Kelimesinin Temyîzi.....	37
1.4.1.3.5. عَرْض Kelimesinin Temyîzi.....	37
1.4.1.3.6. غَلَط Kelimesinin Temyîzi.....	38
1.4.1.3.7. لَأْسِيْمًا Kelimesinin Temyîzi.....	38

1.4.1.4. Temyîzin Fer'î (türevi) Olan İsimler	38
1.4.1.5. Sayıların Temyîzi	40
1.4.1.5.1. Sarih Sayılar ve Temyîzi	40
1.4.1.5.1.1. Müfred Sayılar ve Temyîzi.....	41
1.4.1.5.1.2. Mürekkeb Sayılar ve Temyîzi	46
1.4.1.5.1.3. 'Ukûd Sayılar ve Temyîz.....	48
1.4.1.5.1.4. Matûf Sayılar ve Temyîzi	49
1.4.1.5.2 Kinâye Sayılar ve Temyîzi	50
1.4.1.5.2.1. Kinâye Edatı (كَمْ) ve Temyîzi	51
1.4.1.5.2.1.1. İstifhâm Edatı كَمْ ve Temyîzi	51
1.4.1.5.2.1.2. Haberîyye Edatı كَمْ ve Temyîzi	55
1.4.1.5.2.1.3. İstifhâm ve Haberîyye Manasında Olan كَمْ Edatının Benzerlik ve Farklılıkları.....	60
1.4.1.5.2.2. Kinâye Edatı كَأَيِّ-كَايْنُ ve Temyîzi	61
1.4.1.5.2.2.1. كَمْ ile كَايْنُ Edatları Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar	64
1.4.1.5.2.3. Azlık veya Çokluk Bildiren كَذَا ve Temyîzi.....	65
1.2.1.5.2.4. Kinâye Olan كَيْت ve نَيْت	67
1.4.2. Cümle Temyîzi	67
1.4.2.1. Muhavvel / Gayri Muhavvel Temyîz / (تمييز محول)	
(تمييز غير محول).....	70
1.4.2.1.1. Muhavvel Temyîz (التمييزُ الْمُحَوَّلُ)	70
1.4.2.1.1.1. Mübtedadan Muhavvel Temyîz.....	71
1.4.2.1.1.2. Fâilden Muhavvel Temyîz.....	74
1.4.2.1.1.3. Mefûlden Muhavvel Temyîz	75
1.4.2.1.1.4. Nâib-i Fâilden Muhavvel Temyîz	76
1.4.2.1.2. Muhavvel Olmayan Temyîz (التمييز غير محول)	76
1.4.2.1.3. Taaccüb Fiilleri ve Temyîzi	77
1.4.2.1.4. Medih-Zem Fiilleri ve Temyîzi.....	79
1.5. Temyizin Hâl İle Benzer ve Farklı Yönleri	85

1.5.1. Temyîzin Hâle Benzediği Yerler	86
1.5.2. Temyîzin Hâlden Farklı Olduğu Yerler.....	88
İKİNCİ BÖLÜM	93
TEMYÎZ KONUSUNUN BAKARA SÛRESİ ÖRNEĞİNDE	
İNCELENMESİ	93
2.1. Bakara sûresi 10. Ayet.....	93
2.2. Bakara sûresi 26. Ayet.....	94
2.3. Bakara Sûresi 29. Ayet.....	95
2.4. Bakara Sûresi 51. Ayet.....	96
2.5. Bakara Sûresi 60. Ayet.....	96
2.6. Bakara Sûresi 74. Ayet.....	96
2.7. Bakara Sûresi 90. Ayet.....	97
2.8. Bakara Sûresi 93. Ayet.....	97
2.9. Bakara Sûresi 96. Ayet.....	97
2.10. Bakara Sûresi 102. Ayet.....	98
2.11. Bakara Sûresi 106. Ayet.....	98
2.12. Bakara Sûresi 110. Ayet.....	99
2.13. Bakara Sûresi 130. Ayet.....	100
2.14. Bakara Sûresi 138. Ayet.....	101
2.15. Bakara Sûresi 165. Ayet.....	101
2.16. Bakara Sûresi 187. Ayet.....	101
2.17. Bakara Sûresi 196. Ayet.....	102
2.18. Bakara Sûresi 197. Ayet.....	102
2.19. Bakara Sûresi 200. Ayet.....	102
2.20. Bakara Sûresi 211. Ayet.....	103
2.21. Bakara Sûresi 215. Ayet.....	103
2.22. Bakara Sûresi 226. Ayet.....	104
2.23. Bakara Sûresi 228. Ayet.....	104
2.24. Bakara Sûresi 234. Ayet.....	105
2.25. Bakara Sûresi 247. Ayet.....	105
2.26. Bakara Sûresi 249. Ayet.....	105
2.27. Bakara Sûresi 259. Ayet.....	106

2.28. Bakara Sûresi 260. Ayet	106
2.29. Bakara Sûresi 261. Ayet	107
2.30. Bakara Sûresi 270. Ayet	108
2.31. Bakara Sûresi 271. Ayet	108
2.32. Bakara Sûresi 272. 273. Ayetler	108
SONUÇ	111
KAYNAKÇA	113
ÖZ GEÇMİŞ	119

KISALTMALAR

b.	:	İbn, bin
Bk. / bk.	:	Bakınız
b.y.	:	Basım yeri yok
DİA	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Erişim	:	Erişim tarihi
M.Ö	:	Milâttan önce
M.S	:	Milâttan sonra
TDK	:	Türk Dil Kurumu
Nşr. / nşr.	:	Neşreden
Thk. / thk.	:	Tahkik eden
ö.	:	Ölümü, Vefat tarihi
Trc. / trc.	:	Tercüme eden
ts.	:	Tarihsiz
Tsh. / tsh.	:	Tashih eden
vb.	:	Ve benzeri
vd.	:	Ve diğerleri
y.y.	:	Yayıncı bilinmiyor
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ء	ث	ح	خ	ذ	ص	ض	ض	ط	ظ	ع	غ	ق
‘	Ŝ	Ĥ	Ĥ	Ẓ	Ş	Ẓ	Ḍ	Ṭ	Ẓ	‘	Ġ	Q̣
‘	ŝ	ĥ	ĥ	ẓ	ş	ẓ	ḍ	ṭ	ẓ	‘	ġ	q̣

ÖZET

Bu tezde Arap Dilinde Temyîz unsuru incelenmiştir. Dilimizce ayırt etmek, ayırmak anlamına gelen temyîz cümle içerisindeki kapalılığı açıklayarak ayırt edilmesini sağlayan fadle bir ögedir. Temyîz, cümle içerisinde açıklamaya ihtiyaç duyulan kapalı kelime veya cümle olan mümeyyez ve temyiz olmak üzere iki unsurdan oluşmaktadır. Mansûbattan sayılan temyîz bazı durumlarda mecrûr olarak gelmekte, kapalı olan mümeyyez ise cümledeki konumuna göre i'rablanmaktadır.

Temyîzin açıkladığı mübheme göre temyîz iki kısımda incelenmektedir. Birinci kısım kapalılığı giderilen müfret kelime anlamında müfret temyîzi olup beş kısma ayrılmaktadır. Bunlar; miktar isimler, miktara benzeyen isimler, kıyas yoluyla miktara benzeyen isimler, temyîzin fer'i olan isimler ve sayılardır. İkinci kısım olan cümle temyîzi ise cümledeki fiil, fâil veya diğer unsurlar arasındaki nispetten kaynaklanan kapalılığı kaldırmaktadır. Cümle temyîzi muhavvel ve gayr-ı muhavvel olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Muhavvel dönüştürülen temyîz anlamında olup temyîzli cümle kurulmadan önceki düz cümle demektir. Temyîz, mensûbattan olması ve cümledeki görevi itibarıyla zaman zaman diğer mansûbat öğeleriyle özellikle de hâl ile karıştırılmaktadır.

Basit düz cümle değil de temyîz ile açıklanan kapalı cümle kullanılmasının belâği sebebi, dikkat çekip zihinlerde ilgi uyandırmaktır. Bu sayede ifade edilen şey daha tesirli olmaktadır. Bu çalışma temyîz olgusunu Basra Ekolü çerçevesinde kapsamlı bir şekilde ele aldıktan sonra Bakara Sûre'sinde temyîz ile ilgili örnek âyetler ile konuyu pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Bütün bunlarda Basra Ekolü temsilcilerinin görüşlerine, yetersiz olduğu yerde ise başka görüşlerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Temyîz, Mümeyyez, Mübhem, Muhavvel, Gayr-ı Muhavvel.

ABSTRACT

In this dissertation, The element of Temyîz in the Arabic language is examined. Temyîz, which means to distinguish in our language, is an excessive element that allows it to be distinguished by explaining the closeness in the sentence. Temyîz consists of two elements: mumayyaz (ambiguous element) and Temyîz, which are closed words or sentences that need explanation in the sentence. In some cases, the Temyîz which is accepted as mansubat comes as mecrur, while the closed mümeyyez is becomes i'rab according to its position in the sentence. According to the mubhem explained by the Temyîz, the Temyîzis examined in two parts. The first part is called Temyiz of Mufret, which means that smooth out the closure of the mufret, and it is divided into five parts. These are quantity names, quantity-like names, quantity-like names by comparison names, and numbers that are part of Temyîz. The second part, sentence Temyîz, removes the closeness arising from the relation between the verb, subject, or other elements in the sentence. The Temyîz of a sentence is divided into two parts as muhavvel and gayr-i muhavvel. Muhavvel means converted sentence and it is converted from regular Sentence. The Temyîz is sometimes confused with other mansubat elements, especially hal because it is from Mansubat and its role in the sentence. The reason for the use of a closed sentence described by Temyîz instead of a simple straight sentence regarding the literature aspect is to attract attention and arouse interest in the minds. In this way, what is expressed becomes more effective. After comprehensively reviewing the Temyîz phenomenon within the perspective of the Basra School, this thesis aims to reinforce the issue with sample verses about the Temyîz in Surah Baqara. The writings of the representatives of the Basra School were benefitted from all these works. However, the other writings were utilized where the works of the representatives of the Basra School were found insufficient.

Keywords: Temyîz, Mümeyyez, Mubhem, Muhavvel, Gayr-i Muhavvel.

GİRİŞ

Her canlı fitratına uygun olarak muhatabıyla iletişim kurma ihtiyacı duyar. İnsan da düşünen, duygulanan ve akıl yürüten bir canlı olarak dil sayesinde dünya ile bağlantısını sağlar. Doğuştan getirdiği en temel araçlardan olan dil ile kendi benliğinden dünyaya kapı açar. Kastedilen bu dil bir insan organı değil; kendi içinde farklı ağız ve lehçeleri olan, ülke ve coğrafyalarda farklılık arz eden, kendisine has bir takım kuralları olan bir iletişim aracıdır. Allah tarafından Hz. Âdem'e eşyaların adlarının öğretilmesi¹ dilin insanlık tarihi kadar eski bir geçmişinin olduğunu gösterir. Daha sonra gelen milletlerin kimlik ve varlık vesikası olması bakımından her toplum için bağımsızlık meselesi olmuştur. Bu bakımdan dil her millet için önemli bir yere sahip olduğunu belirtebiliriz.

Bir dilin var olabilmesi ve devamlılığını sürdürebilmesi için kendine ait bir takım kurallarının olması şarttır. Sami dil ailesi içinden olan Arapça da kendine ait kuralları olan, başta sadece Arapların kullandığı; fakat daha sonra Kur'ân-ı Kerim'in bu dille inmesiyle birlikte bütün İslam âleminin özellikle ibadette ortak kullandığı bir dil haline gelmiştir.

İslam öncesi dönemde Arap dilinin daha çok şifahi olarak kullanıldığını görmekteyiz. Yine bu dönemde Arapların dil, edebiyat, vb. konularda çok ileri bir seviyede olduklarını belirtebiliriz. Ayrıca o dönemde Araplar zekâları ile meşhur olmuşlardır. Öyle ki çok sayıda şiir ve râvileri ezbere bildikleri, bunların yazıya geçirilmesini acziyet olarak kabul ettikleri ifade edilmektedir.² Ayrıca Arapların yeni doğan bebekleri, dillerini güzel ve doğru konuşmaları için dili fasih konuşan kabilelerin ya da şair ve ediplerin yanlarına vermeleri onların dillerini koruma konusunda oldukça bilinçli olduklarını göstermektedir.³

İslam'ın gelmesiyle Arap dili yeni bir hüviyet kazanmış, Arap Lehçelerinin en fasihi olan Kureyş Lehçesi ile inen Kur'ân, kısa bir zaman içinde dilde bütünlüğü

¹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Bakara 2/31.

² Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *Mecalisü'l-'ulemâ'* nşr. Abdüsselam M. Hârûn, (Kahire: y.y., 1983), 9-10.

³ Ertuğrul Özkul, *Arap Basra ve Kûfe Ekollerinin Terminoloji Farklılıkları* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 6.

sağlayıp, birçok bölgede yaygınlık kazandığı görülmektedir. İslamiyet'in doğuşundan sonra Arapların Arapça'yı bilmeyen toplumlarla ilişkileri sonucunda dillerinde bozulmalar olduğu, gerek günlük konuşmalarında gerekse Kur'ân-ı Kerim'in okunmasında fasih Arapça'dan farklı özellikler görülmeye başlandığı ifade edilmektedir. Kur'ân'ın doğru okunmasını, doğru anlaşılmasını temin etmek ve Arapça'nın İslamiyet'i yeni kabul etmiş Arap olmayan milletler tarafından öğrenilmesini kolaylaştırmak için Arap dili gramerini ilmî usullere dayalı kaideler halinde tespit etmek gerekiyordu. Böylece Arap filolojisinin kuruluşu, klasik dil ve edebiyat malzemelerinin derlenmesi, bununla beraber lügat ve gramer çalışmaları, ilk defa Arap yarımadasının kuzeydoğusunda Araplarla Arap olmayanlar arasında adeta bir sınır vazifesi gören Basra'da, yaklaşık bir asır sonra da ona paralel olarak Kûfe'de başlayıp üç asır kadar devam ettiği ifade edilmiştir.⁴

Bu iki bölgedeki dil ve edebiyat çalışmaları, prensipleri ve meselelere bakış açıları birbirinden farklı olan ve dolayısıyla aralarında ihtilaflar bulunan iki dil Ekolünün doğmasına yol açtığı kaynaklarda ifade edilmektedir. Önceleri Basra Dil Ekolü'nden faydalanarak yetişen ve II. yüzyıl sonlarında ayrı bir grup haline gelen Kûfe Ekolü, rekabet duygusunun etkisiyle hararetli bir çalışma içine girdiği belirtilmiştir. Kûfe'de Ali b. Hamza el-Kisâî (ö. 189/805) ve Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822) gibi büyük nahivciler yetiştikten sonra bu iki ekol mensupları arasında görüş ayrılıkları çoğaldığı, müstakil kitaplara konu teşkil eden Arapçanın edebi mahsullerinin derlenmesi ve kaidelerinin tespitinde önemli rol oynadığı söylenmiştir.⁵

Kaynaklarda Basra Dil Ekolü'nün ilk temsilcilerinin Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688), Îsâ b. Ömer es-Sekafî (ö. 149/766), Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791) Ahfeş el-Ekber (ö. 177/793), ve Yûnus b. Habîb (ö. 182/798) olduğu söylenmektedir. Bunlardan sonra ise kendinden sonra gelen nahivcilere ışık tutan Basra Ekolünün kurucularından Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) geldiği bildirilmektedir. Sîbeveyhi'den sonra son dönem Basra nahivcileri olan Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830 ?), Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ (ö. 209/824-25 ?), Ebû Zeyd el-Ensârî (ö. 215/830), el-Esmaî (ö. 216/831), Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838), Ebû Osman el-Mâzinî (ö. 249/863),

⁴ Zeccâcî, *Mecalisü'l-'ulemâ'*, 9-10.

⁵ Zeccâcî, *Mecalisü'l-'ulemâ'*, 9-10.

Müberred (ö. 285/898), ve İbn Düreyd (ö. 221/933), gibi büyük nahivcilerin birbirini takip ettiği ifade edilmektedir.⁶

Her iki Ekolün çalışmaları semâa ve kıyasa dayanmakla beraber ortaya farklı sonuçların çıkmasının bir takım sebeplerinin olduğu görülmektedir. Arap dilini hatasız konuşan bedevîlerin çöle yakın bir şehir olan Basra'da toplanması, Cahiliye dönemindeki Ukaz panayırına benzeyen ve İslâmî dönem panayırılarının en önemlilerinden olan Merbid'in Basra'da bulunması gibi sebeplerden dolayı Basra Dil Ekolü titizlikle seçtikleri bedevî Arapların fasih lehçesini esas alıp dile ait genel kurallar koymuşlar, bu kurallara uymayanları şâz kabul ederek onlar için ayrıca kural koymaya gerek görmemişlerdir. Buna karşılık Kûfe'nin dil bakımından karışık unsurlarla dolu olması sebebiyle Kûfeliler semânın kaynağını seçmede aynı titizliği göstermeyip Araplar'dan rivayet edilen her kullanıma itibar etmişler, nadir ve şâz olsa da duydukları her şekli kurallaştırmışlardır.⁷

Çalışmamızı Türk akademi dünyasında hakkında yeterli çalışma yapılmadığını düşündüğümüz, yapılanların ise çok sınırlı ve yetersiz kaldığını gördüğümüz “*Temyîz*” konusunu görüşleriyle kendinden sonra gelen nahivcilere ışık tutan Basra Ekolü çerçevesinde inceledik. Ülkemizde bu alanda Halil İbrahim Karagöz'ün *Arap Dili Gramerinde Temyîz* isimli lisans üstü tez çalışmasının dışında hiçbir tez bulunmamaktadır. Arap camiasında ise temyîz konusu bazı lisans üstü tezlere konu olmuştur. Lisans üstü tezlere konu olan başlıca çalışmalar, Firas Ekrem 'Abdü'l-Âlî tarafından hazırlanan *et-Temyîz Dirâse Tahlîliyye fi'l-Binye* ve Hâzım Zunnûn İsmail es-Seb'âvî, *et-Temyîzü fi'l-Şurâni'l-Kerîm Dirâse Nahviyye Delâliyye* isimli lisans üstü tezleridir. Çalışmamızı kaleme almadan önce bu konuya dair yapılmış tüm akademik çalışmaları inceledik sonrasında kendi tezimiz için çalışma ve metodolojimizi belirledik.

Bu çalışmada metod olarak; öncelikle temyîz kavramının klasik Arap Dili kaynaklarında taraması yaptık, Basra nahivcilerinden el-Âlî b. Aḥmed *el-Cümel fi'n-Nahvi*, Sîbeveyh *el-Kitâb*, İbnu's-Serrâc *el-Uşûl fi'n-Nahvi*, Müberred *el-Mukteḍab*, temyîz hakkında açıklamaların yetersiz olduğu yerde ise mütaahhirîn nahivcilerden İbn

⁶ Zeccâcî, *Mecalisü'l-'ulemâ'*, 9-10.

⁷ Hulusi Kılıç, “Basriyyûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/118

Hişâm *Kaṭru'n-nedâ ve bellü's-şadâ*, Zemaḥşerî (ö. 538/1144) *el-Mufaṣṣal fî Şan'ati'l-Î'râb*, İbn Mâlik (ö. 672/1274) *Teshîlu'l-Fevâid ve Tekmîlu'l-Makâşid*, İbn Hişâm (ö.761/1359) *Müğni'l-Lebib* gibi eserler inceledik. Ayrıca temyîzi sistematik bir şekilde inceleyen modern nahivcilerden 'Abbâs Ḥasan *en-Nahvü'l-Vâfi*, Ğalâyînî *Câmi'u'd-Durûsü'l-'Arabiyye* isimli eserlerinde önemli derecede yararlandık. Basra ve Kûfe ekolleri arasındaki ihtilafları konu alan el-Enbârî'nin *el-İnsâf fî Mesâili'l-Hilâf Beyne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* adlı eserinden temyîz ile ilgili ihtilaflı konuları taradık.

Son bölümde ise Arap dilinin temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'in Bakara Sûresi'nde temyîz ile ilgili ayetleri tarayarak sırasıyla açıklamaya çalıştık. Bu ayetlerde bulunan temyîzin yorumlanmasında Ebû Ḥayyân *el-Baḥru'l-Muḥîṭ fî't-Tefsîr*, en-Naḥḥâs *Î'râbu'l-Kurân*, Ebû Muhammed Mekkî İbn Ebî Fâlib el-Ḳaysî *Müşkilü Î'râbi'l-Kurân*, 'Ukberî, *et-Tibyân fî Î'râbi'l-Kurân*, Maḥmûd Şâfi *el-Cedvel fî Î'râbi'l-Kurân*, Muḥyiddîn ed-Dervîş *Î'râbu'l-Kurâni'l-Kerîm ve Beyânühû* eserlerinden önemli ölçüde yararlandık. Verilen ayet-i kerimelerin tercümelerinde Diyanet'in mealinden istifade ettik.

Çalışmamızın nihai amacı daha önce dilimizde tekmilli bir şekilde çalışılmamış olan temyîz konusunu tüm yönleriyle ele aldıktan sonra Bakara Sûresi örneğinde incelemektir.

Gayret bizden, Tevfik Allah'tan...

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEMYİZ VE KISIMLARI

1.1. Temyîz Kelimesinin Etimolojisi

Bu başlık altında temyîz kelimesinin kökeni, sözlük anlamı, Basra ve Kûfe Dil Ekollerinin temyîzi isimlendirme sürecini ve bu süreçte yapılan farklı isimlendirmeleri ele alınmıştır.

1.1.1. Temyîz Kelimesinin Kökeni

“التَّمْيِيزُ” “temyîz” kelimesi sülasi “مَازَ” fiilinin tef‘îl babından “التَّمْيِيزُ” şeklinde gelen masdarı olup mazisi “مَيَّرَ”, muzarisi “يُمَيِّرُ”, ism-i fâili “مُمَيِّرٌ”, ism-i mefûlû “مُمَيَّرٌ”, emri hazırî “مَيِّرْ” şeklinde gelir.⁸

1.1.2. Temyîzin Sözlük Anlamı

Temyîz, “Bir şeyi başka bir şeyden ayırmak” demektir.⁹

Kur'an-ı Kerim'de “التَّمْيِيزُ” kelimesi geçmemekle birlikte iftiâl ve tefâul babına nakledilmiş şekliyle geçmektedir. İftiâl babına nakledildiğinde “ayrılmak”, tefâul babına nakledildiğinde ise “çatlamak” manasına gelmektedir. Bu ayetler şunlardır.¹⁰

وَأَمَّا تَزُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ: *Ayrılın bir tarafa bugün, ey günahkârlar!*¹¹

⁸ Hâlid b. ‘Abdullah el-Ezherî, *Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tevdîh* (“Hâşiyetü şerhi't-Taşrih 'ala't-Tevdîh” ile birlikte), (Dâru'l-fikr, ty.), 1/393; es-Seyyid Maḥmûd el-‘Âlûsî İbnü's-Seyyid ‘Abdullah Efendî, *Hâşiyetü Şerh'il-kaṭr fî 'ilmi'n-Nahvi* (“Şerhu Kaṭri'n-nedâ ve bellü's-şadâ” ile birlikte), (Dâru'l-Ma‘ârif, 1320/1902), 2/27; ‘Abdüh er-Râcihi, *et-Taṭbîku's-Şarfi* (Beyrut: Dâru'n-Nehḍatü'l-'Arabiyye, 1430/2009), 31.

⁹ Ebû ‘Abdi'r-Raḥmân el-Ḥalîl b. Aḥmed el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Dr. Mehdî el-Maḥzûmî - Dr. İbrâhîm es-Sâmîrâ'î (y.y., ts.), “myz”, 7/394; Ezherî, *Şerhu't-Taşrih*, 1/393; ‘Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh'il-kaṭr*, 2/27; İbrâhîm Muştafâ vd., *el-Mu‘cemü'l-vasît* (İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyyeh, 1392/1972), “myz”, 893; Luvîs Ma‘lûf el-Yesûî, *el-Müncid fî'l-luğa* (Beyrut: Dâru'l-Meşriq, 33. Basım, 1412/1992), “myz”, 781; Mevlüt Sarı, *el-Mevârid* (İstanbul: Bahar Yayınları, 1404/1984), “myz”, 1471.

¹⁰ Yesûî, *el-Müncid fî'l-luğa*, “myz”, 781; Muştafâ, vd, *el-Mu‘cemü'l-vasît*, “myz”, 893.

¹¹ Yâsîn 36/59.

Bu ayette geçen “امْتَأَزُوا” kelimesinin kökü “مَاز” olup ifti‘âl babının emri hazırı olarak “امْتَأَزُوا” “ayrılın” şeklinde gelmiştir.¹²

تَكَادُ تَمَيِّرُ مِنَ الْعَيْظِ: Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak!” yani parçalanıp cüzlere ayrılacak.¹³

Bu ayette ise temyîz kelimesinin kökü olan “مَاز” fiilinden tefa’ul babının muzarisi olarak “تَمَيِّرُ” “çatlayacak” şeklinde gelmiştir. “تَمَيِّرُ” kelimesinin aslı “تَتَمَيَّرُ” dır. Kelimede hafiflik olması için “ت” hazfedilmiştir.¹⁴

1.1.3. Basra ve Kûfe Ekollerinin Temyîzi İsimlendirmedeki İhtilafları

Yukarıda ifade edildiği gibi temyîz kelimesi “kapalılığı gidermek” manasında mastar bir kelimedir.¹⁵ Fakat temyîz, cümledeki görevi itibarıyla önceki kelimenin yani mümeyyezin (مُمَيِّرٌ) kapalılığını giderdiği için ism-i fâil olan mümeyyiz (مُمَيِّزٌ) manasındadır.¹⁶ Mümeyyiz ise “açıklayan, kapalılığı gideren” manasındadır. Nahivciler daha sonraları çok kullanıldığından dolayı mümeyyizin yerine temyîzin kullanılmasının örfi hakikat olduğunu söylemişlerdir.¹⁷

Basra ve Kûfe dil bilimcileri arasında nahiv terimleri için farklı isimlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Bu farklı isimlendirmelerin sebebinin; nahiv ilminin daha yeni

¹² Yesûî, *el-Müncid fi'l-luğa*, “myz”, 781.

¹³ el-Mülk 67/8.

¹⁴ Muḥammed, el-Ḥudarî eş-Şâfi‘î, *Hâşiyetü'l-Ḥudarî ‘alâ Şerhi İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (“*Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*” ile birlikte), thk. Yusuf eş-Şeyḥ Muḥammed el-Bekâ‘î (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 1/329; Şeyḥ Yâsîn b. Zeyni'd-Dîn el-Ḥımsî eş-Şâfi‘î, *Hâşiyetün ‘alâ Şerhi'l-Fâkihî li-Kâtri'n-nedâ*, (“*Mücibü'n-Nidâ ilâ Şerhi Kâtri'n-nedâ*” ile beraber.), (Mısır: Mektebetü müştafâ'l-Bârî 2. Basım, 1390/1971), 2/139; Feras Ekrem ‘Abdü'l-Ḥalîm, *et-Temyîz Dirâse Tahlîliyye fi'l-Binye* (Suriye: Câmî‘atü Teşrîn, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-'Ulûmî'l-İnsâniyye, Yüksek Lisans Tezi, 2007 - 2008), 7.

¹⁵ Muḥammed Muḥyiddîn ‘Abdü'l-Ḥamîd, *Umdetü's-Sâlik ilâ Tahkîki Evḍâhi'l-Mesâlik* (“*Evḍhü'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn. Mâlik*” ile birlikte), (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Aşriyye, ty.), 2/360.

¹⁶ Muḥammed Semîr Necîb el-Lebdî, *Mu‘cemü'l-Muşteleḥâtü'n-Nahviyye ve's-Şarfiyye* (Beyrut: Dâru'l-Furkân, 1405/1985), 216.

¹⁷ Ezherî, *Şerhu't-Taşriḥ*, 1/393; Şeyḥ Yâsîn b. Zeyni'd-Dîn el-‘Alîmî el-Ḥımsî eş-Şâfi‘î, *Hâşiyetü Şerhi't-Taşriḥ ‘alâ't-Tevdîḥ* (“*Şerhü't-Taşriḥ ‘alâ't-Tevdîḥ*” ile birlikte), (Dâru'l-fikr, ty.), 1/393; Şeyḥ Yâsîn, *Hâşiyetün ‘alâ Şerhi'l-Fâkihî*, 2/139; Aḥmed b. el-Cemâl ‘Abdullah b. Aḥmed b. ‘Alî el-Fâkihî, *Mücibü'n-nidâ ilâ Şerhi Kâtri'n-nedâ* (“*Hâşiyetün ‘alâ Şerhi'l-Fâkihî li Kâtri'n-nedâ*” ile birlikte), (Mısır: Mektebetü Müştafâ el-Bâbî, 2. Basım, 1390/1971), 2/135; Şihâbüddîn Aḥmed b. Aḥmed b. Muḥammed es-Sücâ‘î eş-Şâfi‘î el-Ezherî, *Hâşiyet's-Sücâ‘î ‘Alâ Şerhi'l-katr* (“*Şerhu'l-katr*” ile birlikte), (İstanbul: Dersaadet Kitabevi, ts.), 110; Ḥudarî, *Hâşiyetü'l-Ḥudarî*, 1/329.

oluşması, dolayısıyla terimlerin henüz oturmamış olması söylenebilir. İki ekol arasında ihtilaflı terimlere baktığımızda bazen anlam ve içeriğin aynı olmasıyla birlikte ismin farklı olduğunu görüyoruz. Bunu da ilmi rekabetin bir sonucu olduğunu belirtebiliriz. Zamanla nahiv terimleri için yapılan bu adlandırmaların içinden biri kabul görmüş ve bu isim yaygınlaşmıştır. Temyîz için yapılan isimlendirmelerden ise son dönem Basra nahivcilerinin yapmış olduğu temyîz isimlendirmesi yaygınlaşmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde Basra dil bilimcilerinin isimlendirmesini ele alacağız.

Basra Dil Ekolü'nün kurucusu olan Halîl b. Ahmed temyîz konusuna bir adlandırma yapmayıp konuya temyîzi kısımlara ayırarak başlamıştır. Birinci kısım olan (التَّصْبُ مِنَ التَّفْسِيرِ) “*Mansûp olan tefsir*”, ikinci kısım olan (التَّمْيِيزُ الْجُمْلَةِ) “*Cümle Temyîzi*”ni ise (التَّصْبُ مِنَ التَّمْيِيزِ) “*Mansûp Olan Temyîz*” diye başlıklandırmıştır.¹⁸ Sîbeveyhi temyîzi (التَّفْسِيرِ) “*Tefsir*” diye isimlendirmiştir.¹⁹ Müberred, temyîz konusunun başlığını “هَذَا بَابُ التَّبْيِينِ وَ التَّمْيِيزِ” diye isimlendirerek temyîz için tebyîn ve temyîz isimlerini kullanmıştır.²⁰ Müberred'in kullandığı “هَذَا بَابُ التَّبْيِينِ وَ التَّمْيِيزِ” “*Bu Tebyîn ve Temyîz Babıdır*” ifadesinden sonra temyîz kavramının nahiv literatürüne girmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

Daha sonra gelen Basra Dil Ekolü nahivcilerinden İbnü's-Serrâc (ö. 316/929) ve Zeccâc (ö. 311/923) temyîz ismini kullanmıştır.²¹ Basra Dil Ekolü temsilcilerinden olmakla birlikte zaman zaman Kûfelilerin, bazen de Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987) ile öğrencisi İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) fikirlerini ortaya koyan Zemahşerî²² kitabında temyîz ismini konu başlığı olarak vermiş ve “Bu temyîz babına (التَّفْسِيرِ) tefsîr ve

¹⁸ Ebû 'Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *el-Cumel fi'n-Nahvi*, thk. Faḥreddîn Kâbâve (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1405/1985), 45,46; 'Abdu'l-Halîm, *et-Temyîz*, 8.

¹⁹ Ebû Bîşr b. 'Osmân b. Kamber Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. 'Abdu's-Selâm Muḥammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l- Hâncî, 3. Basım, 1408/1988), 2/118; Yusuf Akçakoca, *Basra ve Kûfe Ekollerinin Terminoloji Tartışmaları – Mansûb Cümle Elemanları Örneğinde* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 62.

²⁰ Ebû'l-'Abbâs Muḥammed b. Yezîd el-Müberred, *el-Mukteḍab*, thk. Muḥammed 'Adu'l-Hâlîk 'Aḍîme (Kâhire: y.y., 1415/1994), 3/32.

²¹ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Seriyyi b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kurân ve İ'râbühû*, thk. 'Abdü'l-Celîl 'Abdûh Şelebî (Beyrut: 'Alimü'l-Kütüb, 1408/1988), 2/187; Ebu Bekr Muḥammed b. Sehl b. es-İbnü's-Serrâc, en-Nahvî el-Bağdâdî, *el-Uşûl fi'n-Nahvi*, thk. 'Abdü'l-Hüseyn el-Fetlî (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 3. Basım, 1417/1996), 1/222.

²² Mustafa Öztürk - M. Suat Mertoğlu, “Zemahşerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/235-238

(التَّبْيِين) tebyîn ismi de verilebilir”²³ diyerek farklı isimlendirmelerin de yapılabileceğini söylemiştir. Temyîz isminin kullanımı yaygınlaşmış ve günümüze kadar da temyîz ismi kullanılagelmıştır.

Kûfe Dil Ekolü’ne gelince, Ferrâ ve Sa’leb (ö.291/904) gibi Kûfeli nahivcilerin temyîz için tefsîr ismini kullandığını görüyoruz. Örneğin Ferrâ Mâide Sûresi’nde, “قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرِّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ : De ki: Allah indinde ceza olarak bundan daha kötüsünü size haber vereyim mi?”²⁴ ayetinde geçen “مَثُوبَةً” kelimesini tefsîr olarak ifade etmiştir.²⁵

Müteahhirîn Basra nahivcileri bu kavram için temyîz ismini kullanmış ve bu ismin kullanımı yaygınlık kazanmıştır.

Genel prensiplerde Basra Ekolüne meyleden, fer’i meselelerde ise bazen Basra bazen Kûfe Ekolünü tercih eden son dönem nahivcilerinden olan Suyûtî de temyîz için verilen isimleri daha da çoğaltarak mümeyyiz, tebyîn, mübeyyin, tefsîr, müfessir isimlerinin de verilebileceğini söylemiştir.²⁶

Sonuç olarak dilciler temyîz konusuna tarih boyunca “التَّمْيِيزُ – المُمَيِّزُ – التَّبْيِينُ” isimlendirmelerini yapmışlardır.²⁷ Müteahhirîn Basra nahivcilerinin “التَّمْيِيزُ” temyîz ismini kullanmasıyla bu ismin yaygınlık kazandığı

²³ Ebu’l-Kâsım Cârullah Maḥmud b. ‘Ömer ez-Zemaḥşerî, *el-Mufaṣṣal fi Şan’ati’l-İ’râb* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-‘İlmiyye, 1420/1999), 100; eş-Şeyḥ Mustafâ İbn. İbrâhîm, *Tuhfetü’l-İḥvân* (“*Avâmil Tuhfesi ve Mua’rib*” ile birlikte), (İstanbul: Arif Efendi Matbaası, ts.), 116.

²⁴ el-Mâide 5/60.

²⁵ Şaban Öztürk, *Nahiv Terimlerinin Doğuşu ve Gelişimi “Hicrî İlk İki Asır”* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 122.

²⁶ ‘Abdü’l-Ḥamîd, *‘Umdetü’s-Sâlik*, 2/260; ‘Âlûsî, *Hâşiyetü Şerḥ’il-kaṭr*, 2/27; Celalettîn ‘Abdurḥmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmi’ fi Şerḥi Cem’i’l-cevâmi’* (“*Cem’u’l-cevâmi’*” ile birlikte), thk. Ahmed Şemsü’d-dîn (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-‘İlmiyye, 1318/1998), 1/379.

²⁷ Fâkihî, *Mücibü’n-nidâ*, 2/139; Şeyḥ Yâsîn, *Hâşiyetün ‘alâ Şerḥi’l-Fâkihî*, 1/318; Ebu ‘Abdi’r-Raḥmân Bahâu’d-dîn ‘Abdullah b. ‘Abdi’r-Raḥmân b. ‘Abdillah İbn ‘Akîl, *Şerḥu İbn ‘Akîl ‘alâ elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Maḥmud Mustafâ, el-Ḥalâvî (Beyrut: Müessesetü’t-Târîḥi’l-‘Arabî, 1416/1996), 1/318; ‘Alî b. Muḥammed el-Üşmûnî, *Şerḥu’l-Üşmûnî ‘Alâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (“*Hâşiyetü’s-Şabbân*” ile birlikte), (Dâru’l-Fikr, ts.), 2/194; Fâkihî, *Mücibü’n-nidâ*, 2/139; eş-Şeyḥ Muḥammed b. Ahmed b. ‘Abdi’l-Bârî el-Ehdel, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye* (“*Mütemmimetü’l-‘Acurrûmiyye*” ile birlikte), (Beyrut: el-Kutübü’s-Şekâfiyye, 1410/1990), 2/380; el-Ḥâcî Muḥammed Zihni, *el-Munteḥab ve’l-Mukteḍab fi kavâ’idi’s-Şarfi ve’n-Nahvi* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1981), 230.

görülmektedir. Son dönem klasik nahivcileri kitaplarında konu başlığı olarak “التَّمْيِيز” “temyîz” ismini kullansalar da diğer isimlerin de kullanılabileceğini ifade etmişlerdir.²⁸

1.2. Temyîz Kelimesinin Terminolojisi

Terminoloji, terim ve ıstılah anlamına gelmektedir. “صَلَّاح” “Salâh” kelimesinden türeyen ıstılah kelimesi, lafza yeni bir mana vermede bir grubun söz birliği etmesi veya bir lafzın lugat manasından çıkarılıp istenileni beyan etmesi için başka bir manaya verilmesi demektir.”²⁹

Tarihi süreç içerisinde gelişen bu ıstılahlar, ilk dilbilimcileri tarafından veya sonrakiler tarafından değişmez kurallar olarak tesbit edilmemiştir. Halîl b. Ahmed’in *el-Cumel fi’n-Nahvi*³⁰, Sîbeveyhi’nin *el-Kitab*³¹, Müberred’in *el-Muktadâb*³² adlı eserlerine bakıldığında tek bir olgu için farklı ıstılahlar kullanıldığı görülecektir.³³

Mütekaddimîn ve müteahhirîn nahivciler tarafından bu ıstılahların tartışılarak bir kısmının olduğu gibi kabul edilmesi bir kısmının da reddedilmesi veya değişik ıstılahlarla tarif edilmesi ihtilafların kaynağını bilmek açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla biz bu ıstılahlardan önemli olanları Arapça metinleriyle birlikte zikretmekte yarar görüyoruz. Çalışmamızın bu bölümünde Basra nahiv alimlerini önceleyerek temyîz ile ilgili ihtilaf edilen bazı terimleri aktaracağız.

Basra ve Kûfe Dil Ekolünün ilk temsilcilerinin temyîz hakkında bir tanım yapmadıklarını görüyoruz. Son dönem Basra Dil Ekolü temsilcilerinden Müberred³⁴

²⁸ Fâkihî, *Mücibü’n-nidâ*, 2/139; Şeyh Yâsîn, *Hâşiyetün ‘alâ Şerhi’l-Fâkihî*, 1/318; Ebu ‘Abdi’r-Rahmân Bahâu’d-din ‘Abdullah b. ‘Abdi’r-Rahmân b. ‘Abdillâh İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Mahmud Mustafâ, el-Halâvî (Beyrut: Müessesetü’t-Târîhi’l-‘Arabî, 1416/1996), 1/318; ‘Ali b. Muhammed el-Üşmûnî, *Şerhu’l-Üşmûnî ‘Alâ Elfîyyeti İbn Mâlik* (“*Hâşiyetü’s-Şabbân*” ile birlikte), (Dâru’l-Fikr, ts.), 2/194; Fâkihî, *Mücibü’n-nidâ*, 2/139; eş-Şeyh Muhammed b. Ahmed b. ‘Abdi’l-Bârî el-Ehdel, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye* (“*Mütemmimetü’l-‘Acurrûmiyye*” ile birlikte), (Beyrut: el-Kutübü’s-Şekâfiyye, 1410/1990), 2/380; el-Hâci Muhammed Zihnî, *el-Muntehab ve’l-Muktedâb fi kavâ’idi’s-Şarfi ve’n-Nahvi* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1981), 230.

²⁹ ‘Alî b. Muhammed ‘Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Mu‘cemü’t-Ta‘rifât*, thk. Muhammed Şiddîk el-Minşâvî (Kâhire: Dâru’l-Faîle, ts.).

³⁰ Halîl, *el-Cumel fi’n-Nahvi*, 45,46.

³¹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/118.

³² Müberred, *el-Muktedâb*, 3/32.

³³ Akçakoca, *Basra ve Kûfe Ekollerinin Terminoloji Tartışmaları*, 54.

³⁴ İsmail Durmuş, “Müberred”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/432-434.

kapsayıcı ve açıklayıcı olmayan bir tanım yapmıştır: Müberred “ التَّمْيِيزُ أَنْ يَأْتِيَ مُبَيَّنًا عَنْ ”³⁵ *Temyîzin, çeşidini açıklamak için gelen kelimedir. نَوْعِهِ*

Bu iki Ekolün görüşlerini benimseyen müteahhır nahiv alimleri ise temyîz için daha kapsamlı, maksada uygun ıstılah geliştirmiştir ve tariflerini yapmışlardır. Bunlardan meşhur olanlar şunlardır:

Kâfiye müellifi İbnu'l- Hâcib (ö. 646/1249) “ التَّمْيِيزُ هُوَ مَا يَرْفَعُ الْإِبْهَامَ الْمُسْتَقَرَّ عَنْ ”³⁶ *Temyîz, mezkûr veya mukadder zatta bulunan kapalılığı kaldıran isimdir. ذَاتِ مَذْكُورَةٍ أَوْ مُقَدَّرَةٍ*

Elfiye yazarı İbn Mâlik:

“التَّمْيِيزُ اسْمٌ بِمَعْنَى "مِنْ" مُبَيَّنٌ نَكْرَةٌ يُنْصَبُ تَمْيِيزًا بِمَا قَدْ فَسَّرَهُ”

*Temyîz, kendinden önceki kelimeyi açıkladığı isim ile mansûp olmuş "مِنْ" manasını ifade eden nekra bir isimdir.*³⁷

Meşhur el-Âcurûmiyye eseriyle tanınan Kuzey Afrikalı kıraat alimi İbn Âcurrûm *Temyîz, هُوَ الْإِسْمُ الْمَنْصُوبُ الْمُفَسِّرُ لِمَا إِنْبَهَمَ مِنَ الذَّوَاتِ أَوْ التَّسْبِ* (ö.723/1323) *zatlardaki veya nispetlerdeki müphemliği açıklayan mansûp bir isimdir.*³⁸

İbn Hişâm *Temyîz, هُوَ اسْمٌ فَضْلُهُ نَكْرَةٌ جَامِدٌ مُفَسِّرٌ لِمَا إِنْبَهَمَ مِنَ الذَّوَاتِ* *zatlardaki kapalılığı açıklayan câmid, nekra, fadle“cümlelerin asli unsurlarından olmayan” bir isimdir.*³⁹

³⁵ Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/32.

³⁶ Ebû Amr Cemalüddin Osman b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus İbnü'l-Hâcib, *Mecmû'atü'n-naḥvi* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts.), 34; Muḥammed b. el-Ḥasan el-Esterâbâdî es-Semnâî en- Necefî er-Raḍî, *Şerhu'r-Raḍî 'ala'l-Kâfiye* (“el-Kâfiye” ile birlikte), thk. Yusuf Ḥasan Ömer (Tahrân: Müessesetü's-Şâdık, 1398/1978), 2/55.

³⁷ İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, 1/ 318.

³⁸ eş-Şeyḥ Muḥammed b. Muḥammed el-Hattâb, er-Ra'aynî, *Mütemmimetü'l- 'Âcurrûmiyye* (“el- Kevâkibü'd-dürriyye” ile birlikte), (Beyrut: el-Kütübü's-Şekâfiyye, 1410/1990), 2/380.

³⁹ Ebû Muḥammed Abdullah Cemâleddîn b. Hişâm el-Enşârî, *Ḳaṭru'n-nedâ ve bellü's-şadâ* (“Şerhu Ḳaṭri'n-nedâ ve Bellü's-şadâ” ile birlikte), (Beyrut: el-Mektebetü'l- 'Aşriyye, 1432/2011), 258.

التَّمْيِيزُ هُوَ نَكْرَةٌ بِمَعْنَى "مِنْ" رَافِعٌ لِإِبْهَامِ جُمْلَةٍ أَوْ مُفْرَدٍ (İmam Suyûtî (ö. 911/1505) "أَوْ مُعَاوِدَةٍ أَوْ تَعَجُّبٍ بِالنَّصِّ عَلَى جِنْسِ الْمُرَادِ بَعْدَ تَمَامِ بِإِضَافَةٍ أَوْ تَنْوِينٍ عَدَدًا أَوْ مُبْهَمٍ مِقْدَارٍ أَوْ مُمَاتَلَةٍ أَوْ نُونٍ : *Temyîz, kelam; izâfet, tenvin ve nun ile tamamlandıktan sonra cinsin muradını kesinleştirerek cümle, müfred, adet, kapalı olan miktar, "مثل/غير" kelimeleri ve taaccübdeki ibhamı kaldıran "مِنْ" manasında nekra bir isimdir.*"⁴⁰

التمييز هُوَ مَا يَرْفَعُ الْإِبْهَامَ الْمُسْتَقَرَّ عَنْ ذَاتِ مَذْكُورَةٍ تَامَّةٍ أَوْ مُقَدَّرَةٍ (Birgivî (ö. 981/1573) "فِي جُمْلَةٍ أَوْ مَا ضَاهَاهَا أَوْ فِي إِضَافَةٍ : *Temyîz, mezkûr zatta veya cümle, şibh'i-cümle ve izafede bulunan mukadder zatta yerleşen ibhamı kaldıran isimdir.*"⁴¹

Görüldüğü gibi ilk nahivciler temyîzin tarifini yaparken kısa ve net bir izahda bulunmuşlardır. Sonraki gelen nahivciler ise kendilerine özgü bir şekilde temyîzin şartlarını, i'rabını ve kısımlarını da içine alacak şekilde tarifler ortaya koymuşlardır.

1.2.1. Tanımlarda Geçen Kelimelerin Tahlili

Bu tanımlara baktığımızda birbirine yakın ifadelerin kullanıldığını ve içinde izaha muhtaç bazı kelimelerin yer aldığını görmekteyiz. Tanımların daha iyi anlaşılabilmesi için tanımlarda söz konusu kelimeleri tek tek ele alıp tahlil etmeye çalışacağız. Tahlil edeceğimiz kelimeler şunlardır: Câmîd (الجامد), Fadle (الفضلة), Nekra (النَّكْرَةُ), Müsteķirr (المُسْتَقَرُّ), Zât (الذات), Mezkûr (مذكور), Mukadder (مُقَدَّر), Nispet (النِّسْبَةُ), Şibih Cümle (شبه جملة).

1.2.1.1. Câmîd (الجامد)

Tanımlarda geçen müştak ismin karşıtı olan (الجامد) câmîd kelimesinden maksat, mastardan türemeyen veya mastardan türemiş fakat herhangi bir şeye sıfat olma niteliğine sahip olmayan ve müştak isimlere tevil edilemeyen yani müevvel müştak olamayan (محض) "hâlis" isimlerdir.⁴²

⁴⁰ 'Abdu'l-ḥalîm, *et-Temyîz*, 10.

⁴¹ Taķıyyüddîn Mehmed Birgivî, *İzhârü'l-Esrâr*, (İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts.), 123.

⁴² Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi*, 1/312.

el-Galâyînî câmid kelimesini fiilden türemeyen diye tarif etmiştir.⁴³ Bazı nahivciler ise câmid ismi, müştak (türemiş) ismin karşıtı olarak tarif etmişlerdir.⁴⁴ Örneğin “تَتَأَوَّلُ الْمَرِيضُ مِلْعَقَةً دَوَاءً” Hasta bir kaşık ilaç içti.” cümlesinde “مِلْعَقَةً” kelimesi mümeyyez, “دَوَاءً” kelimesi de “مِلْعَقَةً” kelimesinde bulunan kapalılığı kaldıran temyîz olup aynı zamanda câmidir.

1.2.1.2.Fadle (الفضلة) Kelimesinin Tahlili

Tanımlarda geçen (الفضلة) fadle kelimesinin sözlük anlamı “fazlalık” demektir.⁴⁵ İstilahda ise, cümlelerin anlamlı olması ve esas manasının anlaşılması için kendisine ihtiyaç olmayan kelimeyi ifade eder.” “الفضلة” Fadle kelimesi “العمدة” umde kelimesinin karşıtıdır.⁴⁶ (Temyîz ise her ne kadar cümlede fadle bir unsur olsa da ileride açıklayacağımız üzere bazı durumlarda çıkarıldığına anlaşılmayacağından umde durumundadır. Yani bazen temyîz, cümlelerin temel unsuru konumundadır.

Fadleyi daha iyi anlayabilmemiz için isnad, müsned ve Müsnedün ileyhin anlaşılmasında fayda var. İsnad (الإِسْنَاد), herhangi bir şey hakkında bir yargıda bulunmak veya hükmü başka bir şeye dayandırmak demektir.⁴⁷ Müsned (المُسْنَدُ), (المَحْكُومُ، المسند إليه) kendisi ile hüküm verilen kelimedir. Müsnedün ileyh (المُسْنَدُ، المسند إليه) kendisi hakkında hüküm verilen ve hükmün kendisine dayandırıldığı şeydir. Arap Gramerinde edat (الأداة) ise, cümlelerin her iki unsuru arasında müsned ve müsnedün ileyh veya iki cümle arasında ya da cümlelerin unsurları ile tümleçler (الفضلة) arasında bağlantı görevi gören kelimelerdir.⁴⁸

⁴³ Muştafâ el-Ğalâyînî, *Câmi‘u’d-Durûsi‘l-‘Arabiyye*, thk. ‘Abdu‘l-Mün‘im Hâfâci (Beyrut: el-Mektebetü‘l-‘Aşriyye, 3. Basım, 1414/1994), 2/5.

⁴⁴ Sücâ‘î, *Hâşiyetu’s-Sücâ‘î*, 110. ‘Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh‘il-kaṭr*, 2/28.

⁴⁵ Muştafâ, vd, *el-Mu‘cemü‘l-Vasîṭ*, “fdl”, 693.

⁴⁶ Fâkihî, *Mücibü’n-nidâ*, 2/134; Şeyh Yâsîn, *Hâşiyetün ‘alâ Şerhi‘l-Fâkihî*, 2/134; ‘Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh‘il-kaṭr*, 2/27; el-Lebdî, *Mu‘cemü‘l-Muştaṭehât*, 173.

⁴⁷ Cürçânî, *Mu‘cemü‘t-Ta‘rîfât*, 22.

⁴⁸ Fâkihî, *Mücibü’n-nidâ*, 2/134; Şeyh Yâsîn, *Hâşiyetün ‘alâ Şerhi‘l-Fâkihî*, 2/134.

1.2.1.3. Nekra (النَّكْرَةُ)

Tanımlarda geçen nekra (النَّكْرَةُ), belirsiz bir varlığı gösteren isimdir. Örneğin “رَجُلٌ – كِتَابٌ – دَارٌ” gibi. Nekranın zıddı olan marife (مَعْرِفَةٌ) ise belirli bir varlığı gösteren isimdir. “أَنْتَ-عُمَرُ” gibi.⁴⁹

Başka bir tarif de ise; “النَّكْرَةُ هِيَ كُلُّ إِسْمٍ شَائِعٍ فِي جَمِيعِ أَفْرَادِ جِنْسِهِ لَا يَخْتَصُّ بِهِ وَاحِدٌ” : Nekra: Sadece birine ait olup diğerini kapsamayan (dışarıda bırakan) değil de kendi cinsinin bütün fertleri arasından kullanılan her bir isimdir.” diye ifade edilmektedir. Örneğin: “رَجُلٌ – إِمْرَأَةٌ” gibi. Bunlardan “رَجُلٌ” kelimesi, ergenlik çağına giren her bir erkeğin, “إِمْرَأَةٌ” kelimesi ise ergenlik çağına giren her bir kadının ismidir.⁵⁰

Basra Ekolü temsilcilerinden Zeccâc ve Kûfe Ekolü’nün önemli temsilcilerinden olan Ferrâ, marife ve nekra için “muvaqqat” (مُوقَّتٌ), ve “gayr-ı muvaqqat” (غَيْرُ مُوقَّتٌ) terimlerini kullanmaktadır.⁵¹ Bu farklılıklara karşın nekra isminin tercih edildiği görülmektedir.

1.2.1.4. Müsteķirr (المُسْتَكِرُّ)

Müsteķirr (المُسْتَكِرُّ) kelimesi sözlükte “yerleşik” demektir.⁵² Bu yerleşik kapalılık ister vaz’⁵³ bakımından ister kullanım bakımından olsun mutlak manadadır. Fakat “اللفظُ إِذَا أُطْلِقَ أُرِيدَ مِنْهُ الْفَرْدُ الْكَامِلُ” “Bir lafız mutlak olarak zikredildiğinde kemâle sarfedilir.” kaidesine göre bu tarifte zikri geçen müsteķirr kelimesi ile kemâle sarf edilerek vaz’ bakımından yerleşik ibhamlık kastedilmiştir. Dolayısıyla temyîz isim, sonradan meydana gelen kapalılığı değil de vaz’ bakımından yerleşen bir kapalılığı kaldırmaktadır.⁵⁴

⁴⁹ Cürçânî, *Mu‘cemü’t-Ta‘rîfât*, 206; el-Ġalâyînî, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 1/147.

⁵⁰ Haţţâb, *Mütemmimetü’l-‘Acurrûmiyye*, 1/103.

⁵¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me‘âni’l-Kurân*, thk. Ahmed Yusûf Necâtî, (Kâhire: Matba‘atü Dâri’l-Kütübî’l-Miştîyye, 1374/1955), 1/7-12-55; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Seriyî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me‘âni’l-Kurân ve İ‘râbühu*, thk. ‘Abdü’l-Celîl ‘Abdüh Şelbî (Beyrut: ‘Alemü’l-Kütüb, 1408/1988), 4/354.

⁵² Yesûî, *el-Müncid fi’l-luġa*, “kr”, 616.

⁵³ Vaz’ kelimesi, asıl manası olarak akla ilk gelen mana anlamına gelmektedir. Daha geniş bilgi için bk. *Mu‘cemü’t-Ta‘rîfât*, “Vaz” 211.

⁵⁴ ‘Abdurrahmân b. Nizâmeddîn Ahmed Nûreddîn, *el-Fevâidü’d-Diyâiyye*, (İstanbul: Salâh Bilici Kitabevi, ts.), 150.

Bu kayıt ile vaz' bakımından değil de kullanım bakımından yerleşik olan ibhamlığı kaldıran sıfat ve atf'ı beyanı tarifi dışında bıraktığı ifade edilmiştir.⁵⁵

Tarifi dışında bırakılan sıfata örnek olarak رَأَيْتُ عَيْنًا جَارِيَةً: Akan bir pınar gördüm.” cümlesi verilmiştir. “عين” kelimesi “çeşme, göz” gibi birden fazla manaya konulması sebebiyle kullanımda bir kapalılığın meydana geldiği ifade edilmiş, “جارية” kelimesinin ise sıfat olarak “عين” kelimesinden, kullanıldığı manalarının çokluğu sebebiyle ortaya çıkan kapalılığı kaldırdığı belirtilmiştir. Dolayısıyla “عين” kelimesinde vaz' itibarıyla bir kapalılığın söz konusu olmadığı ifade edilmiştir.⁵⁶

Yukarıdaki örnekte bir kelimenin farklı birçok manaya gelme ihtimalinden doğan karışıklığa sıfat ile açıklık getirildiği müşahade edilmektedir. Temyîzde ise bu türden bir karışıklık olmayıp bilakis kelimenin kendisinde bulunan yerleşik bir kapalılığa açıklık getirilmektedir. İbnu'l-Hâcib, müstekirr lafzını tarifinde zikrederek, temyîzin açıkladığı isimde yerleşik bir kapalılığın bulunduğu ve bu lafızla sıfatı tarifinden çıkarttığı ifade etmektedir.

Tarifi dışında bırakılan atf-ı beyâna “أَبُو حَفْصٍ عُمَرُ”: Ebu Hafs Ömer” örnek olarak verilmiştir. Hem Ömer hem Ebu Hafs muayyen şahsa yani Hz. Ömer'e (r.a.) vaz' edilmiştir. Bu isimlerde kapalılığın olmadığı ancak Ömer ismi, daha tanınmış olduğundan vaz' bakımından değil de meşhur olmamasından kaynaklanan “أَبُو حَفْصٍ” lafzında ortaya çıkan kapalılığın Ömer isminin zikriyle giderildiği ifade edilmektedir. Yani bu örnekteki karışıklığın temyîzdeki gibi kelimenin kendisinden kaynaklı olmayıp kastedilen kişinin muallâk olmasından kaynaklandığı söylenmiştir. İbnu'l-Hâcib “yerleşik bir kapalılık” lafzını tarifinde zikrederek atf-ı beyânı da sıfat gibi tarifinden çıkardığı belirtmiştir.⁵⁷

1.2.1.5. Zât (الذات)

Basra Ekolüne meyletmekle birlikte kendi görüşlerini esas alan Radî (ö. 406/1015) “Şerhu'r-Rađî 'ala'l-Kâfiye” adlı eserinde İbnu'l-Hâcib'in tarifinde

⁵⁵ Ahmed Nûreddîn, *el-Fevâidü'd-Diyâiyye*, 150-151.

⁵⁶ Ahmed Nûreddîn, *el-Fevâidü'd-Diyâiyye*, 150,151.

⁵⁷ Rađî, *Şerhu'r-Rađî*, 2/55; Ahmed Nûreddîn, *el-Fevâidü'd-Diyâiyye*, 151; Sücâ'î, *Hâşiyet's-Sücâ'î*, 110; 'Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh'il-kaṭr*, 2/28.

zikrettiği “zât” kelimesini şöyle açıklamıştır: “Zât kelimesi ister zikredilsin, ister mukadder olsun mümeyyezin kendisi demektir.”⁵⁸ Mümeyyez ise kapalılığı giderilen isimdir.⁵⁹ Buna mübhem isimin de denilebileceği ifade edilmiştir.⁶⁰

Tarifde zât lafzının zikredilmesiyle hâl olan kelimelerin bu tarîfin dışında bırakıldığı belirtilmiştir.⁶¹ Örneğin “إِشْتَرَيْتُ كَيْلُوَ لَحْمًا” Bir kilo et satın aldım.” derken temyîz olan “لحماً” kelimesi, “كيلو” kelimesinin zâtında yani bizatihi kendisinde bulunan kapalılığı açıklar. Oysa “دَهَبْتُ إِلَى الْمَنْزِلِ رَاكِبًا السَّيَّارَةَ” Eve otomobile binerek gittim.” derken “راكبًا” kelimesi fâilin zatındaki yani kendisindeki bir kapalılığı kaldırmak için değil de bilakis fâilin niteliliğindeki bir kapalılığı kaldırmak yani durumunu açıklamak için hâl olarak gelmiştir.⁶² Bu örnekte, sıfat ile eve nasıl ve ne keyfiyetde gidilmiş olduğu açıklanıyor. Hâlbuki temyîzde kelimenin keyfiyetine değil, bizatihi kelimedden kaynaklanan kapalılığa açıklık getirildiğini belirtebiliriz.

1.2.1.6. Mezkûr (مَذْكُور) Mukadder (مُقَدَّر)

Mezkûr (مَذْكُور), “sözü geçen ve zikredilmiş”⁶³ anlamında olup mübhem olan mümeyyezin zikrinin cümlede geçmiş olması demektir.⁶⁴ Örneğin “إِشْتَرَيْتُ مِنَ السُّوقِ كَيْلُوَ كُمَّثْرِي” Çarşıdan bir kilo armut satın aldım.” cümlesinde “كُمَّثْرِي” kelimesinin mümeyyezi olan “كيلو” kelimesi açıkça zikredilmiştir.

Mukadder (مُقَدَّر), takdir edilen gizli (varlığı zihinde kabul edilen) mümeyyez ve cümle içerisinde açıkça zikredilmeyen kelimedir.⁶⁵ Mukadder mümeyyeze “طَابَ زَيْدٌ” Zeyd ahlâk bakımından iyi oldu.” cümlesini örnek olarak verebiliriz. Söz konusu örnek “طَابَ شَيْءٌ زَيْدٍ نَفْسًا” takdirinde olup “نفساً” kelimesi gizli olan “شيء” kelimesinin

⁵⁸ Rađî, *Şerhu’r-Rađî*, 2/53.

⁵⁹ Üşmûnî, *Şerhu’l-Üşmûnî*, 2/194.

⁶⁰ el-Ehdel, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye*, 2/380.

⁶¹ Rađî, *Şerhu’r-Rađî*, 2/53.

⁶² el-Ehdel, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye*, 2/380.

⁶³ Sarı, *el-Mevârid*, “zkr”, 548.

⁶⁴ Şeyh Yâsîn, *Hâşiyetün ‘alâ Şerhi’l-Fâkihî*, 2/139; Rađî, *Şerhu’r-Rađî*, 2/55; Muhammed b. ‘Ali, eş-Şabbân, *Hâşiyetü’s-Şabbân ‘alâ Şerhi’l-Üşmûnî ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (Dâru’l-Fikr, ts.), 2/194; ‘Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh’il-kaṭr*, 2/28.

⁶⁵ Aḥmed Nûreddîn, *el-Fevâidü’d-Diyâiyye*, 152.

temyîzidir. Zira açıkça zikri geçen “زَيْدٌ” ve “طَابَ” kelimeleri ile meydana gelen cümlede kapalılık sözkonusu olmayıp bilakis kapalılık, bu ikisi arasındaki isnatta gizli ve mukadder olan “شَيْءٌ” kelimesindedir.⁶⁶

1.2.1.7. Nispet (النِّسْبَةُ)

Cürcânî *Mu‘cemü’t-Ta‘rifât* adlı eserinde nispeti, “iki şey arasında alakayı kurmak olarak açıklamıştır.”⁶⁷ Bilindiği gibi temyîz, ya kelimedden (zatdan) ya da nispetden kapalılığı giderir.⁶⁸ Örneğin “طَابَ زَيْدٌ نَفْسًا: Zeyd ahlâk bakımından iyi oldu.” cümlesinde “طَابَ” “İyi oldu” ve “زَيْدٌ” “Zeyd” kelimelerinde yani zatlarında kapalılık yoktur. Fakat fiilin fâil ile olan ilişkisinde (nispetinde) yani Zeyd’in iyi oluşunun neyle alâkalı olduğu hususunda bir kapalılık vardır. Bu kapalılığı temyîz olarak gelen “نَفْسًا” kelimesi kaldırmıştır.⁶⁹ Böylece bir cümledeki kapalılığın kaldırılması nispet olarak ifade edilir.

1.2.1.8. Şibih Cümle (شبه جملة)

Şibih cümle, câr-mecrûr ve zarf-mecrûrdan oluşan her türlü terkipi ifade eden bir nahiv terimidir.⁷⁰ Câr-mecrûr ve zarf-mecrûrdan oluşan bu yapıların “şibih cümle” yani “cümleye benzeyen” olarak isimlendirilmesi terkip, dalalet ve amel bakımından cümleye olan benzerliğindendir.⁷¹

1.3. Temyîzin Şartları

Çalışmamızın buraya kadar olan kısmında temyîzin etimolojisi ve terminolojisi hususunda bilgi vermeye gayret ettik. Çalışmamızın bu kısmında ise kısmen de olsa terimlerde geçtiği üzere temyîzin genel özelliklerini ve bu özelliklerin istisnalarını

⁶⁶ Ahmed Nûreddîn, *el-Fevâidü’d-Diyâiyye*, 152.

⁶⁷ Cürcânî, *Mu‘cemü’t-Ta‘rifât*, 202.

⁶⁸ Haţţâb, *Mütemmimetü’l-‘Acurrûmiyye*, 1/380; Şabbân, *Hâşiyetü’s-Şabbân*, 2/194; Huđarî, *Hâşiyetü’l-Huđarî*, 1/330.

⁶⁹ el-Ehdel, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye*, 2/380; İbn ‘Aķîl, *Şerhu İbn ‘Aķîl*, 1/ 318; Üşmûnî, *Şerhu’l-Üşmûnî*, 2.195.

⁷⁰ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl fi’n-Nahvi*, 2/104.

⁷¹ el-Lebdî, *Mu‘cemü’l-Muşţalehât*, 111;

kadim Arapça kitaplarını inceleyerek Basra Ekolü çerçevesinde detaylı bir şekilde açıklamaya çalışacağız. Arapçada her bir cümle ögesinin diğer cümle ögelerinden ayırt edici özellikleri olduğu gibi temyîzin de, cümle içerisinde ki diğer ögelerden ayırt edici bazı özellikleri vardır. Nahivciler bu özellikleri kurallaştırıp temyîzin özelliklerini ortaya koymuşlardır. Fakat nahivciler arasında bazı özellikler üzerinde görüş birliği olsa da bazılarında ihtilaflar meydana gelmiştir. Bu özellikler aşağıda şöyle sıralanmıştır:

1.3.1. Müfred Olması

Arap Gramerinde müfred lafzının çeşitli konularda farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Öncelikli olarak bunları izah etmeye çalışalım. Müfred, yerine göre;

- a) İrâb babında tesniye ve cemi karşısında, tesniye ve cemi olmayan isimlere,
- b) Alem babında mürekkeb karşısında, mürekkeb olmayan isimlere,

c) Nida babında muzaf ve şibh-i muzaf karşısında muzaf ve şibh-i muzaf olmayan isimlere denildiği ifade edilmektedir.⁷² Fakat temyîz konusunda müfredten maksadın, cümle ve şibh-i cümlelerin karşısında, cümle veya şibh-i cümle olmayan câmid isimler olduğu söylenmiştir. Örneğin “طَابَ زَيْدٌ نَفْسًا: Zeyd ahlâk bakımından iyi oldu.” cümlesinde “نَفْسًا” kelimesi temyîz olup müfredir.⁷³

Basra Ekolü kurucularından Sîbeveyhi, “لِلَّهِ دَرُّهُ رَجُلًا: Allah için ne iyi adamdır!” “حَسْبُكَ بِهِ رَجُلًا: O sana adam olarak yeter!” örneklerini vererek temyîzin cümle değil müfred olarak geldiğini ifade etmektedir.⁷⁴

1.3.2. Nekra Olması

Arapça cümlede bir kısım ögeler marife olarak gelebildiği gibi bir kısım ögeler de nekra olarak gelebilmektedir. Nekra olarak gelen ögelerden birisinin de temyîz olduğu bildirilmiştir.⁷⁵

⁷² Ezherî, *Şerhu't-Taşrih*, 1/160; Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî*, 1/195; el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 1/185.

⁷³ 'Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh'il-Kaṭr*, 2/27; Şabbân, *Hâşiyetü's-Şabbân*, 2/194; Ḥasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, 2/429.

⁷⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/174.

⁷⁵ İbn 'Aqîl, *Şerhu İbn 'Aqîl*, 1/ 318; Raḍî, *Şerhu'r-Raḍî*, 2/72; el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/384; 'Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh'il-Kaṭr*, 2/27; Ḥaṭṭâb, *Mütemmimetü'l-'Âcurrûmiyye*, 2/384.

Basra Ekolü'ne mensup Sîbeveyhi ve İbnü's-Serrâc temyîzin cümlede nekra olarak kullanılması gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁶ Çünkü nahivcilere göre bir kelimede asıl olan nekra olmasıdır.⁷⁷ Hiçbir neden bulunmadığında hâlin nekra olarak gelmesi kelimede asıl olarak kabul edilmiştir. Bu kural temyîz içinde geçerli görülüp mümeyyezdeki kapalılığı nekra olarak kaldırabildiği için temyîzin marife olarak gelmesine ihtiyaç olmadığı ve bundan dolayı temyîzin nekra olarak geldiği ifade edilmiştir.⁷⁸ Buna ek olarak Basra Ekolü temyîzin nekra gelmesi hakkında farklı sebebler de ileri sürmüşlerdir. Bu sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Mümeyyezin amelinin fiile kıyasla daha zayıf olduğu ifade edilmiştir. Bir fiil cümlesinde âmil olan fiilin kuvvetli olması sebebiyle mefûlun marife veya nekra gelmesinde ve yahut öne geçmesinde bir sakınca görülmemiştir.⁷⁹ Ancak Basralılara göre temyîzde durum farklı olup mümeyyez amel bakımından kendisiyle kıyaslanan fiil kadar kuvvetli kabul edilmediğinden temyîz de nekra gelmesi zorunludur.⁸⁰

- el-Enbârî (ö. 577/1181) bazı Basra nahivcilerinin ise temyîzi hâle kıyas ederek hâlin sahibü'l-hâli temyîzin ise mümeyyezi açıkladığını söylediğini ifade etmiştir. Bu kıyas neticesinde hâl hakkında verilen nekralık hükmünü temyîze de vermişlerdir.⁸¹

- Yine el-Enbârî bazı Basra nahivcilerinin umûm mana ifade etmesi gereken temyîzin marife geldiği takdirde hususilik ifade edeceğini belirttiğini aktarmıştır. Temyîzin umum mana ifade edebilmesi için nekra olarak kullanılmasını zorunlu görmüşlerdir.⁸²

Genel kural olarak her ne kadar temyîz nekra olsa da, nekra manasıyla te'vil edilerek marife olarak gelmesinin de caiz olduğu söylenmiştir. Basralılar, temyîzin başına lââm-ı tarif gelse de onu nekralıktan çıkarmayacağını ve bu lââm-ı tarifi zaid olduğunu söylemişlerdir. Yani onlara göre bu durumda lâfzen marife olsa da manen

⁷⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/205; İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-Nahvi*, 1/232.

⁷⁷ Radî, *Şerhu'r-Radî*, 2/72; el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/384; 'Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh'il-Çaṭr*, 2/27; Haṭṭâb, *Mütemmimetü'l-Âcurrûmiyye* 2/384.

⁷⁸ Radî, *Şerhu'r-Radî*, 2/72; el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/384; 'Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh'il-Çaṭr*, 2/27; Haṭṭâb, *Mütemmimetü'l-Âcurrûmiyye* 2/384.

⁷⁹ 'Ömer b. Sâbit eš-Şemânîni, *el-Fevâid ve'l-kavâ'id*, thk. 'Abdulvehhâb Mahmûd el-Kahle (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1422/2002), 306.

⁸⁰ eš-Şemânîni, *el-Fevâid ve'l-kavâ'id*, 306.

⁸¹ Ebu'l-Berekât Kemâlî'd-dîn 'Abdurrahmân b. Muhammed b. 'Abîdullah İbn Ebî se'id el- el-Enbârî, *Esrâru'l-'Arabiyye*, thk. Berekât Yusuf Habûd (Beyrut: Şirketü Dâru'l-Erḡam b. Ebî'l-Erḡam, 1420/1999), 155.

⁸² Müberred, *el-Mukteḏab*, 2/32.

nekra olarak gelir. Örneğin “طَبِيتَ النَّفْسَ: Sen ruhen (ahlâken) iyisin.” cümlesinde her ne kadar temyîz lâm-ı tarif ile gelse de Basralılara göre nekra manası taşımaktadır.⁸³

Kûfeliler ise temyîzin marife gelmesini caiz görmüşlerdir.⁸⁴ Görüşlerini Rüşt b. Şihâb'ın şu şiiri ve aşağıdaki ayetlerle delillendirmişlerdir:

رَأَيْتُكَ لَمَّا أَنْ عَرَفْتَ وَجُوهَنَا صَدَدْتَ وَطَبِيتَ النَّفْسَ يَا قَيْسُ عَنْ عَمْرُو

*Ey Kays, bizi Amr ile gördüğünde kaçıp gittini gördüm ve bu da nefsinin hoşuna gitti.*⁸⁵

el-Ehdel, Kûfelilerin delil olarak vermiş oldukları bu şiirde temyîz olan “النَّفْسَ” kelimesinin marife olarak geldiğini; fakat Basra Ekolünün bu şiirde temyîz her ne kadar mârife olarak gelse de “النَّفْسَ” kelimesini nekra olarak te'vil edip başındaki elif lâm'ı zaid olarak gördüğünü ifade etmiştir.⁸⁶

Ayrıca Kûfeliler Bakara suresi 130. ayette bulunan “نَفْسَهُ” deki “نَفْسَهُ” kelimesinin temyîz olarak marife geldiğini söylemişlerdir. Basralılar ise bu ayeti “فِي” şeklinde te'vil ederek mefûl-ü fih olarak görmüşlerdir.⁸⁷

1.3.3. Câmid İsim Olması

Nahivciler tarafından temyîzin câmid olması genel bir kural olarak görülmekle birlikte⁸⁸ bazen müştak bir kelime olarak da gelebileceği ifade edilmiştir.⁸⁹ Şöyle ki temyîz bir vasıf olup hazfedilen bir mevsûfun yerine geçtiği zaman müştak bir isim olarak gelebilebileceğini söylemişlerdir.⁹⁰ Ayrıca bunu şu örnek ile izah etmişlerdir; “لِلَّهِ دَرْكٌ عَالِمًا” Allah için sen ne alim bir kimsesin!” cümlesinde temyîz olan “عَالِمًا” kelimesi “لِلَّهِ دَرْكٌ رَجُلًا عَالِمًا” fiilinden ismi fâil olup müştak bir isimdir. Bu cümlemin aslı “لِلَّهِ دَرْكٌ رَجُلًا عَالِمًا” şeklinde takdir edilmektedir. Burada câmid bir mevsuf olan “رَجُلًا” kelimesi takdir

⁸³ el-Ehdel, *el-Kevâkibü 'd-Dürriyye*, 2/384,385; Haţţâb, *Mütemmimetü 'l- 'Acurrûmiyye*, 2/384,385.

⁸⁴ el-Ehdel, *el-Kevâkibü 'd-Dürriyye*, 2/384,385; Haţţâb, *Mütemmimetü 'l- 'Acurrûmiyye*, 2/384,385.

⁸⁵ İmîl Bedî' Yâkûb, *el-Mu'cemü 'l-Mufaşşal Fî Şevâhidi 'l-Luğati 'l- 'Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l- 'İlmiyye, 1417/1996), 3/540; el-Ehdel, *el-Kevâkibü 'd-Dürriyye*, 2/384.

⁸⁶ el-Ehdel, *el-Kevâkibü 'd-Dürriyye*, 2/384, 385.

⁸⁷ Rađî, *Şerhu 'r-Rađî*, 2/72.

⁸⁸ İbn Hişâm, *Kaţru 'n-nedâ ve Bellü 'ş-şadâ*, 258; el-Ğalâyînî, *Câmi 'u 'd-Durûsi 'l- 'Arabiyye*, 3/124.

⁸⁹ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u 'd-Durûsi 'l- 'Arabiyye*, 3/124; İbn Hişâm, *et-Tevdîh*, 1/160.

⁹⁰ Sücâ'î, *Hâşiyet 's-Sücâ'î*, 110.

edilmiştir. “عالما” kelimesi ise temyîz olan “رجلا” kelimesinin sıfatı konumundadır.⁹¹ Her ne kadar bazı nahivciler “عالما” kelimesini hâl yapsa da temyîz olarak kabul eden alimler de vardır. İleride bu konuya tafsilatlı bir şekilde değinilecektir.⁹²

Kûfe Ekolünden Ferrâ câmid terimi yerine aynı anlama gelen (اسْمٌ ثَابِتٌ) “sabit isim” terimini kullanmıştır.⁹³ Fakat (الاسْمُ الْجَامِدُ) “câmid isim” terimi tercih edilmiş ve günümüze kadar yaygın olarak kullanıla gelmiştir.

1.3.4. Temyîzin Mansûb Olması

Bilindiği üzere temyîz mansûbatlar arasında yer almaktadır.⁹⁴ Basra Ekolü temsilcilerinden Sîbeveyhi, kitabında temyîz konusunun başlığını “Nasb olunanlar” olarak ifade ederek temyîzin mansûb bir öge olduğunu ortaya koymuştur.⁹⁵ Yine Basra temsilcilerinden Müberred *el-Mukteḍab* adlı eserinde mansûbatdan sayılmasının sebebini kıyasa bağlamaktadır. Zira ona göre temyîz, mefulü bih’e benzerliği sebebi ile mansûb olmuştur. Örneğin عِنْدِي عِشْرُونَ دِرْهَمًا: Yanımda yirmi dirhem var.” cümlesinde “عشرون” kelimesindeki “ن” harfi fiil cümlesindeki fâilin konumuna kıyas edilmektedir. Bu cümledeki “ن” harfinden dolayı “دِرْهَمًا” kelimesi, izâfet yoluyla mecrûr olması mümkün değildir. Aynı şekilde fiil cümlesinde de fâil mefulun merfû olmasını engellemiştir. Ona göre aralarında var olan bu benzerlik sebebi ile temyîz, mefulü kıyas edilerek mansûb olmuştur.⁹⁶

Öte yandan eš-Şemânîni temyîzin açıkladığı mümeyyezi kapalılık yönünden fiile benzetmiştir. Kendisinde kapalılık bulunan fiil nasıl ki mefulünü nasb ediyorsa kendisinde kapalılık olan mümeyyezin de temyîzini nasb edeceğini söylemiştir. Bu şekilde temyîzin neden mansûb geldiğini kıyas yoluyla ortaya koymuştur.⁹⁷

⁹¹ Sücâ’î, *Hâşiyet’s-Sücâ’î*, 110.

⁹² Sücâ’î, *Hâşiyet’s-Sücâ’î*, 110.

⁹³ Ferrâ, *Me’âni’l-Kurân*, 3/15.

⁹⁴ Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/32,33; İbn ‘Aķîl, *Şerhu İbn ‘Aķîl*, 1/318; Haṭṭâb, *Mütemmimetü’l-’Ācurrûmiyye*, 2/380.

⁹⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/117.

⁹⁶ Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/32,33.

⁹⁷ eš-Şemânîni, *el-Fevâid ve’l-kavâ’id*, 306.

Temyîz, genel kural olarak mansûb olsa da bazen şart ve duruma göre “مِنْ” harf-i ceri ile veya mümeyyezine izâfetle mecrûr olabilmektedir. Nerelerde bu şekilde geleceği hususunda detaylı bilgi ileride verilecektir.⁹⁸

“مِنْ” harf-i ceri ile gelme sebeplerini Basra Dil Ekolü temsilcilerinden İbnü’s-Serrâc şu şekilde açıklamıştır: Temyîz olan kelime müştak olduğunda hâlden ayırmak için “مِنْ” harf-i ceri ile gelir. Örneğin “حَسْبُكَ بِهِ خَطِيبًا : Hatib olarak o sana yeter!” cümlesinde temyîz olan “خَطِيبًا” kelimesi müştak olduğundan hâl ile karışma ihtimali vardır. Temyîzi hâlden ayırmak için temyîz olan “خَطِيبًا” kelimesin başına “مِنْ” harf-i ceri getirilir. Cümle o zaman “حَسْبُكَ بِهِ مِنْ خَطِيبٍ”. halini alır. Yine o diğer bir sebep olarak “مِنْ” harf-i cerinin cümleyi te’kid etmek için getirilebileceğini söyler. Örneğin “رَزَيْدٌ لِلَّهِ دَرُّهُ مِنْ فَارِسٍ : Zeyd ne iyi binicidir!” cümlesinde Zeyd’in iyi bir binici olduğunu te’kid etmek için “مِنْ” harf-i ceri getirilmiştir.⁹⁹

1.3.5. Temyîzin Mümeyyeze Takaddüm Etmemesi

Takdim, sözlükte öne geçmek demektir.¹⁰⁰ Nahiv terimi olarak takdim kelimesi, “herhangi bir sebepten dolayı cümle içerisinde bir ögenin başka bir ögenin önüne geçmesi” anlamına gelir.¹⁰¹ Temyîzin genellikle mümeyyezden sonra geldiği görülür.¹⁰² Enbârî *el-İnsâf* adlı eserinde temyizin takdimi konusunu Basra ve Kûfe ekollerini karşılaştırmalı olarak ele alır.¹⁰³ Sîbeveyhi, Ferrâ, İbn Harûf, âmili mutasarrıf yani çekimlenebilen olsun veya gayri mutasarrıf yani çekimlenemeyen fiil olsun temyîzin âmili üzerine takdimini hiçbir şekilde caiz görmediğini ifade etmektedirler.¹⁰⁴

⁹⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/172; İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/307; el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/114.

⁹⁹ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/308-310.

¹⁰⁰ Halîl, *Kitâbü’l-‘Ayn*, “kdm”, 5/123; Yesûî, *el-Müncid*, “kdm”, 213;.

¹⁰¹ el-Lebdî, *Mu’cemü’l-Muştalehât*, “takdîm”, 183.

¹⁰² Ahmed Nüreddîn, *Molla Câmi*, 193; el- Enbârî, *el-İnsâf fî Mesâili’l-Hilâf Beyne’l-Basriyyîn ve’l-Kûfiyyîn*, (Kahire: Mektebetü’l-Hâncî, 2002), 221.

¹⁰³ el- Enbârî, *el-İnsâf*, 221.

¹⁰⁴ Ebu’l-Beğâ’ Ya’îş b. ‘Ali b. Ya’îş en-Nahvî, *Şerhu’l-Mufaşşal*, thk. Ahmed es-Seyyid Ahmed (Mısır: Mektebetü’t-Tevfikîyye, ty.), 1/410; el-Enbârî, *el-İnsâf*, 221; ‘Abdü’l-Ĥamîd, *Umdetü’s-Sâlik*, 2/371; Ahmed Nüreddîn, *el-Fevâidü’d-Ėdiyâiyye*, 160; Üşmûnî, *Şerhu’l-Üşmûnî*, 1/200.

Bu alimler temyîzin âmili üzerine takdim etmemesini şu şekilde delillendirmişlerdir:

- Sîbeveyhi, temyîzin âmili üzerine takdimini, ameli zayıf olan sıfatı müşebbeheye kıyas ederek caiz görmemiştir. Çünkü ona göre temyîzin âmili, marife bir mefûl alamamasından dolayı sıfat-ı müşebbeheye nazaran daha zayıftır. Buna binaen Sîbeveyhi, sıfat-ı müşebbeheden daha zayıf saydığı âmilin, mamulü üzerine takdimine cevaz vermemektedir.¹⁰⁵

- Nahivciler, temyîzdeki maksadın kapalılıktan sonra açıklama getirerek tesir etmek olduğunu, temyîzin âmili üzerine takaddüm ettiği takdirde ise temyîzdeki tesirin ortadan kalkacağını ifade etmişlerdir.¹⁰⁶ Örneğin “نَفْسًا طَابَ رَيْدُ”: *Zeyd nefis yönünden güzel oldu.*” şeklinde olduğunda cümlede kapalılık meydana gelmeyeceğinden tesir de ortadan kalkacaktır.¹⁰⁷

- Ebû Ali el-Fârisî ve ez-Zeccâc, cumhûrun temyîzin âmili üzerine takdim edilememesi görüşüne katılmakla beraber temyîzi sıfata kıyas etmiştir. Çünkü onlara göre temyîz de sıfat gibi kelimeyi açıklar. Nasıl ki, sıfat mevsufundan önce gelemiyorsa onlara göre temyîz de mümeyyezi olan âmilinden önce gelemez.¹⁰⁸

- Enbârî, Eşmûnî ve Sabbân’a (ö. 1206/1792) göre mutasarrıf fiillerden sonra gelen temyîzin yeri aslında fâil olup sonradan temyîz olmuştur. Yâni temyîz fâilden muhavveldir. Fâil âmili olan fiilin önüne nasıl geçemiyorsa aslında fâil olan burada ki temyîz de âmilinin önüne geçemez.¹⁰⁹ Muhavvel temyîz konusu ileride detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

Nahiv kaynaklarında Müberred, Ebû Osman el-Mâzinî ve Kûfeli nahivcilere göre âmil mutasarrıf ise temyîzinin takdim olabileceği görüşünde oldukları bildirilmektedir. Onlar temyîzin mutasarrıf fiile¹¹⁰, ismi fâile ve ismi mefûle takdimine cevaz’ vermişler

¹⁰⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/205.

¹⁰⁶ el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/387; Haţţâb, *Mütemmimetü'l-Âcurrûmiyye*, 2/385; Şabbân, *Hâşiyetü's-Şabbân*, 2/201.

¹⁰⁷ el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/387; Haţţâb, *Mütemmimetü'l-Âcurrûmiyye*, 2/385; Şabbân, *Hâşiyetü's-Şabbân*, 2/201.

¹⁰⁸ Huđarî, *Hâşiyetü'l-Huđarî*, 1/334; Abdulkadir Kişmir, *Arapçada Kıyas ve Basra İle Kûfe Dil Ekollerindeki Rolü* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2018), 155.

¹⁰⁹ el-Enbârî, *el-İnsâf*, 222; Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî*, 1/200; Şabbân, *Hâşiyetü's-Şabbân*, 2/200;

¹¹⁰ el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/385; el-Enbârî, *el-İnsâf*, 221.

ancak âmilinin zayıf olması hasebiyle ism-i tafdîl, sıfat-ı müşebbehe, mastar ve fiil manasını taşıyan kelimeye takdimine cevaz vermemişlerdir.¹¹¹ Bu görüşlerini nakli ve kıyasi deliller ortaya koyarak şu şekilde kanıtlamışlardır;

• Müberred ve Ebû Osman el-Mâzinî ve Kûfeliler, görüşlerine şu beyti delil göstermişlerdir.

أَتَهْجُرُ سَلْمَى بِالْفِرَاقِ حَبِيبَهَا وَمَا كَانَ نَفْسًا بِالْفِرَاقِ تَطِيبُ

*Selma sevgilisinden ayrılıp onu terk mi edecek? O böyle bir ayrılıktan hiç hoşnut olmaz.*¹¹²

Bu beyitte temyîz olan “نفساً” kelimesi “تطيب” fiilinin önüne geçmiştir.¹¹³

• Bu görüşlerden farklı olarak Kûfe Ekolü ve Basra Ekolü’nden Müberred, âmil mutasarrıf fiil olduğunda temyîzin âmil üzerine takdim edilebileceği görüşüne temyîzi hâl ile kıyas ederek ulaşmıştır. Zira âmili mutasarrıf olduğundan hâl de ona takdim edilebilmektedir. Ona göre kıyasen temyizin de âmili üzerine takdim edilebilmesinde bir sorun yoktur. Sıbeveyhi’in temyîzi sıfat-ı müşebbeheyle kıyaslaması Müberred ve Kûfe Ekolü’ne göre hatalıdır. Çünkü Müberred ve Kûfelilere göre hâl ile temyîz arasındaki illet, her ikisinin de âmilinin câmid ve mutasarrıf olabilmesinden dolayı daha belirgindir.¹¹⁴ Basra Ekolü, bu görüşe karşılık olarak cümledeki hâlin manaca fâil olmadığından takdîminin caiz olduğunu ancak temyîzin manaca fâil olduğundan takdîminin caiz olmadığını ifade etmişlerdir.¹¹⁵

el-Ehdel, Cumhurun bu şiirdeki temyîzi şiirin zaruriyetlerinden saydıklarını dolayısıyla delil kabul etmediklerini nakletmiştir.¹¹⁶ Yine El-Ehdel, Basra Ekolü’nden Ebû Zeccâc’ın yukarıda geçen şiirde temyîz olan “نفساً” kelimesinin “نفسى” şeklinde

¹¹¹ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/223; Ebu’l-Kâsım Cârullah Maḥmud b. ‘Ömer ez-Zemaḥşerî, *el-Mufaṣṣal fi Şan’ati’l-İlâ’râb* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1420/1999), 101; Raḍî, *Şerḥu’r-Raḍî*, 2/71; Aḥmed Nüreddîn, *el-Fevâidü’l-Diyâiyye*, 161.

¹¹² Yâkûb, *el-Mu‘cemü’l-Mufaṣṣal*, 1/334.

¹¹³ Zemaḥşerî, *el-Mufaṣṣal*, 101; Ebû Muḥammed ‘Abdullah Cemâleddîn b. Yûsuf b. Aḥmed İbn ‘Abdillâh b. Hişâm el-Enşârî el-Mısrî, *Evḍaḥü’l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (‘Umdetü’s-Sâlik ilâ Taḥkiki Evḍaḥi’l-Mesâlik” ile birlikte), (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Aşriyye, ty.), 2/372; el-Enbârî, *el-İnsâf*, 221; Üşmûnî, *Şerḥu’l-Üşmûnî*, 1/201.

¹¹⁴ Müberred, *el-Mukteḍab*, 2/36; el-Enbârî, *İnsâf*, 221,222.

¹¹⁵ el-Enbârî, *el-İnsâf*, 222.

¹¹⁶ el-Ehdel, *el-Kevâkibü’l-Dürriyye*, 2/386; Şabbân, *Hâşiyetü’s-Şabbân*, 2/201.

geldiğini belirtmiş, bu sebeple bu şiirin temyîzin âmili üzerine takdim olabileceği görüşüne delil getirilemeyeceğini söylediğini ifade etmiştir.¹¹⁷

Bazı nahivciler temyîzin fiil ile fâil arasında gelmesinin ittifakla câiz olduğunu ifade etmişlerdir.¹¹⁸ طَابَ نَفْسًا زَيْدٌ: Zeyd nefis yönünden güzel oldu!” örneğinde temyîz olan “نفساً” kelimesi fiil ile fâil arasında gelmiştir.

1.3.6. Temyîzin Atıfsız Olarak Birden Fazla Gelmemesi

Temyîzin cümle içerisinde atıfsız olarak birden fazla gelemeyeceği genel kurallar arasında sayılmıştır.¹¹⁹ Birden fazla gelmesi durumunda ise ikinci temyîzin atıf ile geleceği ve i’rabını da mâtuf olarak alabileceği ifade edilmektedir. Örneğin “أَنْتَ أَكْبَرُ” مِثْلِي سِنًا وَ جِسْمًا: Sen benden yaşça ve bedenenden büyüksün.” cümlesinde “جسماً” kelimesi i’rabını temyîz olarak değil atıf ile almıştır.¹²⁰

Ancak miktar bildiren temyîz iki farklı nesnenin karışımından oluşuyorsa atıfsız birden fazla gelebileceği de nakledilen görüşler arasındadır. Bu minvalde “عِنْدِي رَطْلٌ” سَمْنَا عَسَلًا: Bir ratl yağ-balım var.” cümlesinde karışımından söz edildiği için ikinci temyîz atıfsız gelmiştir.¹²¹

1.3.7. Temyîzin Mümeyyeze Bazı Hâllerde Mutabakat Etmesi

Abbâs Hasan *en-Naḥvü’l-Vâfi* adlı eserinde bazı hâllerde temyîz ile mümeyyezin sayı yönünden yani müfred, tesniye ve cemilik yönünden birbirine uyumluluk göstermesinin vacip olduğunu, bazen de bunun tam aksi olarak temyîz ile mümeyyezin arasında uyum olmamasının vacip olduğu yerleri sistematik bir şekilde toparlayarak saymıştır.¹²²

a-) Temyîz ile mümeyyezin arasında sayı bakımından mutabakat olmasının vacip olduğu yerleri şöyle sıralamıştır:

¹¹⁷ el-Ehdel, *el-Kevâkibü’l-Dürriyye*, 2/386; Şabbân, *Hâşiyetü’s-Şabbân*, 2/201.

¹¹⁸ Ezherî, *Şerḥu’t-Taṣrîḥ*, 1/400; Şabbân, *Hâşiyetü’s-Şabbân*, 2/200.

¹¹⁹ İbn Hişâm, *Muḡni’l-Lebîb*, 2/89; Üşmûnî, *Şerḥu’l-Üşmûnî*, 2/203; ‘Âlûsî, *Hâşiyetü Şerḥ’il-Ḳaṭr*, 2/28; Ḥasan, *en-Naḥvü’l-Vâfi*, 1/429; el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/124.

¹²⁰ Ḥasan, *en-Naḥvü’l-Vâfi*, 1/424.

¹²¹ Ḥasan, *en-Naḥvü’l-Vâfi*, 1/424.

¹²² Ḥasan, *en-Naḥvü’l-Vâfi*, 2/428.

- Temyîz ile mümeyyez aynı manada olursa sayı bakımından birbirlerine mütabakat etmesi vaciptir.

Örneğin “كَرَّمَ الرَّيْدَانُ رَجُلًا: Zeyd adamlık yönünden iyi oldu” – “كَرَّمَ الرَّيْدَانُ رَجُلَانِ: Zeydler adamlık yönünden iyi oldular.” cümlelerinde temyîz olan “رجل” kelimesi ile mümeyyez olan “زيد” kelimesi aynı manada olup sayı bakımından birbirleriyle uyum sağlamıştır.¹²³

- Yine Abbâs Hasan Temyîz ile mümeyyez farklı manada olup temyîz master mümeyyez ise cemi olursa bu ikisinin yine birbirleriyle uyum sağlaması gerektiğini ifade etmiştir. “قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا: Dekî; amel yönünden en çok ziyana uğrayanları size haber vereyim mi?”¹²⁴ ayeti kerimesinde temyîz olan “أَعْمَالًا” çoğul gelerek pek çok amelin hüsrana uğradığına vurgu yapılmıştır.¹²⁵

- Aynı zamanda Abbâs Hasan kastedilen manada karışma ihtimali varsa temyîz ile mümeyyez arasında mutabakatın vacip olduğunu da söylemiştir. Örneğin, kardeş olmayan Bekirlerin baba olma yönünden iyi olması kastediliyorsa “كَرَّمَ الْبَكْرُونَ آبَاءً: Bekirler baba olma yönünden iyi oldular.” denir. “كَرَّمَ الْبَكْرُونَ آبَاءً: Zeydler babaları açısından iyi oldular.” dediğimizde ise kardeş olan Bekirler babaları açısından iyi olduğu anlaşılır ki kastedilen mana bu değildir.¹²⁶

b-) Abbâs Hasan temyîz ile mümeyyezin arasında mutabakatın olmamasının vacip olduğu yerleri ise şöyle sıralamıştır;

- Temyîz çeşitlilik kastetmiyorsa ayrıca çoğul yapıldığında manada karışıklık oluyorsa temyîz ile mümeyyez arasında mutabakatın olmaması vaciptir. Örneğin “كَرَّمَ الْبَكْرُونَ آبَاءً: Bekirler babaları açısından cömert oldular.” “أَبَا” kelimesi müfred olduğunda “kardeş olan Bekirler babaları açısından iyi oldu” demek olur ki kastedilen mana da budur.¹²⁷

- Abbâs Hasan temyîz master olup çokluk kastediliyorsa, mümeyyez ise müfred olursa burada mutabakatın caiz olmadığını ifade etmiştir. Örneğin “نَظَّفَ الْمُتَعَلِّمُ أَثْوَابًا:

¹²³ Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, 2/428.

¹²⁴ el-Kehf 18/103.

¹²⁵ Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, 2/428.

¹²⁶ Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, 2/428.

¹²⁷ Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, 2/428.

Öğrenci elbiseleri yönünden temiz oldu.” cümlesinde öğrencinin tek bir elbisesinin değil bütün elbiselerinin temiz olduğu kastediliyorsa burada temyîz ile mümeyyez arasında mutabakat olamayacağını söylemiştir.

- Yine Abbâs Hasan temyîz mastar olup çeşitlilik kastedilmiyorsa mümeyyez ise çoğul gelmişse burada da mutabakatın olamayacağını ifade etmiştir. Örneğin “أَحْسَنَ الْجُنُودُ عَمَلًا: Askerlerin işi güzel oldu.” cümlesinde amellerin çeşitliliğini kastetmediği için temyîz olan “عَمَلًا” kelimesi müfred gelmiştir.¹²⁸

c-) Birde Abbâs Hasan caiz olmasıyla birlikte mutabakatın tercih edildiği yerin de olduğunu söylemiş ve buna “حَسُنَتْ الْفَتَاةُ عَيْنًا: Genç kızın gözleri güzel oldu.” örneğini vermiştir. Bu örnekte bir göz anlamında olan “عَيْنًا” kelimesi geçse de bir gözünün güzel diğerlerinden kötü olması imkânsız olup akla gelmediğinden müfred kullanılabilir. Yine Abbâs Hasan caiz olup mutabakatı terk etmenin tercih edildiği yeri de şöyle açıklamıştır; “حَسُنَ الْفَتِيُّ وَجْهًا: Gençlerin yüzleri güzel oldu.” örneğini vermiş bütün gençlerin hepsinin ortak bir yüzünün olamayacağını ve bunu düşünmenin imkânsız olduğunu söylemiştir. Bu halde temyîz ile mümeyyez arasındaki mutabakatın terk edilmesinin tercih edileceğini ifade etmiştir.¹²⁹

1.4. Temyizin Kısımları

Nahiv kitaplarında temyîzin kısımlarının, temyîzin açıkladığı kendisinde kapalılık bulunan mümeyyezin özelliklerine göre ayırt edilip isimlendirildiği görülmektedir. Mümeyyezde bulunan özellikler sebebiyle temyîzin kısımları, nahivciler arasında ihtilaf konusu olmuştur.

Basra Ekolü’nün kurucularından olan Halîl b Ahmed’in *el-Cümelü fi’n-Nahv* adlı eserinde bu kısımları şu şekilde isimlendirdiğini görüyoruz:

1- “*Tefsir olarak nasb edilen isimler.*” Bu kısım müfred temyîze mukabildir.¹³⁰

2-“*Temyîz olarak nasb edilen isimler.*” Bu kısım ise cümle temyîzine mukabildir.¹³¹

¹²⁸ Ḥasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, 2/429.

¹²⁹ Ḥasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, 2/429.

¹³⁰ Ḥalîl, *el-Cumel fi'n-Nahvi*, 45.

Halîl b Ahmed'den sonra Basra Ekolü'ne mensup Sîbeveyhi, İbnü's-Serrâc ve Müberred'in ise temyîzi misaller üzerinden açıklayıp kısımlandırma yapmadıklarını görüyoruz.¹³²

Son dönem nahivcileri ise cümledeki mümeyyezin durumuna göre temyîzi çeşitli isimlerle kısımlandırmışlardır. Bazı nahivciler kısımlandırmayı yaparken mümeyyezin cümle içerisinde telaffuz edilip edilmemesini göz önünde bulundurarak temyîzi: a) “*temyîz-i melfûz*” (telaffuz edilen) (التمييز الملفوظ) b) “*temyîz-i melhûz*” (telaffuz edilmeyip mülâhaza edilen) (التمييز الملحوظ) olarak iki kısma ayırmışlardır.¹³³ Kendisinde kapalılık bulunan mümeyyezin bazen bir kelime, bazen de bir cümle olduğunu göz önünde bulunduran bazı nahivciler ise temyîzi “*müfred temyîz*” (التمييز المفرد) ve “*cümle temyîzi*” (التمييز الجملة) olarak kısımlandırmışlardır.¹³⁴ Nahiv âlimlerinden bir kısmı ise, mümeyyez görünür olsun veya olmasın bir kelimedenden oluşuyorsa “*temyîz-i zât*” (تمييز ذات), şayet mümeyyez iki öge arasında doğan alaka yani nispetteki kapalılıktan oluşuyorsa buna da “*temyîz-i nispet*” (تمييز نسبة) adını vermişlerdir.¹³⁵

Diğerlerinden farklı bir yaklaşım sergileyen el-Kâfiye ve eş-Şâfiye eserlerinin sahibi İbnü'l-Hâcib ise temyîzin, mezkûr (مذكور) ve mukadder (مقدر) olarak sadece melfûz (telaffuz edilen) olduğunu söylemektedir.¹³⁶ Yani İbnü'l-Hâcib 'e göre mümeyyez, telaffuz edilen bir isimden oluşur. İbnü'l-Hâcib temyîzin kısımlarını, temyîzin açıkladığı mümeyyez mezkûr yani cümlede görünüyorsa “*mezkûr*” (مذكور), cümlede görünmeyip takdir ediliyorsa “*mukadder*” (مقدر) olarak isimlendirmiştir.

Biz çalışmamızda “*müfred temyîzi*” ve “*cümle temyîzi*” tasnifini uygun görüp bu şekilde başlıklandırmayı tercih ettik.

¹³¹ Halîl, *el-Cumel fi'n-Nahvi*, 46.

¹³² Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/174; Müberred, *el-Mukteḍab*, 2/32; İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/194.

¹³³ Râcihi, *et-Taṭbîḳu's-Şarfi*, 257.

¹³⁴ Zemaḥşerî, *el-Mufaṣṣal*, 100; el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/380.

¹³⁵ Hattâb, *Mütemmimetü'l-Âcurrûmiyye*, 2/380; Şabbân, *Hâşiyetü's-Şabbân*, 2/194; Hıdarî, *Hâşiyetü'l-Hıdarî*, 1/330.

¹³⁶ Seyh Yâsîn, *Hâşiyetün 'alâ Şerhi'l-Fâkihî*, 2/139; Raḍî, *Şerhu'r-Raḍî*, 2/55; Şabbân, *Hâşiyetü's-Şabbân*, 2/194; Âlûsî, *Hâşiyetü Şerhi'l-Kaṭr*, 2/28.

1.4.1. Müfred Temyîzi (التمييز المفرد):

Müfred temyîzi (التمييز المفرد); cümlede kapalı olan bir ismi açıklayan temyîze denir.¹³⁷ Cümlede geçen bir zatta bulunan kapalılığı kaldıran bu temyîze “temyîz-i zât” (التمييز الذات), mümeyyezin cümlede görülmesinden dolayı da (التمييز المفوظ) “temyîz-i melfûz” da diyen nahivciler olmuştur.¹³⁸ Bu tür temyîzin âmilinin mümeyyez olduğu ifade edilmektedir. Buna aynı zamanda “ism-i mübhemü't- tam” yani “tam kapalı isim” de denilmiştir. Örneğin جَنَيْتُ مَحْصُولَ فِدَّانٍ فُطْنًا: Bir feddân (4.200m²) pamuk mahsulü topladım” cümlesinde “فِدَّانٍ” kelimesi mümeyyez, “فُطْنًا” kelimesi temyîzdir. Burada mümeyyez bir kelimedenden oluştuğu içi müfred temyîzi olmuştur.¹³⁹

Müfred temyîzini bazı nahiv kitapları şu kısımlara ayırmıştır;

- 1- Miktarlar.¹⁴⁰
- 2- Miktarlara benzeyenler.¹⁴¹
- 3- Kıyas yolu ile miktarlara benzeyen takribi ölçüler.¹⁴²
- 4- Temyîz'in fer-i (türevi) olan mübhem isimler.
- 5- Sayılar.¹⁴³

İbnü's-Serrâc “Kıyas yolu ile miktarlara benzeyen takribi ölçüler” kısmını ayrı bir başlıklandırma yapmayıp buradaki kelimeleri “Miktarlara benzeyenler” başlığı altında toplamıştır.¹⁴⁴ Biz ise “Kıyas yolu ile miktarlara benzeyen takribi ölçüler” kısmını “Miktarlara benzeyenler” kısmından ayıran bazı özelliklerinin bulunması sebebiyle ayrı bir başlık altında toplamamızın daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Bu özellikler yeri geldiğinde açıklanacaktır.

¹³⁷ İbn Hişâm, *Qatru'n-nedâ ve Bellü's-şadâ*, 260.

¹³⁸ Müfredten maksat; cümle, şibh'i-cümle ve muzafın dışında olan isimlerdir. Bk Ahmed Nüreddîn, *el-Fevâidü'd-Diyâiyye*, 186. Trc.

¹³⁹ Ebû Muhammed 'Abdullah Cemâlu'd-dîn İbn Hişâm el-Enşârî, *et-Tevdîh 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik fî 'İlmi'n-Nahvi* (“Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tevdîh” ile birlikte), (Dâru'l-fikr, ty.) 1/395; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, 2/323.

¹⁴⁰ Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, 100; İbn Hişâm, *et-Tevdîh*, 1/396; Haţţâb, *Mütemmimetü'l- 'Acurrûmiyye*, 2/381.

¹⁴¹ İbn Hişâm, *et-Tevdîh*, 1/396; Haţţâb, *Mütemmimetü'l- 'Acurrûmiyye*, 2/381.

¹⁴² Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, 100; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 1/405; Ahmed Nüreddîn, *el-Fevâidü'd-Diyâiyye*, 152,153; Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî*, 2/196; Şabbân, *Hâşiyetü's-Şabbân*, 2/196; el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/381; Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, 100.

¹⁴³ İbn Hişâm, *et-Tevdîh*, 1/396; Haţţâb, *Mütemmimetü'l- 'Acurrûmiyye*, 2/380.

¹⁴⁴ İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/307.

1.4.1.1. Miktarların Temyîzi (تميز المقادير)

Miktar isimlerin; eşyanın ne kadar olduğu kendisi ile tartılan, ölçülen, alan veya uzunluk bildiren aynı zamanda örfde meşhur olan aletlerin olduğu ifade edilmektedir.¹⁴⁵

Basra Ekolü kurucularından Sîbeveyhi, “Miktarlardan sonra nasb olunanlar” adlı bir başlık atmış fakat miktarları kısımlandırmamıştır.¹⁴⁶ Basra Ekolü’nden İbnü’s-Serrâc gibi bazı nahivcilere göre miktar isimlerin; ölçen, tartan aletler olmayıp tartılan ölçülen şeylerdir.¹⁴⁷ Miktarların temyîzine örnek verecek olursak “عِنْدِي رَطْلٌ زَيْتًا”: Bir ratl (2564 gram) yağım var.” cümlesinde “رطل” kelimesi ağırlık bildiren mümeyyez, “زيتًا” kelimesi ise onu açıklayan temyîzdir.¹⁴⁸

Miktar bildiren isimlerin temyîzi 3 çeşittir;¹⁴⁹

1-Ağırlık ölçülerinin temyîzi (تميز الوزن)

2- Hacim ölçülerinin temyîzi (تميز الكيل)

3-Uzunluk veya alan ölçülerinin temyîzi (تميز المساحة)

Temyîzi kısımlandırmada farklı bir üslup izleyen Radî, *Şerhu’r-Rađî* adlı eserinde miktarları kısımlandırmada da farklı bir üslup izlemiştir. Miktarların temyîzi ile miktara benzeyenlerin temyîzini meşhur mekâyîs yani örf ve adetde meşhur olarak kendisi ile ölçüm yapılabilen isimler başlığı altında, kıyas yolu ile miktarlara benzeyen takribi ölçüler diye başlıklandırdığımız kısım ise meşhur olmayan mekâyîs yani örf ve adetde kendisi ile ölçüm yapılması meşhur olmayan isimler başlığı altında toplamıştır.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Aḥmed Nûreddîn, *el-Fevâidü’d-Diyâiyye*, 152; ‘Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh’il-Kaṭr*, 2/29; Ḥudârî, *Hâşiyetü’l-Ḥudârî*, 1/331.

¹⁴⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/174

¹⁴⁷ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/307; Radî, *Şerhu’r-Rađî*, 2/57; el-Ehdel, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye*, 2/380.

¹⁴⁸ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/307.

¹⁴⁹ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/307; Zemaḥşerî, *el-Mufaṣṣal*, 100; İbn Hişâm, *et-Tevdîh*, 1/396; İbn ‘Aḳîl, *Şerhu İbn ‘Aḳîl*, 1/319; Aḥmed Nûreddîn, *el-Fevâidü’d-Diyâiyye*, 152; Üşmûnî, *Şerhu’l-Üşmûnî*, 1/196; el-Ehdel, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye*, 2/381.

¹⁵⁰ Radî, *Şerhu’r-Rađî*, 2/56,57.

1.4.1.1.1. Ağırılık Ölçülerinin Temyîzi (تميز الوزن)

Arap dilinde (تميز الوزن) temyîzü'l-vezn ile kastedilen ağırılık ölçülerinin veya bunlar ile ölçülen varlıkların temyîzidir.¹⁵¹ "الوزن" Ağırılık ölçüleri ise; "كَيْلَة - كَيْلُو" kilo¹⁵², "إِرْدَبْ" ölçek,¹⁵³ "قِنْطَار" kantar¹⁵⁴ ve "رَطْل" ratl¹⁵⁵ gibi sabit ölçülerdir. Örneğin "بَاعَ التَّاجِرُ قِنْطَارًا قُطْنًا": Tacir bir kantar (44.930 kg.) pamuk sattı." cümlesinde "قِنْطَارًا" ağırılık bildiren mümeyyezdir. "قُطْنًا" kelimesi de "قِنْطَارًا" kelimesindeki kapalılığı gidererek açıklık getiren temyîzdir.

Bazı âlimlere göre bir kap içerisinde iki cins karıştığı zaman bu iki cins atıf olmaksızın peş peşe temyîz olarak gelebilir. Örneğin: "عِنْدِي رَطْلٌ سَمْنًا عَسَلًا": Bir ratl¹⁵⁶ yağ-balım var." cümlesinde "سَمْنًا", "عَسَلًا" kelimeleri temyîz olup karışık bir oluşumdan bahsedildiği için birden fazla atıfsız olarak gelmiştir.¹⁵⁷

1.4.1.1.2. Hacim Ölçülerinin Temyîzi (تميز الكيل)

Arapçada temyîzü'l-keyl (تميز الكيل), hacim ölçülerinin veya bunlar ile ölçülen varlıkların temyîzine denilmektedir.¹⁵⁸

(الكيل) Keyl, litre "لَيْتْر", bardak-kâse "كُوب",¹⁵⁹ teneke "صَفِيحَة",¹⁶⁰ sandık "تَنْأُولُ الْمَرِيضِ مُلْعَقَةً دَوَاءً": Hasta bir¹⁶¹ gibi hacim (kap) ölçüsüdür.¹⁶² Örneğin "تَنْأُولُ الْمَرِيضِ مُلْعَقَةً دَوَاءً": Hasta bir

¹⁵¹ İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/307; Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, 100; İbn Hişâm, *et-Tevdîh*, 1/396; İbn 'Aqîl, *Şerhu İbn 'Aqîl*, 1/319; Üşmûnî, *Şerhu 'l-Üşmûnî*, 1/196; el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/381.

¹⁵² "كَيْلَة" kelimesinin çoğulu (كَيْلَات) kelimesidir. Buğday ölçülen kap. Mısır'da buğday ölçmek için kullanılan bir ölçü birimidir. Bk. Yesûî, *el-Müncid*, "kyl", 706.

¹⁵³ "إِرْدَبْ" çoğulu (أَرَادِب) dir. 24 sa' (1 sa' 2.917 gramdır. Sarı, *el-Mevârid* "sâa", 885) miktarda olan şeydir. Mısır ülkesi ölçөгüdür. Bk. Yesûî, *el-Müncid*, "rdb", 255.

¹⁵⁴ "قِنْطَار" çoğulu (قِنْطَائِر) dir. Mısır'da 100 rıtlı gösteren ölçüdür. Bk. Yesûî, "ktr", 657.

¹⁵⁵ "رَطْل" çoğulu (أَرْطَال) dır. 12 evkıyye (yani 2564 gram Sarı, *el-Mevârid* "rtl", 618) değeriinde ağırılıktır. Her evkıyye 40 dirhemdir. Bu ölçü Şam, Bağdat gibi yerlerde göre değışir. Şam'da 480 dirhemdir. Bk. Yesûî, *el-Müncid*, "rtl", 266.

¹⁵⁶ Yesûî, *el-Müncid*, "rtl", 227,228.

¹⁵⁷ Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, 1/424.

¹⁵⁸ Şabbân, Hâşiyetü's-Şabbân, 2/196; 'Âlûsî, Hâşiyetü Şerh'il-Katr, 2/29.

¹⁵⁹ "كُوب" kelimesinin çoğulu (كُؤَاب) kelimesidir. Bk. Mustafâ, *el-Mu'cemü'l-Vasîl*, "kvb", 803.

¹⁶⁰ "صَفِيحَة" kelimesinin çoğulu (صَفَاح) kelimesidir. Yağ tenekesi anlamındadır. Bk. Yesûî, *el-Müncid*, "sfh", 427.

¹⁶¹ "تَنْأُولُ" kelimesinin çoğulu (تَنْأَائِق) kelimesidir. Bk. Yesûî, *el-Müncid*, "snd", 437.

¹⁶² Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, 2/413.

kaşık ilaç içti.” cümlesinde “ملعة” kelimesi hacim bildiren mümeyyez, “دواء” kelimesi de “ملعة” kelimesindeki kapalılığı kaldıran temyîzdir.

1.4.1.1.3. Uzunluk veya Alan Ölçülerinin Temyîzi (تمييز المساحة)

Arap gramerinde temyîzü'l-misaha (تمييز المساحة); alan, uzunluk ölçülerinin veya bunlar ile ölçülen varlıkların temyîzine denir.¹⁶³ Misaha (المساحة): metre “مِثْر”¹⁶⁴, mil “مِيل”¹⁶⁵, arşın “زِرَاع”¹⁶⁶, adım “خُطْوَة”¹⁶⁷, metre kare “فَدَّان” gibi uzunluk ve alan ölçü birimidir. Örneğin “زَرَعْتُ فَدَّانًا أَرْزًا”: Bir feddân (4.200m²) pirinç ekim.” “فَدَّانًا” kelimesi alan bildiren mümeyyez olup “أَرْزًا” kelimesi ise “فَدَّانًا” kelimesinin temyîzidir.

Buraya kadar anlatmış olduğumuz miktarların temyîzi Basra Ekolü kurucularından olan Sîbeveyhi'ye, yine bu ekol temsilcilerinden İbnü's-Serrâc'a¹⁶⁸ ve diğer nahivcilere göre aslen mansûb olmakla birlikte “مِنْ” harf-i ceri ve izâfet ile de mecrûr olabilmektedir. Örneğin “عِنْدِي قِنْطَارٌ عَسَلٍ - عِنْدِي قِنْطَارٌ مِنْ” cümlesinde miktar bildiren “قِنْطَارٌ” kelimesinin temyîzi olan “عَسَلٍ” kelimesi mansûb olmakla birlikte izâfetle veya “مِنْ” harf-i ceri ile mecrûr da olabilmektedir.

Basra Ekolü temsilcilerinden İbnü's-Serrâc, miktar bildiren kelimenin, temyîzin dışında başka bir kelimeye izafe olması durumunda temyîzin mansub olmasının vacip olacağını ifade etmiştir.¹⁷⁰ Yine İbnü's-Serrâc bunun sebebini şöyle açıklamaktadır: Cümle fiil-fâil ile tamamlandığı gibi kelime de tesniye ve cemi nûnu “ن”, izafe ve tenvin ile tamamlanır. Cümle fâil ile tamamlandıktan sonra mansûb bir öge olan mefûlû aldığı gibi kelime de cem'i ve tesniye nunu, izâfet ve tenvin ile tamamlandıktan sonra mansûb bir öge alır. “لِي مِثْلُهُ مَالًا”: Benim de onun gibi malım var.” örneğinde “مِثْلُهُ”

¹⁶³ Şabbân, Hâşiyetü's-Şabbân, 2/196; 'Âlûsî, Hâşiyetü Şerh'il-Kaṭr, 2/29.

¹⁶⁴ “مِثْر” kelimesinin çoğulu (أَمْثَار) kelimesidir. Bk. Yesûî, *el-Müncid*, “mtr”, 745.

¹⁶⁵ “مِيل” kelimesinin çoğulu (أَمْيَال) kelimesidir. Bk. Yesûî, *el-Müncid*, “myl”, 782.

¹⁶⁶ “زِرَاع” kelimesinin çoğulu (أَزْرَاع-أَزْرُع) kelimesidir. Bk. Yesûî, *el-Müncid*, “zra”, 543.

¹⁶⁷ “خُطْوَة” kelimesinin çoğulu (خَطَا-خَطَوَات) kelimesidir. Bk. Yesûî, *el-Müncid*, “htv”, 188.

¹⁶⁸ İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/308.

¹⁶⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/117; İbn Hişâm, *Evḍaḥu'l-Mesâlik*, 2/366,367; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 3/115.

¹⁷⁰ İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/307,308.

kelimesi “و” zamiri ile izafe olup kelime tamamlandıktan sonra mansûb bir öge olan “مَالًا” kelimesi temyîz olarak gelmiştir.¹⁷¹

Buna ilaveten el-Galâyînî ise bu durumda yani miktar bildiren kelime, temyîzinin dışında başka bir kelimeye izafe olması durumunda “من” harf-i ceri ile mecrûr da olabileceğini söylemiştir.¹⁷²

Buradaki i’rab kuralları miktara benzeyenler ve kıyas yolu ile miktarlara benzeyenler için de geçerli görülmüştür.¹⁷³ Örneğin “عِنْدِي مَلَأُ الْأَرْضَ ذَهَبًا، Yanımda yeryüzü dolusunca altın vardır.”¹⁷⁴ cümlesinde miktar bildiren “مَلَأُ” kelimesi temyîzin dışında bir kelimeye izafe olduğu için temyîz olan “ذَهَبًا” kelimesinin nasb olması vaciptir.

İbnü’s-Serrâc miktarların temyîzinin “من” harf-i ceri ve izâfet ile mecrûr olduğu gibi kendisinden önceki kelimeden bedel olarak merfû da gelebileceğini söylemiştir.¹⁷⁵ İbnü’s-Serrâc kitabında “عِنْدِي رَطْلٌ زَيْتٌ: Bir ratl (2564 gram) balım var.” örneğini vererek temyîz olması gereken “زَيْتٌ” kelimesinin “رَطْلٌ” kelimesinden bedel olarak da gelebileceğini ve bu durumda merfû olacağını ifade etmiştir.¹⁷⁶

1.4.1.2. Miktarlara Benzeyenlerin Temyîzi (شبه المقادر)

Arap dilinde bazı kelime veya terkipler, örfde tartı, ölçü ve alan için konulan isimlerden olmayıp anlam bakımından onlara benzemektedir.¹⁷⁷ Yani sabit bir ölçü aleti söz konusu olmayıp ölçülere delalet eden ölçü birimleri de mevcuttur. Bu isim ve terkiplere “Miktarlara benzeyenler” (شبه المقادر) ismi verilmiştir.¹⁷⁸

Miktarlara benzeyenler de aynı miktarlar gibi 3 kısıma ayrılır;

¹⁷¹ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/307,308.

¹⁷² el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/115.

¹⁷³ Cemâlüddîn Ebû ‘Abdillâh Muḥammed İbn ‘Abdillâh b. Mâlik eṭ-Ṭâi el-Ceyyânî el-Endulûsî, *Elfiyyetü İbn Mâlik* (“Şerḥu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik” ile birlikte), thk. Maḥmud Mustafâ, el-Ḥalâvî (Beyrut: Müessesetü’t-Târîhi’l-‘Arabî, 1416/1996)1/320; el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/115.

¹⁷⁴ Radî, *Şerḥu’r-Radî*, 2/56; İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/308.

¹⁷⁵ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/308.

¹⁷⁶ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/308.

¹⁷⁷ Şabbân, *Hâşiyetü’ş-Şabbân*, 2/196; Şeyḥ Yâsîn, *Hâşiyetün ‘alâ Şerḥi’l-Fâkihî*, 2/142.

¹⁷⁸ el-Ehdel, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye*, 2/381.

- 1-Ağırlık ölçülerine benzeyenler (شبه الوزن),
- 2-Hacim ölçülerine benzeyenler (شبه الكيل),
- 3-Uzunluk veya alan ölçülerine benzeyenler (شبه المساحة).

1.4.1.2.1. Ağırlık Ölçülerine Benzeyenler (شبه الوزن)

Bu tür ölçüler, Arapların örfünde kullanılan sabit ağırlık ölçü birimi değildir. Fakat bir ölçü bildirip ağırlık ölçüsüne benzediği için kendisine “ağırlık ölçüsüne benzeyenler” “شبه الوزن” denilmektedir. Bu tür ölçü birimlerinde de kapalılık söz konusu olup açıklayıcı bir temyîz ile bu kapalılık giderilmektedir.¹⁷⁹ Genellikle nahiv kitaplarında bu tür ölçüye şu ayet örnek verilir; “فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ” *Kim zerre miktarı hayır işlerse onun mükâfatını görecektir.*¹⁸⁰ Ayette geçen “مِثْقَالَ ذَرَّةٍ” “zerre miktarı” örfde tartı için kullanılan bir şey olmayıp miktar anlamında tartıya benzemektedir. Kendisinde kapalılık bulunduğundan dolayı kendisinden sonra gelen “خَيْرًا” kelimesini temyîz olarak almıştır.¹⁸¹

1.4.1.2.2. Hacim Ölçülerine Benzeyenler (شبه الكيل)

Arap Dili'nde sabit bir ölçü birimi olmayan fakat hacim ölçüsüne benzeyen kelimelerin de olduğu bilinmektedir.¹⁸² Bu hususa örnek verecek olursak; “عِنْدِي نَحْيٍ” Yanımda bir kap yağ var.” örneğinde “نَحْيٍ” kelimesi yağ kabının adıdır. Bu kabın bir küçüğü bir de büyüğü olur. Hacim için konulan meşhur isimlerden olmadığı hâlde onlara benzediği için miktara benzeyen ölçülerden kabul edilmiş ve kendisinde kapalılık bulunduğu için “سَمْنًا” kelimesini temyîz olarak almıştır.¹⁸³ Yine “عِنْدِي سِقَاءٌ مَاءً” Yanımda bir kırba-tulum su var.” örneğinde “سِقَاءٌ” kelimesi hacim ölçüsüne benzeyen

¹⁷⁹ Huḍarî, *Hâşiyetü'l-Huḍarî*, 1/330; el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/381; 'Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh'il-Ḳaṭr*, 2/37; Fâkihî, *Mücibü'n-nidâ*, 2/142.

¹⁸⁰ Zilzâl 99/7.

¹⁸¹ el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/381; 'Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh'il-Ḳaṭr*, 2/37.

¹⁸² Huḍarî, *Hâşiyetü'l-Huḍarî*, 1/330; el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/381; 'Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh'il-Ḳaṭr*, 2/37; Fâkihî, *Mücibü'n-nidâ*, 2/135; Şabbân, *Hâşiyetü's-Şabbân*, 2/192.

¹⁸³ el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/381; 'Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh'il-Ḳaṭr*, 2/37.

ölçü birimidir ve temyîzi ise “مَاءًا” kelimesidir.¹⁸⁴ Yanımda bir kap süt var.” Cümlesinde de “الوطب” hacim ölçülerine benzeyen süt kabının ismidir.¹⁸⁵

el-Galâyînî, hacim ölçüsüne benzeyen kelimeler arasında “جَرَّةٌ”¹⁸⁶, “نَحْيٍ”¹⁸⁷, “küp-testi”¹⁸⁷, “حُبٌّ”¹⁸⁸, “büyük küp”¹⁸⁸, “رَافُودٌ”¹⁸⁹, “büyük kase” gibi kelimeleri de saymıştır.¹⁹⁰

1.4.1.2.3. Uzunluk veya Alan Ölçülerine Benzeyenler¹⁹¹ (شبه المساحة)

Arap örfünde meşhur olmayıp uzunluk ve alan ölçü birimlerine benzeyen kelimeler de mevcuttur. Bu hususa örnek verecek olursak; “مَا فِي السَّمَاءِ مَوْضِعٌ رَاحَةٍ” “Semada avuç ayası kadar bulut yoktur.” cümlesinde geçen “سَحَابًا” kelimesi alan ölçülerine benzeyen “مَوْضِعٌ رَاحَةٍ” “avuç ayası” terkibinden sonra temyîz olarak gelmiştir.¹⁹² Yine “مَدُّ الْبَصَرِ” “göz alabildiğince”, “مَدُّ يَدِكَ” “el uzunluğunca” terkipleri de Araplar tarafından kullanılan fakat sabit birim ifade etmeyen uzunluk ve alan ölçülerine benzeyen ölçü birimlerindendir.¹⁹³

1.4.1.3. Kıyas Yoluyla Miktarlara Benzeyen Takribi Ölçülerin Temyîzi (مقاييس)

Arapçada bazı kelimeler tartı, ölçü ve alan için isim olarak konulan belirli varlıklardan yahut bu ölçülere benzeyenlerden olmadıkları hâlde, kıyas yolu ile “مِثْلٌ” “(O’nun) misli”, “طُولٌ” “(O’nun) boyunda” ve “مِلْءٌ” “(O’nun) dolusunca” gibi ifadelerle cümle içerisinde geçen belirli miktarlarla karşılaştırılarak mekâyîs adını alıp kendilerinden sonra gelen ismi temyîz olarak i’rablandırırlar. Bu ifadelerin miktarlar ve

¹⁸⁴ el-Ehdel, *el-Kevâkibü’l-Dürriyye*, 2/381.

¹⁸⁵ Mehmet Zihnî, *el-Muntehâb*, 232.

¹⁸⁶ “جَرَّةٌ” kelimesinin çoğulu (جَرَارٌ)dür. Bk. Yesûî, *el-Müncid*, “crr”, 84.

¹⁸⁷ “نَحْيٍ” “toprak testi” anlamında olup çoğulu “أَنْحَاءٌ” olarak gelir. Bk. Yesûî, *el-Müncid*, “nhy”, 796.

¹⁸⁸ “حُبٌّ” kelimesinin çoğulu (حُبَابٌ) dir. Bk. Yesûî, *el-Müncid*, “hbb”, 113.

¹⁸⁹ “رَافُودٌ” kelimesinin müfredi (الرَّفْدُ)dür. Bk. Yesûî, *el-Müncid*, “rfd”, 270.

¹⁹⁰ el-Galâyînî, *Câmi’u’l-Durûsi’l-‘Arabîyye*, 3/114.

¹⁹¹ Huḍarî, *Hâşiyetü’l-Huḍarî*, 1/330; el-Ehdel, *el-Kevâkibü’l-Dürriyye*, 2/381; el-Galâyînî, *Câmi’u’l-Durûsi’l-‘Arabîyye*, 3/114.

¹⁹² el-Ehdel, *el-Kevâkibü’l-Dürriyye*, 2/381.

¹⁹³ el-Galâyînî, *Câmi’u’l-Durûsi’l-‘Arabîyye*, 3/114.

şibh-i miktarlar gibi net değil, takribi miktarlar olduğu belirtilip bu ifadelerin ölçüleri kıyas yoluyla belirlenmiştir. İşte bu özelliği onları diğer miktarlardan ayrıcalıklı kılmaktadır. Diğer miktarlarda olduğu gibi bu ifadelerin kendilerinde kapalılık bulunup temyîz ile bu kapalılık giderilmektedir.¹⁹⁴

Basra Ekolü'nün önemli temsilcilerinden Sîbeveyhi miktarların diğer bölümlerinde olduğu gibi bu bölüm için de ayrı bir başlık kullanmayıp miktarın temyîzinden bahsederken “مِثْل” kelimesine de örnek vermiştir. Örneğin “عَلَيْهَا مِثْلُهَا زُبْدًا: Üzerinde onun kadar tereyağ var.” gibi.¹⁹⁵ Yine Basra Ekolü'nden İbnü's-Serrâc, “مِثْل” kelimesine örnek verip bunun miktara benzediğini ifade etmiş ve şu örneği vermiştir: “بِئْسَ مِثْلُهُ رَجُلًا: Benim onun gibi adamım var.”¹⁹⁶ Yani İbnü's-Serrâc, bu ifadesiyle “مِثْل” kelimesini miktarlara benzeyenlerden (شِبْه الْمَقَادِر) saydığını görüyoruz. Daha sonraki dönemlerde bazı nahivciler, bu kelimeleri “kıyas olunanlar” diye isimlendirmişlerdir.¹⁹⁷ Radî ise bu kelimeleri “Meşhur Olmayan Mekâyis” başlığı altında toplamaktadır.¹⁹⁸ el-Galâyînî ise bu kelimeler için “Miktar Bildiren İsimlerin Görevini İcra Eden İsimler” başlığını kullanmıştır.¹⁹⁹ Biz de bu kelimelerin miktarlarının, izâfet edildiği kelimeye kıyas yapılmasıyla belirlendiği için (مَقَائِيس) “Kıyas Yolu ile Miktarlara Benzeyen Takribi Ölçülerin Temyîzi” başlığı altında toplamayı uygun bulduk. Bu isim ve terkipler ise: مِثْل, سَوِي, غَيْر, مِلْأ, غَلْظ, عَرْض, طُول, غَلْظ, عَرْض, طُول, مِلْأ, غَيْر, سَوِي, مِثْل kelimeleridir.

Sîbeveyhi'nin ve İbnü's-Serrâc'ın verdiği misallerde de görüleceği gibi bu kelimeler kendisinden sonra gelen kelime ile izâfet terkibi oluşturmaktadır.²⁰⁰ Daha

¹⁹⁴ Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, 100; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 1/405; Ahmed Nûreddîn, *el-Fevâidü'd-Diyâiyye*, 152,153; Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî*, 2/196; el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/381; Şabbân, *Hâşiyetü's-Şabbân*, 2/196.

¹⁹⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/172.

¹⁹⁶ İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/307.

¹⁹⁷ Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, 100; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 1/405; Ahmed Nûreddîn, *el-Fevâidü'd-Diyâiyye*, 152,153; Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî*, 2/196; el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/381; Şabbân, *Hâşiyetü's-Şabbân*, 2/196.

¹⁹⁸ Radî, *Şerhu'r-Rađî*, 2/56,57.

¹⁹⁹ el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye*, 3/114.

²⁰⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/172; İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/307.

önce miktarların i'rabında bahsettiğimiz gibi mümeyyez, bir kelimeye izafe olduğunda temyîz mansûb²⁰¹ olabildiği gibi “مِنْ” harf-i ceri ile mecrûr da olabilmektedir.²⁰²

1.4.1.3.1. مَثْلُ Kelimesinin Temyîzi

Miktaralara kıyas yoluyla benzeyen kelimelerden biri “مَثْلُ” kelimesi olup benzerlik ifade ettiği söylenmiştir.²⁰³ Örnek; لَنَا مَثْلُ مَا لَكُمْ خَيْلًا: Sizin atlarınız kadar bizim de atlarımız var.” Ayetten örnek verecek olursak: وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا: ... *velev ki denizin bir mislini de yardımcı getirecek olsak.*²⁰⁴ Bu örneklerde geçen “مَثْلُ” kelimesi özel bir miktar bildirmeyip karşılaştırma yolu ile miktara benzeyip kendisinde temyîz olmadan kapalılık bulunduğu için “خَيْلًا” ve “مَدَدًا” kelimelerini temyîz olarak almıştır.²⁰⁵ Mümeyyez olan bu kelimeler başka bir kelimeye izafe olduğu için temyîzleri mansûb olarak gelmiştir.

1.4.1.3.2. غَيْرُ- سَوَى Kelimesinin Temyîzi

“Dışında ve haricinde” anlamlarıyla “غَيْرُ” ve “سَوَى”, mana ifade eden ve miktarlara kıyas edilen kelimelerden olduğu ifade edilmektedir.²⁰⁶ Örneğin عِنْدِي غَيْرُكَ: Yanımda senin dışında insan var.” cümlesinde miktara kıyas yolu ile benzeyen “غَيْرُ” kelimesi mümeyyez olup “إِنْسَانًا” kelimesini kendine temyîz olarak almıştır.²⁰⁷ Yine başka bir örnekte عِنْدِي سِوَاكَ رَجُلًا: Yanımda senin dışında adam var” cümlesinde miktara kıyas yolu ile benzeyen “سَوَى” kelimesi mümeyyez olup temyîz olmadan kendisinde kapalılık bulunmaktadır. “رَجُلًا” kelimesi “سَوَى” kelimesine temyîz olarak getirilmiş ve cümle anlaşılır hâle gelmiştir.²⁰⁸ Bu örneklerde mümeyyez olan “غَيْرُ” ve

²⁰¹ İbn Mâlik, *Elfiyye*, 1/320.

²⁰² el-Ğalâyînî, *Câmi' u 'd-Durûsi 'l- 'Arabiyye*, 3/114.

²⁰³ Rađî, *Şerhu 'r-Rađî*, 2/56; İbn Hişâm, *Kaṭru 'n-nedâ ve Bellü 'ş-şadâ*, 262; Üşmûnî, *Şerhu 'l-Üşmûnî*, 2/196;

²⁰⁴ el-Kehf 18/109.

²⁰⁵ İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/307; İbn Hişâm, *Kaṭru 'n-nedâ ve Bellü 'ş-şadâ*, 258; el-Ehdel, *el-Kevâkibü 'd-Dürriyye*, 2/381.

²⁰⁶ Ezherî, *Şerhu 't-Taşriḥ*, 1/396; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri 'n-nedâ*, 262.

²⁰⁷ Rađî, *Şerhu 'r-Rađî*, 2/56; el-Ehdel, *el-Kevâkibü 'd-Dürriyye*, 2/381.

²⁰⁸ Rađî, *Şerhu 'r-Rađî*, 2/56.

“سَوِي” kelimeleri başka bir kelimeye izafe olduğu için temyîzleri mansûb olarak gelmiştir.

“غَيْر” ve “سَوِي” kelimeleri, “gibi” manasını ifade eden “مِثْل” kelimesinin zıddı olup kıyas ifade ettiğinden cümle içerisinde “مِثْل” kelimesi gibi kendisine temyîz aldığı ifade edilmektedir. Yani “مِثْل” kelimesine kıyasla temyîz aldığı söylenmiştir.²⁰⁹

1.4.1.3.3. مِلْأ Kelimesinin Temyîzi

Arap dilinde “مِلْأ” kelimesi “*dolusunca*” anlamında olup miktarlara kıyas yoluyla benzeyenler arasındadır. Örneğin “عِنْدِي مِلْأ الْأَرْضِ ذَهَبًا: Yanımda yeryüzü dolusunca altın vardır.” “عِنْدِي مِلْأُهُ عَسَلًا أَي: مِلْأُ الْإِنَاءِ عَسَلًا: Yanımda o kabın dolusunca bal vardır.” cümlelerinde kıyas yolu ile miktara benzeyen “ذَهَبًا” ve “عَسَلًا” kelimeleri “مِلْأ” kelimesinin temyîzi olarak gelmiştir.²¹⁰ Mümeyyez olan bu kelimeler başka bir kelimeye izafe olduğu için temyîzleri mansûb olarak gelmiştir.

1.4.1.3.4. طُول Kelimesinin Temyîzi

“طُول” kelimesi “*uzunluğunca*” anlamındadır. Miktarlara kıyas miktarlara kıyas yoluyla benzeyen kelimelerdendir. Örneğin “عِنْدِي مَقْيِسٌ بِطَوْلِكَ رَجُلًا: Yanımda senin boyunda bir adam var.” cümlesinde miktara kıyas yolu ile benzeyen “طُول” kelimesi mümeyyez olup “رَجُلًا” kelimesi ise onun temyîzi olmakla bu kelimeye açıklık getirmiştir.²¹¹ Miktarla kıyas edilen “طُول” kelimesi başka bir kelimeye izafe olduğu için temyîzi mansûb olarak gelmiştir.

1.4.1.3.5. عَرْض Kelimesinin Temyîzi

Miktarlara kıyas kıyas yoluyla benzeyen kelimelerden biri de “عَرْض” kelimesi olup “*genişliğinca*” anlamındadır. Örneğin “عِنْدِي مَقْيِسٌ بِعَرْضِكَ أَرْضًا: Yanımda senin

²⁰⁹ İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 258; Raḍî, *Şerhu'r-Raḍî*, 2/56; el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/381.

²¹⁰ İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/308; Raḍî, *Şerhu'r-Raḍî*, 2/56.

²¹¹ Raḍî, *Şerhu'r-Raḍî*, 2/56.

genişliğinde bir arazim var.” Cümlesinde miktara kıyas yolu ile benzeyen “عَرْضُ” kelimesi temyîz olmadan kapalılık ifade etmektedir. “أَرْضًا” kelimesi ise kapalılığı ortadan kaldıran temyîzdur.²¹² Mümeyyez olan bu kelime başka bir kelimeye izafe olmasından dolayı temyîzi i’rabını mansûb olarak almıştır.

1.4.1.3.6. غَلَطَ Kelimesinin Temyîzi

Yine Arap dilinde “kalınlığınca” anlamında olan “غَلَطَ” kelimesi miktarlara kıyas yoluyla benzeyenler arasında zikredilmiştir. Örneğin رَأَيْتُ مَقِيسًا بِغَلَطِهِ خَشْبًا: Onun kalınlığında ağaç gördüm.” cümlesinde miktara kıyas yolu ile benzeyen “غَلَطَ” kelimesi mübhem bir kelime olup “خَشْبًا” kelimesini kendine temyîz olarak almıştır.²¹³ Yine bu örnekte de mümeyyez olan bu kelime başka bir kelimeye izafe olduğu için temyîzi nasb olarak i’rablanmıştır.

1.4.1.3.7. لَا سِيَّمَا Kelimesinin Temyîzi

Arapçada “لَا سِيَّمَا” kelimesinin nefy-i cins manası olan “لَا” ile “مِثْلُ” manasındaki “سِيَّمَا” birleşmesinden meydana geldiği ifade edilmektedir. “لَا سِيَّمَا” keimesinden sonra mansûb-nekra olarak gelen isimler “مِثْلُ” kelimesinden sonra gelen isimler gibi temyîz olarak i’rablanır. Buna örnek verecek olursak لَا سِيَّمَا زَيْدًا: Zeyd gibi değil.” cümlesinde ki “gibi değil” manasında mübhem olan “لَا سِيَّمَا” kelimesinden sonra “زَيْدًا” kelimesi temyîz olarak gelmiştir.²¹⁴

1.4.1.4. Temyîzin Fer‘i (türevi) Olan İsimler

Klasik bazı nahiv kitaplarında temyîzin bu bölümünü “Temyîzin Fer‘i Olan İsimler” ifadesi ile ele alındığını müşahade ediyoruz.²¹⁵ Fer‘ asıl olan şeyden türeyen

²¹² Radî, Şerhu’r-Rađî, 2/57.

²¹³ Radî, Şerhu’r-Rađî, 2/57.

²¹⁴ İbn Hişâm, Muğni’l-Lebîb, 1/186-187.

²¹⁵ Ezherî, Şerhu’t-Taşrih, 1/396; İbn Hişâm, Evdahü’l-Mesâlik, 2/366; İbn Hişâm, et-Tevdîh, 1/395; el-Ehdel, el-Kevâkibü’d-Dürriyye, 2/381; ‘Âlûsî, Hâşiyetü Şerh’il-Kaṭr, 2/27. Huḍarî, Hâşiyetü’l-Huḍarî, 1/330.

demektir.²¹⁶ Daha önce de açıkladığımız gibi temyîzin kısımları mümeyyezin türüne göre oluşturulmuştur. Burada mümeyyez temyîzden şekillendirildiği için aslın karşıtı olan fer‘ ismini almıştır.²¹⁷ Temyîz ise asıl olup mümeyyezin hammaddesini ve cinsini ifade eder. Yani temyîz olan isim kendisinden önce gelen mümeyyezin neden yapıldığını yani hammaddesinin ne olduğunu açıklar ki bu durumda mümeyyez türev olup klasik Arapça kitaplarında ifade edildiği gibi fer‘ “فَرْع” ismini alır.²¹⁸ Özetleyecek olursak temyîz asıl olup kapalı olan mümeyyez isim ise aslın türevidir. Bu kelime fer‘ olarak ifade edilir. “*Arap Dili Gramerinde Temyîz*” isimli tezde fer‘ ismi mümeyyez için değil de temyîz için kullanılmıştır.²¹⁹ Hâlbuki fer‘ ismi açıkladığımız gibi mümeyyez için konulan isimdir. Örneğin “هَذَا خَاتَمٌ فَضَّةٌ” Bu gümüşten bir yüzüktür.” “هَذِهِ جُبَّةٌ خَزَّاءٌ” Bu ipekten bir cübbedir.” cümlelerinde geçen “فَضَّةٌ” “gümüş” yüzüğün aslıdır. “خَزَّاءٌ” “yüzük” ise onun fer‘idir. Aynı şekilde “خَزَّاءٌ” “ipek” cübbenin aslıdır. “جُبَّةٌ” “cübbe” ise ipeğin fer‘idir.²²⁰

Basra Ekolü’nün kurucu isimlerinden olan Sîbeveyhi bu tür temyîzi, temyîz olarak değerlendirmeyip hâl olarak değerlendirmiştir. Örneğin, “هَذَا خَاتَمٌ فَضَّةٌ” Bu gümüşten bir yüzüktür.” cümlesindeki “فَضَّةٌ” kelimesi Sîbeveyhi’ ye göre temyîz değil hâldir.²²¹

Basra Ekolü temsilcilerinden olan Müberred ise Sîbeveyhi’nin bu görüşünü reddetmiş ve “هَذَا خَاتَمٌ فَضَّةٌ” bu cümledeki “فَضَّةٌ” kelimesinin hem açıklayıcı hem de câmid olması bakımından temyîz olabileceğini, hâl olması durumunda ise müştak gelmesi gerektiğini söylemiştir.²²² Mûteahhîrûndan bazı nahivcilerin ise Müberred’in

²¹⁶ Cürcânî, *Mu‘cemü’t-Ta‘rîfât*, 139; Yesûî, *el-Müncid*, “fra”, 578.

²¹⁷ el-Ehdel, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye*, 2/381.

²¹⁸ Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/272; Ezherî, *Şerhu’t-Taṣrîḥ*, 1/396; İbn Hişâm, *Evḍaḥu’l-Mesâlik*, 2/366; İbn Hişâm, *et-Tevḍîḥ*, 1/395; el-Ehdel, *el-Kevâkib*, 2/381; ‘Âlûsî, *Hâşiyetü Şerḥ’il-Ḳaṭr*, 2/27; Huḍarî, *Hâşiyetü’l-Huḍarî*, 1/330.

²¹⁹ Karagöz, *Arap Dili Gramerinde Temyîz*, 37.

²²⁰ Ezherî, *Şerhu’t-Taṣrîḥ*, 1/396; İbn Hişâm, *Evḍaḥu’l-Mesâlik*, 2/366; İbn Hişâm, *et-Tevḍîḥ*, 1/395; El-Ehdel, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye*, 2/381; ‘Âlûsî, *Hâşiyetü Şerḥ’il-Ḳaṭr*, 2/27.

²²¹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/118.

²²² Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/272.

görüşünü benimsediklerini ve bu tür gelen nekra mansûb ismi temyîz olarak kabul ettiklerini müşahade ediyoruz.²²³

1.4.1.5. Sayıların Temyîzi

Arapça’da sayıya aded (العدد), sayılana ma’dûd (المعدود) denilmektedir²²⁴ Sayılar yalnız başına kullanıldığında kapalı bir isim olup bir anlam ifade etmemektedir. Mesela “أَرْبَع” “dört” dediğimizde neyin dört olduğu belli değildir. Bu yüzden sayılardan sonra gelen ve bu sayının ne olduğu hususunda bilgi veren açıklayıcı bir temyîze ihtiyaç duyulmaktadır.

Adedin “Sarih” (açık - العَدَدُ الصَّرِيح) ve “Kinâyeli” (kapalı - العَدَدُ الْمُبْهَم) sayılar olmak üzere iki kısma ayrıldığı ifade edilmektedir.²²⁵ Örneğin “ثَلَاثَةُ أَقْلَامٍ: Üç kalem” cümlesinde görüleceği üzere açık sayılarda kesin rakam ifade edilirken, “كَمْ عَالِمٍ رَأَيْتُ: Nice âlimler gördüm!” örneğinde olduğu gibi kinâyeli kelimelerde ise kesin rakam ifade edilmez.²²⁶

1.4.1.5.1. Sarih Sayılar ve Temyîzi

Sarih asayı; 3-5-11-20 gibi kemiyeti yani miktarı belirli sayılardır.²²⁷

Aded ve ma’dûd Arap gramerinde i’rab açısından ve birlikte oluşturdukları terkip açısından farklılıklar arzeder. Sîbeveyhi’nin sayıları “*nunlu sayılar*” ve “*nunsuz sayılar*” olarak iki kısma ayırdığını görüyoruz.²²⁸ İbnü’s-Serrâc ise sayıların temyîzini “*izafe olunan*” ve “*izafe olunmayan*” olarak tasnif edip izafe olunanların içinde kendisinde tenvin bulunan 3’den 10’a kadar olan sayılar, yüz, bin ve bunların katlarını saymıştır. İzafe olunmayanların içinde ise sonunda “ن” olan ‘ukûd ve mürekkeb sayılarının olduğunu söylemektedir.²²⁹ “عَشْر” sayısının yanına bir sayı geldiğinde “عَشْر” lafzının

²²³ Ezherî, *Şerhu’t-Taşrih*, 1/396; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, 2/366; İbn Hişâm, *et-Tevdîh*, 1/395; El-Ehdel, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye*, 2/381; ‘Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh’il-Ğaṭr*, 2/27; Hıḍarî, *Hâşiyetü’l-Hıḍarî*, 1/330; Muhammed Zihni, *el-Munteḥab*, 232.

²²⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/206.

²²⁵ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/315; İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, 1/520; İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/418.

²²⁶ El-Ehdel, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye*, 2/380.

²²⁷ El-Ehdel, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye*, 2/380.

²²⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/207.

²²⁹ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/311.

“ن” yerine geçeceğini ve bu sebeple izafe olunamayacağını da sözlerine eklemiştir.²³⁰ Son dönem nahiv kitaplarının ise adedin temyîzinden bahsederken muhtemelen akılda daha kalıcı olabilmesi ve temyîzleri aynı gelen sayıları göz önünde bulundurarak 3 ile 10 arası, 11 ile 99 arası, yüz ve katlarının temyîzi olarak gruplandırma yoluna gittiklerini görüyoruz.²³¹ Biz de gerek temyîzin başına lââm-ı tarîfin gelebilmesi gibi ihtilaflı konuları ele alabilmek için gerekse sayının müzekkerlik müenneslik yönünden temyîze uyması gibi detaylı bilgiye daha fazla yer verebilmek için çoğu klasik kitapların yaptığı tasnifi tercih ediyoruz. Müfred sayıların temyîzi²³², mürekkeb sayıların temyîzi,²³³ ‘ukûd sayıların temyîzi, mâtuf sayıların temyîzi olarak sarîh sayıların temyîzini dört grupta toplayabiliriz.

1.4.1.5.1.1. Müfred Sayılar ve Temyîzi

Müfred sayı; 3’den 10’a kadar olan sayılarla birlikte yüz, bin ve katları olan milyon, milyar vb. sayılardır.²³⁴

Arapçada genellikle sayıların ma’duddan önce geldiği, sonraki gelen ma’dudun ise temyîz olarak adlandırıldığı ifade edilmektedir. “ثَلَاثَةُ رَجَالٍ: Üç adam.” örneğinde sayı ma’duddan önce gelmiştir. Sayı, ma’duddan sonra gelirse “رَجَالٌ ثَلَاثَةٌ” şeklinde olur ki, o vakit sayı isminin sıfat olacağı ifade edilmiştir.²³⁵

Bir veya iki varlığı ifade etmek için sayı ismi kullanılmamaktadır.²³⁶

Başta Basra Ekolü kurucularından Sîbeveyhi olmak üzere nahivciler, 3’den 10’a kadar olan rakamların temyîzini muzaf hâlinde cemi²³⁷ mecrûr olarak geleceğini söylemiştir.²³⁸ Basra Ekolü’nden Müberred müfred sayıların temyîzine “ثَلَاثَةُ مَحَامِدٍ: Üç Muhammed” örneğini vererek, kastedilen mananın “ثَلَاثَةُ مِنَ الْمَحَامِدِ” olduğunu

²³⁰ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/312.

²³¹ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’d-Durûsi ‘l-‘Arabiyye*, 3/116-117-118.

²³² Fâkihî, *Mücibü ‘n-nidâ*, 2/258.

²³³ Fâkihî, *Mücibü ‘n-nidâ*, 2/258.

²³⁴ Radî, *Şerhu ‘r-Radî*, 2/57.

²³⁵ Fâkihî, *Mücibü ‘n-nidâ*, 2/259.

²³⁶ İbn Mâlik, *et-Teshîl*, 2/114.

²³⁷ İbnü’s-Serrâc, bu çoğulun cemi killet yani üç ile on arasındaki çoğulu ifade eden ve dört kalıptan oluşan kelimeler olduğunu söylemektedir. Bu kalıplar: “أَفْعَالٌ-أَفْعَالٌ-أَفْعَالٌ-فِعْلَةٌ” dür. Daha geniş bilgi için bk. İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/311.

²³⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/206; Ezherî, *Şerhu ‘t-Taşrih*, 1/397; İbn Hişâm, *Şerhu Kaşri ‘n-nedâ*, 259; el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’d-Durûsi ‘l-‘Arabiyye*, 3/116.

söylemiştir.²³⁹ Ancak temyîz cins ve çoğul anlamı taşırsa izâfet olamayacağını²⁴⁰ bu durumda “مِنْ” harf-i ceri ile mecrûr olarak gelebileceğini ifade eden nahivciler de olmuştur.²⁴¹ Bu görüşü savunanlar şu misalleri vermişlerdir; “خُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ: Dört kuş al.”²⁴² “ثَلَاثَةٌ مِنْ قَوْمٍ: Üç kavim.” Bu örneklerde temyîz olan “الطَّيْرِ – قَوْمٍ” kelimeleri cins ve çoğul isimler oldukları için “مِنْ” harf-i ceriyle gelmiştir.²⁴³ İbn Mâlik ve el-Galâyînî cins ve çoğul anlamı taşıyan bu kelimelerin izâfetle de gelebileceğini söyleyerek “وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ: Şehirde dokuz kişilik çete vardı.”²⁴⁴ ayetini ve Peygamberimizin “لَيْسَ فِيهَا دُونَ خَمْسٍ دَوْدٍ مِنَ الْإِبِلِ صَدَقَةٌ: En az üç yaşında beş deveden aşağısında zekât yoktur” hadisini örnek vererek açıklamışlardır.²⁴⁵ Bu örneklerde “دَوْدٍ” kelimesi cins isim “رَهْطٍ” kelimesi ise çoğul isimdir.

Sîbeveyhi, 3’den 10’a kadar olan sayıların temyîzinin “خَمْسَةُ الْأَثْوَابِ” örneğini vererek lââm-ı tarifli gelebileceğini ve böylece sayının da marifelik kazanacağını bildirmiştir.²⁴⁶ Aynı şekilde İbnü’s-Serrâc da Sîbeveyhi’nin bu görüşüne katılarak temyîzin lââm-ı tarifli gelebileceğini söylemiştir.²⁴⁷ İbn Mâlik ve Ebû Hıyyân Kûfe Dil Mektebinin “الْعَشْرَةُ الدَّنَائِيرِ” şeklinde temyîzin lââm-ı tarifli geleceği gibi²⁴⁸ bu sayının kendisinin de lââm-ı tarifli gelebileceği görüşünün olduğunu ifade etmiştir.

Basra Ekolü temsilcilerinden olan Müberred kitabında 3’den 10’a kadar olan sayıların ve “بِضْعٍ” kelimesinin müenneslik ve müzekkerlik bakımından temyîzlerinin zıttı olarak geleceğini söylemiş ve şu ayeti örnek vermiştir; “سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَ

²³⁹ Müberred, *el-Mukteḍab*, 2/158; “*Arap Dili Gramerinde Temyîz*” adlı tezde müfred sayıların temyîzi hakkında Müberred’in zahiri bir “مِنْ” harfi cerri ile gelebileceğini ifade ettiği geçmektedir.²³⁹ Hâlbuki burada Müberred manaca “مِنْ” harfi cerri geleceğini söylemiştir. Detaylı bilgi için bk. Karagöz, *Arap*

²⁴⁰ Cemâlüddîn Ebû ‘Ö Abdillâh Muḥammed İbn ‘Ö Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Ceyyânî el-Endulûsî, *Şerḥü’t-Teshîl li İbn Mâlik* (“*Teshîlu’l-Fevâid ve Tekmîlu’l-Makāşid*” ile birlikte), thk. Dr. ‘Abdu’r-Raḥmân es-Seyyid - Dr. Muḥammed Bedevî el-Maḥtûn (y.y., 1410/1990), 2/397.

²⁴¹ el-Galâyînî, *Câmi ‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/117.

²⁴² el-Bakara 2/2.

²⁴³ el-Galâyînî, *Câmi ‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/117.

²⁴⁴ en-Neml 27/48.

²⁴⁵ el-Galâyînî, *Câmi ‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/117.

²⁴⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/206.

²⁴⁷ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/311.

²⁴⁸ İbn Mâlik, *et-Teshîl*, 2/409; Muḥammed b. Yûsuf b. ‘Alî b. Yûsuf b. Hıyyân el-Ġarnâtî, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ fi’t-Tefsîr*, thk. ‘Âdil Aḥmed ‘Abdu’l-Merşîd - ‘Alî Muḥammed Mü’riḍ (Lübnan: Dâru’l-Kütübü’l-‘İlmiyye, 1413/1993), 1/357.

ثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ: Allah o fırtınayı yedi gece sekiz gün onların üzerine musallat etti.”²⁴⁹ Sayı ile temyîzinin arasındaki bu zıtlıkta temyîzin müfredinin esas alındığı ifade edilmektedir. Örneğin “مَدَارِسَ: Dokuz medrese” dediğimizde “مَدَارِسَ” kelimesinin müfredi olan “مَدْرَسَةً” kelimesi müennestir bu yüzden “تِسْعَ” dokuz sayısı müzekker gelmiştir.²⁵⁰

“حَالٍ” ve “لِسَانٍ” gibi bazı lugatların müzekker bazılarının ise müennes kabul ettiği kelimelerin temyîzi, her iki lugat göz önünde bulundurularak iki şekilde de gelebildiği ifade edilmektedir. Yani bu kelimelerin temyîzi “ثَلَاثَةُ أَحْوَالٍ، ثَلَاثَةُ أَلْسِنَةٍ” şeklinde gelebildiği gibi “ثَلَاثُ أَحْوَالٍ، ثَلَاثُ أَلْسِنٍ” şeklinde de gelebilmektedir.²⁵¹

“فَتَيَاتٍ” ismi gibi lafızda müennes olup gerçekte müzekker olan veya “طَلْحَةٍ” kelimesi gibi lafızda müzekker olup hakikatte müennes olan kelimelerin müzekker ve müennes olması hususunda lafızlar değil hakikat göz önüne alınarak temyîzleri “ثَلَاثَةُ الطَّلْحَاتِ- ثَلَاثُ الْفَتَيَاتِ” şeklinde getirileceği bildirilmiştir.²⁵²

Temyîz müzekker ve müennes olan iki izafeli yani temyîzli kelimedden oluşuyorsa sayıdaki müzekkerlik ve müenneslik için ilk kelimeye itibar edilerek temyîzi ona göre getirildiği söylenmektedir.²⁵³ Örneğin “عِنْدِي سِتَّةُ رَجَالٍ وَ نِسَاءٍ: Yanımda 6 erkek ve kadın var” cümlesinde “رَجَالٍ” kelimesi müzekker olduğundan 6 sayısı müennes olarak “سِتَّةُ” şeklinde gelmiştir.

Son dönem nahivcilerinden İbn Mâlik, Temyîzin müzekker ve müennes olarak iki tane geldiği durumlarda temyîzin akıl sahibi veya gayr-ı akîl olmadığına bakıldığını, temyîz akıl sahibi bir varlıksa “خَمْسَةُ عَشَرَ عَبْدًا وَ جَارِيَةً- عِنْدِي خَمْسَةُ عَشَرَ جَارِيَةً وَ عَبْدًا: Benim on beş kölem ve cariyem var.” şeklinde olduğu gibi müzekkere itibar edildiğini, eğer temyîz akılsız bir varlıksa “خَمْسَةُ عَشَرَ يَوْمًا وَ لَيْلَةً-خَمْسَ عَشْرَةَ لَيْلَةً وَ يَوْمًا: On beş gün ve gece.” şeklinde olduğu gibi ilk gelen temyîze itibar edildiğini ve sayıların da ona göre müzekker veya müennes olduğunu söylemiştir.²⁵⁴

²⁴⁹ Müberred, *el-Mukteḍab*, 2/155; el-Hâkka 69/7.

²⁵⁰ İbn Mâlik, *et-Teshîl*, 2/398.

²⁵¹ İbn Mâlik, *Şerhü't-Teshîl*, 2/399,400.

²⁵² İbn Mâlik, *Şerhü't-Teshîl*, 2/398.

²⁵³ İbn Mâlik, *Şerhü't-Teshîl*, 2/410.

²⁵⁴ İbn Mâlik, *Şerhü't-Teshîl*, 2/410.

Yine İbn Mâlik temyîzin hazfedilip yerine sıfatının gelmesi hâlinde sayının müzekker veya müennes olmasının hazfedilen temyîze göre olduğunu ifade etmiş ve ²⁵⁵ “مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا” Kim bir iyilik ile gelirse ona on misli vardır.” ayetini delil olarak göstermiştir. Burada hazfedilenin “حَسَنَاتٍ” kelimesinin olduğunu, ayetin “عَشْرُ حَسَنَاتٍ أَمْثَالِهَا” takdirinde olduğunu belirtmiştir. Burada “حَسَنَاتٍ” kelimesi müennes olduğundan on sayısı tam zıddı olarak “عَشْرُ” şeklinde müzekker gelmiştir. ²⁵⁶

Sîbeveyhi, Müberred ve diğer bazı nahivciler yüz, bin ve katları “مِائَةً سَنَةٍ- مِائَتَا” “سَنَةٍ- مِائَتِي سَنَةٍ” Yüz sene” örneğinde olduğu gibi ister müfred ister tesniye olarak gelsin hepsinin temyîzinin müfred-mecrûr olarak geleceğini ifade etmişlerdir. ²⁵⁷ Ancak bazen şiir vezin zaruretiyle mansûb da gelebileceğini söylemişler ve şu şiiri istihsad olarak göstermişlerdir:

إِذَا عَاشَ الْفَتَى مِائَتَيْنِ عَامًا فَقَدْ أَوْدَى الْمَسَرَّةُ وَالْفَتَاءُ

Genç, iki yüz yıl yaşarsa gençlik de mutluluk da gider. ²⁵⁸

Sîbeveyhi şiirde vezin zaruretiyle “مِائَتَيْنِ” şeklinde sonunda “ن” geldiğini ve bu “ن”nun izâfete mani olması sebebiyle temyîzin mansûb olduğunu ifade etmiştir. ²⁵⁹

Sonuç olarak yüz, bin gibi temyîzi müfred-mecrûr olan kelimeler izâfete mani olacak bir durumda cümlede bulunduğunda temyîzleri müfred-mansûb olarak gelebileceği ifade edilebilir.

Yine Basra Ekolünden İbnü’s-Serrâc yüz, bin ve katlarında müzekkerlik ve müenneslik olmayıp bu sayıların müzekker ve müennes için ortak kullanıldığını söylemiştir. ²⁶⁰ Örnek: “مِائَةُ بَنَاتٍ: Yüz kız.” “مِائَةُ كُتَابٍ: Yüz kitap.”

Sîbeveyhi 3’den 10’a kadar olan sayıların temyîzinin lââm-ı tarifli gelebileceğini söylediği gibi yüz sayısının temyîzinin de lââm-ı tarifli gelebileceğini “مِائَةُ الدَّرْهِمِ: Yüz

²⁵⁵ el-En’âm 6/160.

²⁵⁶ İbn Mâlik, *Şerhü’l-t-Teshîl*, 2/400.

²⁵⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/207; Müberred, *el-Muhtedab*, 1/31; el-Galâyîni, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/118.

²⁵⁸ Yâkûb, *el-Mu’cemü’l-Mufa’ssal*, 1/25.

²⁵⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/207, 208.

²⁶⁰ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/312.

dirhem” örneğini vererek belirtmiş ve böylelikle yüz sayısının da marifelik kazanacağını söylemiştir.²⁶¹

Üç yüz ile dokuz yüze kadar olan sayılarda ilk önce küçük sayı muzaf, sonra gelen yüz sayısı ise temyîz olup izâfetle mecrûr olarak i’rablandığı ifade edilmektedir.²⁶² Yüz olarak yazılan kelime normalde 3 ile 10 sayısının temyîzine kıyasla çoğul olarak “ثَلَاثُ مِئِينَ” veya “ثَلَاثُ مِئَاتٍ” şeklinde gelmesi gerekirken “ثَلَاثُمِائَةٍ” şeklinde müfred olarak geldiği ifade edilmektedir.²⁶³ Bunun sebebini Sîbeveyhi, müfred olmaları açısından yirmi ile on bir sayılarının temyîzine benzemesi olarak açıklar.²⁶⁴ Buna ilaveten Sîbeveyhi ve İbn Mâlik, Araplarda tekil bir lafız ile çoğulun kastedilebileceğini ve bu kullanımın kötü olmadığını söylemiştir.²⁶⁵ “أَرْبَعُمِائَةٍ” “مِائَةٍ”in temyîzidir. Ancak Kur’an-ı Kerimde Kehf Suresi’nde “ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ” Üç yüz sene...²⁶⁶ “سِنِينَ” kelimesinin bedel olması sebebiyle mansûb ve cemi olarak geldiği de ifade edilmiştir.²⁶⁷ İbn Mâlik, “مِائَةٍ” sayısının tenvinsiz geldiği bir kıraatin de bulunduğunu ve buradaki “سِنِينَ” kelimesinin temyîz olduğunu söylemiştir.²⁶⁸ Yüz sayısının dışında bin ve binin katlarının “ثَلَاثَةُ آلَافٍ” şeklinde cem’i olarak geleceği de ayrıca ifade edilmiştir.²⁶⁹

İbn Mâlik “مِائَةٍ” sayısının temyîz olması durumunda mansûb olarak i’rablanacağını ifade etmiştir.²⁷⁰

Yine İbn Mâlik, Arapların “السِّتِّمِائَةِ” ile “السَّبْعِمِائَةِ” arasındaki sayıların lâm-ı tarifli gelmesi hâlinde temyîzin izâfet ile mecrûr olması rivayetini de aktarmış, bu durumu ise “السِّتِّ-السَّيِّعِ” sayının başında bulunan lâm-ı tarifi zaid olup izâfete mani olmamasıyla

²⁶¹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/207.

²⁶² İbn Mâlik, *Şerhü’l-Teshîl*, 2/407; el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/117; 3/216.

²⁶³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/209; el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/117.

²⁶⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/209.

²⁶⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/209; Müberred, *el-Mukteḍab*, 1/313; İbn Mâlik, *Şerhü’l-Teshîl*, 2/392.

²⁶⁶ el-Kehf 18/25.

²⁶⁷ Muhammed Zihnî, *el-Munteḥab*, 243.

²⁶⁸ İbn Mâlik, *Şerhü’l-Teshîl*, 2/394.

²⁶⁹ el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/117.

²⁷⁰ İbn Mâlik, *Şerhü’l-Teshîl*, 2/394.

yahut aslının “السِّتِّ سِتِّ مَائَةٍ” şeklinde olup “سِتِّ” kelimesinin takdir edilmesiyle açıklamıştır.²⁷¹

1.4.1.5.1.2. Mürekkeb Sayılar ve Temyîzi

Mürekkeb sözlükte “bileşik” anlamına gelmektedir.²⁷² 11’den 19’a kadar olan sayılar, atıf vâvı “و” olmadan yani bağlaçsız bir şekilde terkeb edildiği için bu ismi almıştır. Mürekkeb sayıların temyîzinin müfred, nekra ve mansûb olarak geldiği nahiv kitaplarında geçmektedir.²⁷³

Ebu Hayyân, Kûfelilere göre mürekkeb sayıların temyîzinin cemi olarak da gelebileceğini ifade etmektedir.²⁷⁴ Nitekim İbn Mâlik, Zemahşerî’nin “وَقَطَعْنَاهُمْ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا”²⁷⁵ ayetinde bulunan “أَسْبَاطًا” kelimesinin “عَشْرَةَ” sayısının temyîzi olarak cemi şeklinde geldiğini, bazı nahivcilerin ise burada bulunan “أَسْبَاطًا” kelimesinin cemi olması sebebiyle bedel kabul ettiğini, temyîzin ise hazfolunduğunu söylediğini ifade etmiştir.²⁷⁶

el-Galâyînî, mürekkeb sayıların temyîzinin müfred olacağını Kur’anda geçen “وَقَطَعْنَاهُمْ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا”²⁷⁷ ayetindeki “أَسْبَاطًا” kelimesinin temyîzinin ise bazı âlimlerin dediği gibi “اثْنَتَيْ عَشْرَةَ” burada müfred olan “فِرْقَةً” kelimesinin takdir edildiğini söylemiştir.²⁷⁸ Bu durumda ayet “وَقَطَعْنَاهُمْ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ فِرْقَةً أَسْبَاطًا” şeklinde takdir edilmektedir. “أَسْبَاطًا” kelimesinin ise bedel olduğunu söylemiştir. Yine el-Galâyînî, “أَسْبَاطًا” kelimesinin temyîz olamayacağını şu şekilde açıklamıştır:

“أَسْبَاطًا” kelimesi müfred olması gerekirken çoğul gelmiştir. “اثْنَتَيْ عَشْرَةَ” sayısının müzekkerlik-müenneslik yönünden temyîzi ile uyumlu olması gerekirken uyum sağlanmamıştır. Nitekim “أَسْبَاطًا”

²⁷¹ İbn Mâlik, *Şerhü’l-t-Teshîl*, 2/395.

²⁷² Ahmed b. el-Cemâl ‘Abdullah b. Ahmed b. ‘Ali el-Fâkihî, *Şerhu Kitâbi’l-Hudûd fi’n-Nahvi*, thk. el-Mütevelli Ramadân ‘Ahmed ed-Demîrî (y.y. 1408/1988), 85; Muştafâ, vd, *el-Mu‘cemü’l-Vasît*, “rkb”, 368.

²⁷³ Müberred, *el-Mukteḍab*, 2/164; Ezherî, *Şerhu’t-Taṣrîḥ*, 1/397; İbn Mâlik, *Şerhü’l-t-Teshîl*, 2/397.

²⁷⁴ Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/391.

²⁷⁵ el-A’râf 7/160.

²⁷⁶ İbn Mâlik, *Şerhü’l-t-Teshîl*, 2/392,393.

²⁷⁷ el-A’râf 7/160.

²⁷⁸ el-Galâyînî, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabîyye*, 3/118.

kelimesinin müfredi “سَبْط” kelimesi olup müzekkerdir. Sayının da uyumlu olarak “اِثْنَيْ عَشَرَ” şeklinde müzekker gelmesi gerekirken “اِثْنَتَيْ عَشْرَةَ” şeklinde müennes gelmiştir. Bu sebeple “اَسْبَاطُ” kelimesinin “اِثْنَتَيْ عَشْرَةَ” sayısının temyîzi değil bedeli olduğunu ifade etmiştir.”²⁷⁹

İbn Mâlik, Sîbeveyhi’den mürekkebe sayının temyîzinin mürekkebe sayıya izafe olduğu takdirde iki kısımdan oluşan mürekkebe sayının tek kelime olarak kabul edildiğini ve bu mürekkebe sayının cümle içerisindeki konumuna göre “أَحَدَ عَشَرَكَ- أَحَدَ” örneğinde olduğu gibi gereken i’rabının sayının sonu olan “عَشَرَ” sayısının alacağını nakletmiştir.²⁸⁰

Mürekkebe sayılardan olan 11 ve 12 sayılarının her iki basamağı da müzekker-müenneslik yönünden temyîze uyar. Yani temyîz müzekker ise mürekkebe sayının her iki kısmı da müzekker, temyîz müennes ise yine her iki kısım da müennes olur. Örneğin “بَعْدِي اِثْنَا عَشَرَ دِرْهَمًا” cümlesinde “دِرْهَمًا” kelimesi müzekker olduğundan “اِثْنَا عَشَرَ” sayısının her iki kısmı da müzekker olarak gelmiştir. “اِثْنَا عَشَرَ اِمْرَأَةً: On iki kadın” örneğinde ise temyîz olan “اِمْرَأَةً” kelimesi müennes olduğundan “اِثْنَا عَشَرَ” sayısının birlik ve onluk basamağı da müennes olarak gelmiştir.

281

13’den 19’a kadar olan mürekkebe sayılarda ise sayının ikinci kısmı müzekkerlik-müenneslik yönünden temyîze uyar, birinci kısım ise müfred sayılarda olduğu gibi temyîze zıt olarak gelir. Örneğin “جَاءَتْ ثَلَاثَ عَشْرَةِ اِمْرَأَةٍ: On üç kadın geldi” cümlesinde temyîz olan “اِمْرَأَةٍ” kelimesi müennes olduğu için “ثَلَاثَ عَشْرَةَ” sayısının birler basamağı olan “ثَلَاثَ” sayısı müfred sayılarda olduğu gibi müzekker-müenneslik yönünden temyîze zıt olarak gelmiştir. İkinci kısım olan onlar basamağı ise “عَشْرَةَ” şeklinde temyîz ile müzekker-müenneslik yönünden uyumlu olarak gelmiştir.²⁸²

Ebû Hayyân, Kûfe Ekolü’nün temsilcilerinin “خَمْسَةَ عَشَرَ دِرْهَمًا: On beş dirhem” örneğinde geçen “خَمْسَةَ عَشَرَ” sayısının gerek birinci kısmı gerekse her iki kısmın da lââm-ı tarifli gelebileceğini ve buna ilaveten “الدِّرْهَمَ” şeklinde temyîzin de lââm-ı tarifli

²⁷⁹ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u ‘d-Durûsi ‘l- ‘Arabîyye*, 3/118.

²⁸⁰ İbn Mâlik, *Şerhü ‘t-Teshîl*, 2/402.

²⁸¹ Vecdi Akyüz, *Arapçada Sayılar* (İstanbul: Kitabevi, 1418/1998), 78.

²⁸² Fâkihî, *Mücîbü ‘n-nidâ*, 2/258.

gelebileceğini savunduklarını söylemiştir.²⁸³ Ayrıca İbn Mâlik, bu Ekolün Ferrâ'nın Araplardan bu şekilde naklettiğini söyleyerek görüşlerini delillendirdiğini ifade etmiştir. Yani Kûfelilere göre “الْخَمْسَةَ الْعَشَرَ دِرْهَمًا -الْخَمْسَةَ عَشَرَ دِرْهَمًا” şeklinde gelebileceği belirtilmiştir.²⁸⁴

Basra Ekolü'nün temsilcileri ise “خَمْسَةَ عَشَرَ” sayısının tek kelime kabul edileceğinden sadece ilk kısmına lââm-ı tarif getirebilmesinin yeterli olacağını söylemiştir.²⁸⁵ Yine söz konusu ekol temsilcileri temyîzin de başına lââm-ı tarif getirilemeyeceğini çünkü her kelimenin temel olarak gramerde nekra olması gerektiğini, nekra ile de kapalılık kaldırıldığından lââm-ı tarif getirmenin uygunsuz olduğunu söylemişlerdir.²⁸⁶

1.4.1.5.1.3. ‘Ukûd Sayılar ve Temyîz

‘Ukûd, onluk sayılar anlamındadır. Arapçada 20,30,40... gibi on sayısının katlarına ‘ukûd denir.²⁸⁷

‘Ukûd sayılarının sonlarında “ون” veya “ين” bulunduğu ve 20’den 90’a kadar olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁸

Basra Ekolü temsilcilerinden Sîbeveyhi ve Müberred, ‘ukûd sayılarının temyîzinin i’rabı ile ilgili açıklama yapmamışlar ancak verdikleri “عِشْرُونَ دِرْهَمًا” örneğinden müfred-mansûb ve nekra olduğu anlaşılmaktadır.²⁸⁹ İbnü’s-Serrâc ise kitabında “عِشْرُونَ تَوْبًا” örneğini vererek ukûd sayılarının temyîzlerinin müfred-nekra olacağını söylemiştir.²⁹⁰ Bununla birlikte Sîbeveyhi Müberred ve İbnü’s-Serrâc “عِشْرُونَ” sayısının temyîzinde “عِشْرُونَ مِنَ الدِّرْهَمِ” şeklinde bir “مِنْ” harf-i ceri bulunduğunu ve bu “مِنْ” harf-i cerinin cümleyi hafifletmek ve kısaltmak için hafifletildiğini söylemişlerdir.²⁹¹

²⁸³ Ebû Hayyân, *el-Baḥru ’l-Muḥîṭ*, 1/357.

²⁸⁴ İbn Mâlik, *Şerḥü ’t-Teshîl*, 2/409.

²⁸⁵ el-Enbârî, *el-İnsâf*, 269-271.

²⁸⁶ el-Enbârî, *el-İnsâf*, 269-271.

²⁸⁷ Yesûî, *el-Müncid*, “akd”, 519.

²⁸⁸ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/312.

²⁸⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/206; Müberred, *el-Muḥteḍab*, 2/165.

²⁹⁰ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/312.

²⁹¹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/157; Müberred, *el-Muḥteḍab*, 2/55; İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/315.

İbn Mâlik, *Teshîl* adlı eserinde Kûfe Ekolü temsilcilerinden Kisâi'nin “أَرْبَعُو تَوْبَهُ” örneklerini vererek ‘ukûd sayılarının temyîzinin mansûb olmasının yanında izâfet ile mecrûr da olabileceği görüşünü nakletmiştir.²⁹² Ancak Sîbeveyhi Müberred ve İbnü's-Serrâc ‘ukûd sayılarının temyîzinin izâfet ile gelemeyeceğini özellikle belirtmişlerdir.²⁹³ Sîbeveyhi ve İbnü's-Serrâc ise bunun sebebini ‘ukûd sayılarında daima cemi müzekker nûnu gelmesi ve dolayısıyla izafe olamaması olarak açıklamışlardır.²⁹⁴

Basra Ekolü'nün ‘ukûd sayılarına ve temyîzlerine lââm-ı tarif getirilerek marife yapılabilmesi konusunda ki görüşü, “الْعِشْرُونَ رَجُلًا” şeklinde ‘ukûd sayılara lââm-ı tarif getirilerek marife yapılabileceği fakat ‘ukûd sayılarının temyîzine “عِشْرُونَ الدِّرْهَمَ” şeklinde lââm-ı tarif getirilerek marife yapılamayacağı yönündedir.²⁹⁵

Sayı isminin önüne icmâen temyîzinin takdim edilemeyeceği ve sayı ismi ile temyîzinin arasına zaruret haricinde fâsıla giremeyeceği ifade edilmiş ancak zaruret olması durumunda fâsılanın girebileceği belirtilmiştir.²⁹⁶ Şu beyit de buna örnek olarak gösterilmiştir;

عَلَى أُنْنِي بَعْدَ مَا قَدْ مَضَى ثَلَاثُونَ لِلْهَجْرِ حَوْلًا كَمِيلًا

*Ayrılığın üzerinden tam otuz yıl geçtikten sonraki durumum budur.*²⁹⁷

1.4.1.5.1.4. Matûf Sayılar ve Temyîzi

Matûf sayılar; 21'den 99'a kadar olan iki sayıdan meydana gelen sayılardır. Bu sayılar birinci ve ikinci cüzlerin arasına atıf vâvı getirilerek oluşturulur. Matûf sayılar ‘ukûd sayılar ile müfred sayıların atıf vâvı “و” ile bir araya gelmesinden meydana gelir.²⁹⁸

²⁹² İbn Mâlik, *Şerhü 't-Teshîl*, 2/116.

²⁹³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/206; Müberred, *el-Mukteḍab*, 2/165; İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/312.

²⁹⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/206; İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/312.

²⁹⁵ Müberred, *el-Mukteḍab*, 2/165.

²⁹⁶ Ebû Hâyyân, *el-Baḥru 'l-Muḥîṭ*, 1/357.

²⁹⁷ Yâkûb, *el-Mu'cemü'l-Mufaśśal*, 6/134-489; Ebû Hâyyân, *el-Baḥru 'l-Muḥîṭ*, 1/357.

²⁹⁸ Akyüz, *Arapçada Sayılar*, 14.

Klasik nahiv kitaplarında mâtûf sayılar ile ilgili bir konu geçmeyip 11 ile 99 sayılarının arasında yer aldığını görmekteyiz.²⁹⁹ Bu sebeple matûf sayılardan 11 ile 99 sayılarının temyîzi ‘ukûd ve mürekkeb sayılarında olduğu gibi müfred-mansûb gelmektedir. Örneğin “جَاءَ وَاحِدٌ وَ رَأَيْتُ إِحْدَى وَعِشْرِينَ طَالِبَةً” 11 kız öğrenci gördüm” “عَشْرُونَ طَالِبًا: 11 erkek öğrenciyi geldi” cümlelerinde matûf sayının temyîzi müfred mansûb olarak gelmektedir.³⁰⁰

Matûf sayılarda 21-22, 31-32, 41-42.....91-92 sayılarının birinci kısımları yani birler basamağı müzekkerlik-müenneslik açısından temyîzi ile uygunluk arzeder. İkinci kısım ise aynı kalır değişmez. “جَاءَتْ إِحْدَى وَعِشْرِينَ طَالِبَةً - جَاءَ وَاحِدٌ وَ عَشْرُونَ طَالِبًا” örneklerinde temyîzlerin müzekker-müenneslik yönünden sayılar ile uygun olduğunu görüyoruz.³⁰¹

23-29, 33-39, 43-49...93-99 aralıklarda olan matûf sayılar ise sayının birinci kısmı ile temyîz arasında müzekkerlik- müenneslik yönünde zıtlık vardır. “تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ” 99 erkek öğrenci”, “إِحْدَى وَ عَشْرُونَ طَالِبَةً” 11 kız öğrenci” örneklerinde temyîzlerin müzekker-müenneslik yönünden sayılar ile zıt olduğunu görüyoruz.³⁰²

1.4.1.5.2 Kinâye Sayılar ve Temyîzi

Buraya kadar sayıların birinci kısmı olan “sarih sayılar”ı açıklamaya çalıştık. Sayıların ikinci kısmı ise “Kinâye sayılar” dır. Cürcânî, kinâyeyi tarif ederken, “Bazı bilgileri muhataptan gizlemek gibi bazı sebeplerden veya birtakım belâği sebeplerden dolayı bir hususun açık olmayan bir lafızla söylenmesi,” şeklinde ifade etmiştir.³⁰³ Türkçemizde, kinâye sayılar için “belgisiz sayılar” ismi de kullanılabilmektedir.³⁰⁴

Miktarı ve cinsi belirsiz sayılardan kinâye olarak kullanılan lafızları şöyle sıralayabiliriz: “كَمْ-كَايٍ (كَايْنٌ) -كَذَا-كَيْتٌ دَيْتٌ-بِضْعٍ-نَيْفٍ”³⁰⁵

²⁹⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/206-207; İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/312; İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/116.

³⁰⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/206-207; İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/312; İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/116.

³⁰¹ Akyüz, *Arapçada Sayılar*, 78.

³⁰² Akyüz, *Arapçada Sayılar*, 78.

³⁰³ Cürcânî, *Mu‘cemü’t-Ta‘rîfât*, 157.

³⁰⁴ Akyüz, *Arapçada Sayılar*, 155.

³⁰⁵ İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/418.

1.4.1.5.2.1. Kinâye Edatı (كَمْ) ve Temyîzi

Arapçada “كَمْ”, kinâye olarak kullanılan bir edattır.³⁰⁶ “كَمْ” iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi istifhâm edatı olan “كَمْ”dir. Buna كَمْ الاسْتِفْهَامِيَّة “/Kem-i İstifhâmiyye” denir. İkincisi ise haberiyye edatı olan “كَمْ”dir. Buna da كَمْ الْخَبَرِيَّة “/Kem-i Haberiyye” denir.³⁰⁷

1.4.1.5.2.1.1. İstifhâm Edatı كَمْ ve Temyîzi

Soru manası taşıyan “كَمْ”, Ne kadar? Kaç...? manasında olup adet ve miktarı sormak için kullanılan bir soru edatıdır.³⁰⁸ Örneğin “كَمْ كِتَابًا قَرَأْتَ؟” Kaç kitap okudun?” gibi. İbn Mâlik, istifhâm edatı “كَمْ”i istifhâm hemzesi “أُ” ile aynı mesabede tutmuş, mana yönünden ona benzetmiştir.³⁰⁹

İstifhâm edatı “كَمْ”in tek başına bir mana ifade etmeyip sonraki gelen temyîzin cinsini veya adedini sorarak temyîz ile birlikte bir anlam oluşturduğu ifade edilmektedir.³¹⁰ Örneğin “كَمْ طَالِبًا حَضَرَ؟” Kaç öğrenci geldi? cümlesi temyîz ile birlikte anlaşılır biçimdedir. “كَمْ حَضَرَ” dediğimizde ise cümle anlaşılmayıp temyîz olmadan manası eksik kalmıştır.

Nahivciler bu edatın cümle başında gelmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.³¹¹ Yani “كَمْ” edatı “رَأَيْتَ كَمْ رَجُلًا” şeklinde ortada gelemeyip “كَمْ رَجُلًا رَأَيْتَ” şeklinde başta gelmesi gerekir. İbnü’s-Serrâc “كَمْ” edatının “كَمْ دَانِقًا دَرَاهِمُكَ؟” Kaç dirhemin var?” örneğinde olduğu gibi mübteda, “كَمْ رَجُلًا ضَرَبْتَ؟” Kaç adama vurdun?” örneğinde olduğu gibi mefûl olarak gelse de cümle başında bulunacağını ayrıca belirtmiştir.³¹² Arap dil bilimcileri, “كَمْ” edatının, ancak “بِكَمْ دِرْهَمًا اشْتَرَيْتَ؟” Kaç dinara satın aldın?” şeklinde başına harf-i cer veya “عَبْدُ كَمْ رَجُلٍ اشْتَرَيْتَ؟” Kaç adamın kölesini satın aldın?”

³⁰⁶ İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, 1/510.

³⁰⁷ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/315; İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, 1/520; İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/418.

³⁰⁸ Sücâ’î, *Hâşiyet’s-Sücâ’î*, 111.

³⁰⁹ İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/418.

³¹⁰ Sücâ’î, *Hâşiyet’s-Sücâ’î*, 111;

³¹¹ İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/422; el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabîyye*, 3/118.

³¹² İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/316.

şeklinde muzaf gelmesi durumunda cümlelerin başında gelemeyeceğini de ilave etmişlerdir.³¹³

Basra Ekolü temsilcilerinden İbnü's-Serrâc daha önce de belirttiğimiz gibi sayı tasnifini “*Ma'dûda muzaf*” olan ve “*Ma'dûda muzaf olmayan*” şeklinde yapmıştır.³¹⁴ Tasnifin aynı sayıları kapsamıyla beraber Sîbeveyhi ise bu tasnifi “*Nunlu sayılar*” ve “*Nunsuz sayılar*” olarak yapmıştı.³¹⁵ Söz konusu ekol temsilcilerinden İbnü's-Serrâc, Sîbeveyh ve Müberred “*كَمْ*” edatını ma'dûda muzaf olmayan ve nunlu sayılardan olan “*عَشْرُونَ*” gibi ‘ukûd sayılara ve aynı şekilde muzaf olmayan ve nunlu kabul edilen “*خَمْسَةَ عَشَرَ*” gibi mürekkeb sayılara benzeterek ‘ukûd ve mürekkeb sayıların temyîzinin müfred-mansûb olduğu gibi “*كَمْ*” edatının temyîzinin de müfred-mansûb olacağını söylemişlerdir.³¹⁶ Kısaca ifade edecek olursak nahivciler istifhâm edatı olan “*كَمْ*”in temyîzinin müfred-mansûb olarak geleceğini söylemişlerdir.³¹⁷ Ancak Basra Ekolü bu sonuca istifhâm edatı “*كَمْ*”i ‘ukûd ve mürekkeb sayılara kıyas ederek varmışlardır.

Basra Ekolü'ne mensup Sîbeveyhi ve İbnü's-Serrâc, “*عَشْرُونَ*” sayısının temyîzinde “*عَشْرُونَ مِنَ الدَّرْهِمِ*” şeklinde bir “*مِنْ*” harf-i ceri bulunduğu gibi “*كَمْ*” edatının temyîzinde de “*كَمْ لَكَ مِنَ الدَّرْهِمِ*” şeklinde bir “*مِنْ*” harf-i ceri bulunduğunu söylemektedirler. Bu “*مِنْ*” harf-i cerinin hafifletmek ve kısaltmak maksadıyla hafzedildiğini de sözlerine eklemektedirler.³¹⁸

Basra Ekolü temsilcilerinden Müberred, “*كَمْ*” edatının başına “*بِكَمْ رَجُلٍ؟* Kaç adam?” örneğinde olduğu gibi harfi cer geldiği takdirde temyîzinin başına “*بِكَمْ مِنْ رَجُلٍ*” şeklinde “*مِنْ*” harf-i cerinin geleceğini ancak böyle bir kullanımın kuvvetli olmamakla birlikte güzel de olmadığını söylemiştir.³¹⁹ Yine Basra Ekolü kurucularından Sîbeveyhi, ‘ukûd sayılarına kıyasla “*كَمْ*” edatının temyîzinin nasb gelmesinin çoğunluğun görüşü olduğunu söyleyerek “*عَلَى كَمْ جِدْعٌ بَيْتُكَ مَبْنِيٌّ؟* *Senin evin kaç kütük üzerine kurulu?*”

³¹³ İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 262.

³¹⁴ İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/315.

³¹⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/157.

³¹⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/157; Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/55; İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/315.

³¹⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/156; Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/55; İbn 'Aḳîl, *Şerhu İbn 'Aḳîl*, 1/520; el-Ġalâ'îni, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 3/118.

³¹⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/157; İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/315.

³¹⁹ Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/56,57.

örneğini vererek “مِنْ” harf-i cerinin takdir edilmesini de zayıf görmüştür. Bu durumda cer yapanların ise temyîzin başında hazfedilen bir “مِنْ” harfi cerri olduğunu kabul ettiklerini söylemiş, hazfedilmesinin sebebini ise lisanda hafifliği sağlaması olarak açıklamıştır.³²⁰ Çağdaş dilcilerden olan el-Galâyînî bu konuyu toparlayarak “كَمْ” edatının nasb olmasının cer olmasından daha evla olduğunu ve “مِنْ” harf-i cerinin zahiri veya takdiri olarak kullanılmasının zayıf olduğunu söylemiştir.³²¹ Bunlardan farklı olarak İbn Mâlik, Zeccâc’ın “بِكَمْ رَجُلٍ” cümlesindeki temyîzin cer olmasını “كَمْ” ile izâfet olmasına bağladığını ifade etmiştir. Buna ilaveten yine İbn Mâlik bu görüşün birçok nahivci tarafından zayıf kabul edildiğini söylemiştir.³²²

Haberiyye edatı “كَمْ”ın aksine istifhâm edatı olan “كَمْ” in ‘ukûd ve mürekkebe sayılara benzetilerek “كَمْ”ın temyîzinin cemi olmayacağını belirtmişlerdir.³²³

İbnü’s-Serrâc, Kûfelilerin ise hiçbir deliller olmamasına rağmen “كَمْ” edatının temyîzinin “كَمْ لَكَ شُهَدَاءُ؟” şeklinde cemi gelebileceğini aktarmıştır.³²⁴ Bazı Kûfeli nahivciler ise kastedilen mananın tek kişi olduğunda çoğul getirilemeyeceğini ancak kastedilen mananın çoğul olması durumunda temyîzin çoğul getirilebileceğini ifade etmişlerdir.³²⁵ Örneğin “كَمْ غِلْمَانًا لَكَ؟” denildiğinde cümle “كَمْ صِنْفًا مِنْ أَصْنَافٍ غِلْمَانًا لَكَ؟” takdirinde olduğu için temyizin çoğul gelebileceği söylenmiştir.³²⁶

İbn Mâlik “كَمْ لَكَ شُهَدَاءُ؟” örneğinde olduğu gibi “كَمْ” den sonra cemi bir isim gelmesi durumunda sayılarda olduğu gibi temyîzin hazfedildiğini bu cemi ismin ise hâl olarak yorumlanması gerektiğini bildirmiştir. İbn Mâlik’e göre cümlelerin aslı “كَمْ لَكَ إِنْسَانًا شُهَدَاءُ” şeklindedir.³²⁷

Basra Ekolü temsilcilerinden Sîbeveyhi ve İbnü’s-Serrâc, bu Ekolün kurucu ismi olan Halîl b. Ahmed’e göre “كَمْ” edatı ile temyîzinin arasına “كَمْ فِي الدَّارِ رَجُلًا؟” Evde

³²⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/160.

³²¹ el-Galâyînî, *Câmi ‘u’d-Durûsi ‘l-‘Arabiyye*, 3/118.

³²² İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/419,420.

³²³ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/318.

³²⁴ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/317; İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/420.

³²⁵ Hıdarî, *Hâşiyetü ‘l-Hıdarî*, 2/217.

³²⁶ Hıdarî, *Hâşiyetü ‘l-Hıdarî*, 2/217.

³²⁷ İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/420.

kaç adam var?” şeklinde câr-mecrûr veya “كَمْ عِنْدَكَ كِتَابًا؟” Yanında kaç adam var?” şeklinde zarf girebileceğini ifade etmişlerdir. Fakat araya hiçbir fâsıla girmeden “كَمْ كِتَابًا” şeklinde kullanılması daha kuvvetli gördüğünü de sözlerine ilave etmiştir.³²⁸

Sîbeveyhi istifhâm edatı olan “كَمْ” ile temyîzlerinin arasına fâsıla girmesini ‘ukûd sayılar ile kıyas ederek ‘ukûd sayılar ile temyîzinin arasına fâsıla girmesinin çirkin olduğunu “كَمْ” edatında ise ukûd sayılarına bakarak kapalılık daha fazla olduğundan “كَمْ” ile temyîzi arasına fâsıla girmesinin güzel olduğunu söylemiştir. Fakat bununla beraber “كَمْ يَرَهُمَا لَكَ” şeklinde “كَمْ” ile temyîzi arasına fâsıla girmeden gelmesini, “كَمْ لَكَ يَرَهُمَا” şeklinde fâsıla girerek gelmesinden daha kuvvetli bulmuştur.³²⁹

Sîbeveyhi istifhâm “كَمْ”i ile temyîzi arasına fâsıla girebileceğine dâir şu şiiri örnek göstermiştir;

عَلَى أَنَّنِي بَعْدَ مَا قَدْ مَضَى ثَلَاثُونَ لِلْهَجْرِ حَوْلًا كَمِيَلًا،

*Ayrılığın üzerinden tam otuz yıl geçmesine rağmen*³³⁰

Bu şiirde ‘ukûd sayılarından olan “ثَلَاثُونَ” ile temyîzi arasına câr-mecrûrlu olan “لِلْهَجْرِ” kelimesi fâsıla olarak girmiştir. Bu şiir ‘ukûd sayılarına benzetilen istifham “كَمْ”in de bu şekilde temyîzi ile aralarına fâsıla girebileceğine istişhad edilmiştir.

İbn Mâlik ise, ‘ukûd sayıların arasına ancak şiirlerde zarureten fâsıla girebileceğini, kendisine kıyas edilen istifhâm edatı “كَمْ”in de şiir zarureti olmadan normalde temyîzi ile arasına fâsıla giremeyeceğini söylemiştir.³³¹ Yine İbn Mâlik, ‘ukûd ve mürekkeb sayılarının temyîzi ile aralarına fâsıla girmemesinin sebebini ise ‘ukûd ve mürekkeb sayılarının zaten uzun olduğu araya fâsıla girerek daha da uzayacağı şeklinde açıklamıştır.³³²

Sîbeveyhi istifhâm edatı olan “كَمْ”in temyîzi arasına, âmilinin girebileceğini ve bu durumda “كَمْ” edatının “كَمْ رَجُلًا أَتَاكَ؟” Sana kaç adam geldi?” örneğinde olduğu gibi fâil

³²⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/158; İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/315,316.

³²⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/158.

³³⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/159; Yâkûb, *el-Mu‘cemü’l-Mufaşşal*, 6/134-489.

³³¹ İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/419.

³³² İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/419.

veya “كَمْ ضَرَبْتَ رَجُلًا؟” Kaç adam seni dövdü?” örneğinde olduğu gibi mefûl olarak da gelebileceğini söylemiştir.³³³

el-Galâyînî de Sîbeveyhi gibi “كَمْ” ile temyîzi arasına giren bu fâsılanın çoğunlukla câr-mecrûr veya zarf olarak geldiğini ancak nadiren “كَمْ جَاءَنِي رَجُلًا” şeklinde “كَمْ”in haberi veya “كَمْ اشْتَرَيْتَ كِتَابًا” şeklinde “كَمْ”in âmili olarak da gelebildiğini ifade etmiştir.³³⁴

Mürekkebi sayıların “عَلَيْهَا تِسْعَةُ عَشْرَ: Üzerinde on dokuz görevli vardır.”³³⁵ şeklinde temyîzinin hazfedildiği gibi mürekkebi sayıya benzetilen istifhâm edatı “كَمْ”in de “كَمْ لَيْسْتُمْ: Ne kadar kaldınız?”³³⁶ şeklinde kıyas edilerek hazfedilebileceği söylenmiştir.³³⁷

Sîbeveyhi ve İbnü’s-Serrâc gibi Basra Ekolü mensup nahivciler, istifhâm edatı “كَمْ”i ‘ukûd sayılara kıyas ederek “عِشْرُونَ الدَّرْهَمَ” şeklinde marife olarak gelemeyeceği gibi “كَمْ” edatının da “كَمْ لَكَ الدَّرْهَمَ” şeklinde marife gelemeyeceğini söylemişlerdir. Buradan kastedilen mananın “كَمْ لَكَ مِنَ الدَّرَاهِمِ” şeklinde marife ve “مِنْ” harfi cerli olduğunu ve bu “مِنْ”in ise tahfif için hazfedildiğini belirtmişlerdir.³³⁸

İstifhâm edatı olan “كَمْ”in siyak ve sibakında temyîzinden bahsediliyorsa veya “كَمْ (دِرْهَمًا) مَالُكَ – كَمْ مَالُكَ” şeklinde hazfedildiğinde de anlaşılacağı şekilde açık bir durum varsa temyîzin hazfedilmesi caiz görülmüştür.³³⁹

1.4.1.5.2.1.2. Haberiyye Edatı كَمْ ve Temyîzi

“Ne kadar (çok)... nice” anlamına gelen haberiyye edatı “كَمْ” bir şeyin çokluğundan kinâye olarak kullanılmaktadır.³⁴⁰ Her ne kadar haberiyye edatı “كَمْ” içinde

³³³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/159.

³³⁴ el-Galâyînî, *Câmi ‘u’d-Durûsi ‘l-‘Arabiyye*, 3/119.

³³⁵ el-Müddessir 74/30.

³³⁶ el-Kehf 18/19.

³³⁷ İbn Mâlik, *Şerhü ‘t-Teshîl*, 2/419.

³³⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/157; İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/315.

³³⁹ Âsan, *en-Nahvü ‘l-Vâfi*, 4/571.

³⁴⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/156; Müberred, *el-Muktedâb*, 3/57; İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/317; İbn Mâlik, *Şerhü ‘t-Teshîl*, 2/418; Sücâ ‘î, *Hâşiyet’s-Sücâ ‘î*, 111.

“رُبَّ” manası bulundursa da “كَمْ”in isim “رُبَّ”nin ise harf olduğu belirtilmiştir.³⁴¹ İbn Mâlik bu “كَمْ”e haberiyye denilmesinin sebebini, mübtedanın haberi olması değil bir şeyden haber vermesi olarak ifade etmiştir.³⁴² Nahiv kitaplarında haberiyye edatı olan “كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةٌ كَثِيرَةٌ بِإِذْنِ اللَّهِ” Nice az birlik vardır ki, Allah’ın izniyle sayıca çok birliği yenmiştir.”³⁴³ ayeti örnek olarak gösterilmiştir.³⁴⁴

Haberiyye edatı “كَمْ”in istifhâm edatı olan “كَمْ” gibi cümlelerin başına gelmekle³⁴⁵ birlikte kendisinden sonra gelen cümlelerin mübteda, haber ve mefûl-ü bih gibi cümlelerin bir ögesi olarak da gelebildiği belirtilmektedir.³⁴⁶

Nahivciler, haberiyye edatı “كَمْ”in temyîzinin izâfet ile müfred-mecrûr³⁴⁷ veya cemi’-mecrûr olarak gelebileceğini ifade etmişlerdir.³⁴⁸

Basra Ekolü temsilcilerinden Sîbeveyh, Müberred ve İbnü’s-Serrâc istifham edatı “كَمْ” de yaptıkları kıyası burada da uygulayarak haberiyye edatı olan “كَمْ”i “Ma’dûda muzaf olmayan” başka bir deyişle “Nunsuz sayılar” sınıfına kıyas ederek bu sonuca ulaşmışlardır.³⁴⁹ Yani “كَمْ”in temyîzini 3’den 10’a kadar olan nunsuz ve muzaf olmayan sayıların temyîzine kıyas ederek “ثَلَاثَةُ أَثْوَابٍ” örneğinde olduğu gibi cemi-mecrûr, yüz sayısının temyîzine kıyas ederek “مِئَتِي دِرْهَمٍ” örneğinde olduğu gibi müfred-mecrûr da gelebileceğini söylemişlerdir.³⁵⁰ 3’den 10’a kadar olan sayıların temyîzi ve yüz sayısının temyîzi nasıl ki izâfet ile mecrûr olduysa haberiyye edatı olan “كَمْ” de bu sayılara kıyasla izâfet ile mecrûr olmaktadır. Ancak İbn Mâlik, müfred-mecrûr veya cemi-mecrûr gelmesinin evleviyetinin olmadığını, her ikisinin de kullanılabileceği ifade

³⁴¹ Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/57.

³⁴² İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/422.

³⁴³ el-Bakara 2/249.

³⁴⁴ İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/418.

³⁴⁵ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/316; İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/422.

³⁴⁶ İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/422.

³⁴⁷ İbn Hişâm, *Ḳaṭru’n-nedâ*, 259.

³⁴⁸ Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/59; İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/318; İbn Hişâm, *Ḳaṭru’n-nedâ ve Bellü’s-şadâ*, 261; El-Ehdel, *el-Kevâkib*, 2/380; Sücâ’î, *Hâşiyet’s-Sücâ’î*, 111; ‘Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh’il-Ḳaṭr*, 2/33; el-Ğalâîynî, *Câmi’u’d-Durûs’il-‘Arabiyye*, 3/120.

³⁴⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/161; Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/59; İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/318,319.

³⁵⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/161; Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/59; İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/318,319.

etmiştir.³⁵¹ el- el-Galâyînî ise bu temyîzin müfred-mecrûr kullanımının daha güzel olacağını belirtmiştir.³⁵²

Kûfe Ekolü, haberiyye edatı olan “كَمْ”ın Basra Ekolü’nün dediği gibi izâfet ile mecrûr değil “كَمْ”ın temyîzinin başına takdir edilen “مِنْ” harf-i ceri sebebiyle mecrûr olduğunu söylemiştir.³⁵³ Fakat bu görüş Basralılar tarafından zayıf görülmüştür. Nahivciler bunun sebebini kendisine kıyas edilen adetlerin temyîzinin “مِنْ” ile değil izâfet ile mecrûr olması şeklinde açıklamıştır.³⁵⁴ el-Enbârî, bazı nahivcilerin haberiyye edatı olan “كَمْ”ın temyîzinin cer olma sebebini, mana yönünden “رُبَّ”ye benzeyen “كَمْ”ın i’rab yönünden de “رُبَّ”ye benzemesiyle izah ettiklerini ve “رُبَّ”nin kendinden sonra gelen ismi cer ettiği gibi “كَمْ”ın de kendinden sonra gelen ismi cer edeceği görüşlerini aktarmıştır.³⁵⁵ Bunlardan farklı olarak Galâyînî haberiyye edatı olan “كَمْ”ın temyîzinin “كَمْ مِنْ كَرِيمٍ أَكْرَمْتُ” Nice iyi kişilere ikram ettim.” örneğinde olduğu gibi zahiri bir “مِنْ” harf-i ceri ile mecrûr olabileceğini söylemiştir.³⁵⁶

İbn Mâlik, Ferrâ’ya atfettiği temyîzin başına takdiri “مِنْ” bulunması görüşünü zayıf bulmuştur. Buna sebep olarak ise “كَمْ” ile temyîzi arasına fâsıla girdiğinde de bu cer i’rabının kalkmaması gerektiğini savunmuştur. Hâlbuki araya fâsıla girdiğinde cer i’rabı kalkmaktadır.³⁵⁷

Haberiyye edatı olan “كَمْ” ile temyîzi arasına câr-mecrûrlu bir kelime veya bir zarf fâsıla olarak girebildiğini, bu durumda ise mansûb gelmesi gerektiğini söyleyenler³⁵⁸ olduğu gibi mecrûr gelmesi gerektiğini söyleyenler³⁵⁹ de olmuştur. Basra Ekolü’ne göre “كَمْ”ın temyîzi “كَمْ عِنْدَكَ رَجُلًا؟” Kaç adamın var?” şeklinde mansûb, Kûfe Ekolü’ne göre ise “كَمْ عِنْدَكَ رَجُلٍ” şeklinde mecrûr gelmektedir.³⁶⁰

³⁵¹ İbn Mâlik, *Şerhü’l-Teshîl*, 2/419.

³⁵² el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/120.

³⁵³ el-Enbârî, *el-İnsâf*, 264.

³⁵⁴ İbn Mâlik, *Şerhü’l-Teshîl*, 2/420.

³⁵⁵ el-Enbârî, *el-İnsâf*, 264.

³⁵⁶ el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/120.

³⁵⁷ İbn Mâlik, *Şerhü’l-Teshîl*, 2/420.

³⁵⁸ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/111.

³⁵⁹ İbn Mâlik, *Şerhü’l-Teshîl*, 2/421.

³⁶⁰ el-Enbârî, *el-İnsâf*, 261.

Kûfeliler, haberiyye edatı olan “کَمْ” ile temyîzi arasına fâsıla girmesi hâlinde temyîzin cer olması gerektiğini şu şekilde delillendirmişlerdir;

کَمْ بِجُودٍ مُّقْرِفٍ نَّالَ الْعُلَى وَشَرِيفٍ بُخْلُهُ قَدْ وَضَعَهُ

*Nice babası şerefden yoksun cömert insan, yüce makamlara erişmiş; nice babası şerefli insanı da cimriliği alçaltır.”*³⁶¹

Bu şiirde “کَمْ” ile temyîzi arasına câr-mecrûrlu bir fâsıla girmiş ve temyîz mecrûr olarak gelmiştir.³⁶²

Ayrıca Kûfelilere göre haberiyye edatı olan “کَمْ”in temyîzi ‘ukûd sayıların temyîzi gibi mansûb olursa ‘ukûd sayılarda “ثَلَاثِينَ عِنْدَكَ رَجُلًا” şeklinde fâsıla girmesinin caiz olmadığı gibi “کَمْ” ile temyîzi arasına fâsıla girmesinin de caiz olmaması gerekirdi. Hâlbuki haberiyye edatı olan “کَمْ” ile temyîzinin arasına fâsıla girmesi caizdir. Onlara göre ‘ukûd sayıları ile haberiyye “کَمْ”i kıyas edilememektedir.³⁶³

Basralıların haberiyye edatı olan “کَمْ” ile temyîzi arasına fâsıla girdiğinde temyîzin mansûb olması gerektiğiyle ilgili delilleri ise şöyledir;

“کَمْ” aded mesabesinde olup kendisinden sonra gelen ismi izâfet ile mecrûr kıldığı, izâfetin arasına fâsıla girdiği zaman ise izâfet bozulmuş olacağından temyîzin mecrûr değil mansûb gelmesi gerektiği ifade edilmiştir.³⁶⁴ Bu duruma şu beyti örnek verebiliriz:

کَمْ نَالْنِي مِنْهُمْ فَضْلاً عَلَى عَدَمٍ إِذْ لَا أَكَادُ مِنَ الْإِفْتَارِ أَحْتَمِلُ

*Onlardan niceleri yokluktan ihsana ulaşmışlardır. Çünkü fakirlikten neredeyse rızık aramak için göçüp gidecektim.”*³⁶⁵

Basralılar bu beyti “کَمْ” ile temyîzin arasına fâsıla girdiğinde temyîzin mansûb olması konusunda delil göstermişlerdir.³⁶⁶

el-Galâyînî ise Kûfeliler ve Basralılardan farklı olarak haberiyye “کَمْ”i ve temyîzi arasına câr-mecrûr veya zarf girdiğinde “کَمْ عِنْدَكَ مِنْ دِرْهَمٍ” şeklinde zahiri bir “مِنْ”

³⁶¹ Yâkûb, *el-Mu‘cemü’l-Mufaşşal*, 4/418.

³⁶² el-Enbârî, *el-İnsâf*, 261.

³⁶³ el-Enbârî, *el-İnsâf*, 262.

³⁶⁴ el-Enbârî, *el-İnsâf*, 262.

³⁶⁵ Yâkûb, *el-Mu‘cemü’l-Mufaşşal*, 6/274.

³⁶⁶ el-Enbârî, *el-İnsâf*, 263.

harf-i ceri gelebileceğini söylemiştir.³⁶⁷ Yine el-Galâyînî, haberiyye “كَمْ”i ile temyîzi arasına giren fâsıla şayet müteaddi fiili ise “كَمْ”in temyîzinin mefûl ile karışmaması için temyîzinin başına “كَمْ قَرَأْتُ مِنْ كِتَابٍ” Ne çok kitap okudum.” örneğinde olduğu gibi “كَمْ” harf-i ceri getirileceğini ifade etmiş, aksi takdirde “كَمْ قَرَأْتُ كِتَابًا” şeklinde olacağını “كَمْ”in temyîzi olan “كِتَابًا” kelimesinin müteaddi fiilinin mefûlü olması ihtimali bulunduğunu da sözlerine eklemiştir.³⁶⁸ Bu duruma “كَمْ مِنْ فِتْنَةٍ غَلَبَتْ فِتْنَةً كَثِيرَةً” Nice az bir topluluk, birçok topluluğa galebe çalmıştır.”³⁶⁹ ayetini delil olarak göstermiştir.

Başka bir görüşte “كَمْ قَرَأْتُ كِتَابًا” örneğinde olduğu gibi “كَمْ”i haberiyye ile temyîzi arasına müteaddi fiili girip temyîzinde mansûb olduğu durumlarda “كَمْ قِرَاءَةٍ” şeklinde masdar takdir edileceği ve buradaki “كَمْ”in “قِرَاءَةٍ” masdarından Kinâye olarak geldiği ifade edilmektedir.hazfedilmiş temyîzburadaki Bu durumda³⁷⁰ masdar olmaktadır.³⁷¹

Haberiyye edatı olan “كَمْ”in istifhâm edatı olan “كَمْ”de olduğu gibi hazfî caiz görülmüştür. Ancak hazf olmasında, mahzûf temyîze işaret eden bir delilin bulunmasını şart koşan nahivciler de bulunmaktadır.³⁷²

Basra Ekolü’nden Sîbeveyhi ve Müberred “كَمْ” konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için aşağıdaki beyti nakledip bu beyit üzerinden izah etmişlerdir.

فَدَعَاءٌ قَدْ حَلَبْتُ عَلَى عِشَارِي كَمْ عَمَّةٌ لَكَ يَا جَرِيرُ وَ خَالَةٌ “

Bana haber ver Ey Cerîr! Bana hizmet edip develerimi sağan, bundan dolayı topuğu eğrilmiş kaç halan ve teyzen var?”³⁷³

Bu beyitte “كَمْ”in temyîzi olan “عَمَّةٌ” kelimesi üç farklı şekilde okunabilmektedir.

³⁶⁷ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u ‘d-Durûsi ‘l- ‘Arabiyye*, 3/120.

³⁶⁸ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u ‘d-Durûsi ‘l- ‘Arabiyye*, 3/120.

³⁶⁹ el-Bakara 2/249.

³⁷⁰ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u ‘d-Durûsi ‘l- ‘Arabiyye*, 3/120.

³⁷¹ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u ‘d-Durûsi ‘l- ‘Arabiyye*, 3/120.

³⁷² el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u ‘d-Durûsi ‘l- ‘Arabiyye*, 3/120; Ĥasan, *Naĥvü ‘l- Vâfi*, 4/575.

³⁷³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/162; Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/58; Yâkûb, *el-Mu ‘cemü ‘l-Mufaśśal*, 3/412-424.

İlk olarak, “عَمَّةٌ” denildiğinde “كَمْ” haberiyye edatı olup “عَمَّةٌ” kelimesi ise “كَمْ”in temyîzi olduğu için mecrûr gelmektedir. Mana “رُبَّ عَمَّةٍ” anlamındadır.

İkinci olarak, “كَمْ عَمَّةٌ” denildiğinde “كَمْ”in istifhâm edatı olduğu kabul edilir ve “عَمَّةٌ” kelimesi müfred-mansûb olur.

Üçüncü olarak, “كَمْ عَمَّةٌ” şeklinde “عَمَّةٌ” kelimesi merfû olur ki o vakit bu kelime mübteda kabul edilir.³⁷⁴

1.4.1.5.2.1.3. İstifhâm ve Haberiyye Manasında Olan كَمْ Edatının Benzerlik ve Farklılıkları

Bazı nahivciler istifhâm edatı “كَمْ” ile haberiyye edatı “كَمْ” arasında beş yönden benzerlik olduğunu söylemişlerdir.

1. olarak, her ikisi de mübhem bir sayıdan Kinâye olup ikisinin de cinsi ve miktarı belli değildir.
2. olarak, ikisi de mebnidir.
3. olarak, ikisinin de sonu sakindir.
4. olarak, ikisi de cümlelerin ortasında değil başında gelir.
5. olarak da, her ne kadar amel etme yönünden farklı olsalar da her ikisinin de kendilerine temyîz aldığı ifade edilmektedir.³⁷⁵

Yine nahivciler istifhâm edatı “كَمْ” ile haberiyye edatı “كَمْ” arasında beş yönden farklılığın olduğunu söylemişler ve şöyle sıralamışlardır:

1. İstifhâm ve haberiyye edatlarının temyîzlerinin i’rabı farklıdır. Genel itibarıyla istifhâm edatının temyîzi mansûb, haberiyye edatının temyîzi ise mecrûrdur. Bu konuyu istifhâm edatı “كَمْ” ve haberiyye edatı “كَمْ” bahsinde genişçe anlatmıştık. Tekrara düşmemek için burada bu konuya girmeyeceğiz.

³⁷⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/162; Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/58.

³⁷⁵ Cemâlüddîn Ebû Muḥammed ‘Abdullah b. Yûsuf b. Hişâm el-Enşârî, *Muğni’l-Lebîb* (İstanbul: el-Mektebetü’l-Maḥmûdiyye, ty.), el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabîyye*, 3/121; 1/157-158; Ḥasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, 4/576.

2. Haberiyye edatı olan “كَمْ”, “رُبَّ” gibi geçmiş zaman ifade etmektedir. “رُبَّ دَارٍ” şeklinde gelecek zaman kullanılamayacağı gibi “كَمْ كُتِبَ سَأْتَرِي” şeklinde de kullanılamayacağı ifade edilmiştir. İstifhâm edatı “كَمْ”in ise “كَمْ كِتَابٌ سَأْتَرِي” örneğinde olduğu gibi gelecek zamanda kullanılabileceği bildirilmiştir.

3. Haberiyye edatı olan “كَمْ” ile kurulan cümle bilgi verdiğinden cevaba ihtiyaç duymamaktadır. Hâlbuki istifhâm edatı ile kurulan bir cümle soru bildirdiğinden cevaba ihtiyaç duymaktadır.

4. Haber bildiren “كَمْ” edatı ile kurulan cümle bir hüküm bildirip bu hükmün doğru veya yanlış olma ihtimali olduğu ifade edilmektedir. Örneğin “كَمْ عَلِيمٍ رَأَيْتُ” Nice âlimler gördüm.” denildiğinde bu cümlenin doğru olma ihtimali olduğu gibi yanlış olma ihtimali de vardır. Fakat “كَمْ رَجُلًا رَأَيْتُ؟” Kaç adam gördün?” örneğinde olduğu gibi istifhâm edatı ile kurulan bir cümle soru bildirdiğinden doğru veya yanlış olduğu tartışılmaz.

5. İstifhâm edatı “كَمْ”den bedel olan ismin başına soru hemzesi “أَ” getirilirken haberiyye edatı “كَمْ”den bedel olan ismin başına soru hemzesi “أَ” getirilemeyeceği ifade edilmiştir. “كَمْ عَبِيدٍ لِي، خَمْسُونَ بَلْ سِتُونَ.” Nice kölelerim var! Elli, bilakis altmış.” cümlesinde haberiyye edatından bedel olan ikinci cümlede soru hemzesi “أَ” getirilmemiştir. “كَمْ مَالِكٌ؟ أَعَشْرُونَ أَمْ ثَلَاثُونَ.” Kaç malın var? Yirmi mi, otuz mu?” örneğinde ise istifhâm edatından bedel olan ikinci cümlede soru hemzesi “أَ” getirilmiştir.³⁷⁶

1.4.1.5.2.2. Kinâye Edatı كَائِي-كَائِنٌ ve Temyîzi

Sîbeveyhi, “كَائِنٌ”nin teşbih edatı olan “ك” ve soru edatı olan “أَيَّ” harflerinin birleşmesi ile meydana gelen tek bir edat olduğunu söylemiştir.³⁷⁷

İbn Mâlik ise “كَائِنٌ”in birkaç şekilde gelebileceğini söylemiş ve bunlardan birinin “كَيْءٌ”olduğunu, “كَيْءٌ” kelimesinin aslının “كَيْءٌ” olduğunu “مَيْتٌ” kelimesindeki

³⁷⁶ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, 1/158; el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 3/121; Âsan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, 4/576-577.

³⁷⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/171.

şeddenin kaldırılıp “مَيْت” olması gibi “كَيْ” kelimesinden de şedde kaldırılıp “كَيْء” olduğunu söylemiştir.³⁷⁸ Yine o “كَيْء”deki “ي” harfinin “ا”e dönüştürülüp “كَاء” şeklinde de gelebileceğini bununla birlikte elifin hazfedilip “كَا” olarak da okunabileceğini belirtmiştir. “كَايْن”in “كَيْ”den çevrildiğini de bildirmiştir.³⁷⁹

İbn Hişâm, “كَايْن” şeklinde yazılabildiği gibi “كَاي” şeklinde de yazılabileceğini ifade etmiştir.³⁸⁰ Abbâs Hasan da buna ilaveten “كَايْن” ve “كَايْن” şekillerinde de gelebileceğini ifade etmiştir.³⁸¹

Kinâye edatlarından “كَايْن” haberiyye edatı “كَم” gibi “رُبَّ” manası taşıyıp “Pek çok, nice” manasında çokluk ifade ettiği nahivciler tarafından bildirilmiştir.³⁸²

Bununla birlikte “بِكَايٍ تَبِيعُ هَذَا؟” örneğinde olduğu gibi “كَايْن”in “kaç” manasında soru ismi olarak kullanılabileceği de ifade edilmiştir.³⁸³ İbn Hişâm, İbn Kuteybe ve İbn ‘Uşûr’un “كَايْن” edatının istifhâm manasında da gelebileceğini ifade etmektedir.³⁸⁴

Haberiyye edatı “كَايْن”e şu ayeti örnek verebiliriz: “وَ كَايْنٌ مِّنْ نَّبِيٍّ قَاتِلٌ مَّعَهُ رَئِيُونَ”
*Nice Peygamberler vardı ki, kendileriyle birlikte birçok Allah dostu çarpıştılar.*³⁸⁵ Ayette geçen “كَايْن” nice, pek çok gibi anlamlar taşıyıp çokluk ifade etmektedir. “مِّنْ نَّبِيٍّ” kelimesi ise “كَايْن”in temyîzidir.³⁸⁶

“كَايْن” edatının temyîzinin “مِّن” harf-i ceri ile mecrûr olduğunu söyleyenler olduğu gibi mansûb olduğunu söyleyenler de olmuştur.³⁸⁷

Bu konuda Sîbeveyhi, Yûnus b. Habîb’in görüşünün temyîzin mansûb olması yönünde olduğunu aktarmış, ancak Arapların çoğunun temyîzi “مِّن” harf-i ceri ile

³⁷⁸ İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/423,424.

³⁷⁹ İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/423,424.

³⁸⁰ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, 1/159.

³⁸¹ Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, 4/577.

³⁸² Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/171; İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/422.

³⁸³ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 230.

³⁸⁴ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, 1/159.

³⁸⁵ Âl-i imrân 3/146; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, 1/159; el-Galâyîni, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/122.

³⁸⁶ Muhyiddin ed-Dervîş, *İ’râbu’l-Kurâni’l-Kerîm ve Beyânüh* (Sûriye: el-Yemâme – Dâru İbn Keşîr, 3. Basım, 1412/1992), 2/67.

³⁸⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/170; İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/310.

kullandığını ve Kuran-ı Kerim’de de “وَ كَأَيِّ مِنْ قَرْيَةٍ”³⁸⁸ şeklinde “مِنْ” harf-i ceri ile geldiğini söylemiştir.³⁸⁹ “كَأَيِّنْ”nin temyîzinin başına “مِنْ” harf-i cerinin te’kid için geldiğini ve cümlelerin tamamlanması için gerekli olduğunu da sözlerine eklemiştir.³⁹⁰

Yine Sîbeveyhi:

وَكَايْنُ رَدَدْنَا عَنْكُمْ مِنْ مُدَجِّجٍ يَجِيءُ أَمَامَ الْأَلْفِ يَرِدِي مُقَنَّعًا

Miğferle başını örtmüş heybetli yürüyen binlerin önünde gelen nice silahlıları sizden çevirdik.”³⁹¹ beytini zikrederek “كَأَيِّنْ” ile temyîzi arasına fâsıla girse de temyîzin başına “مِنْ” harf-i ceri geleceğini ortaya koymuştur. Yani Sîbeveyhi burada “كَأَيِّنْ” ile temyîzi arasına fâsıla girsin ve yahut girmesin temyîzin başına “مِنْ” harf-i ceri geleceğini vurgulamıştır.³⁹²

Yine Sîbeveyhi “كَأَيِّنْ”in sonundaki “أَيِّنْ”i tenvin mesabesinde görmüş ve bu nedenle “كَأَيِّنْ”in temyîzinin izâfet terkibi ile mecrûr olamayacağını, yalnızca “مِنْ” harf-i ceri ile mecrur olabileceğini söylemiştir.³⁹³ İbn Mâlik de, Sîbeveyhi’nin “كَأَيِّنْ”in temyîzinin izâfet olamaması hakkındaki bu görüşünü te’yid etmiştir.³⁹⁴

İbn Mâlik ise, şu beyitleri delil olarak göstererek “كَأَيِّنْ” edatı ile temyîzi arasına fâsıla girse de girmese de temyîzinin mansûb olacağını ortaya koymuştur:

أَطْرُدُ الْيَأْسَ بِالرَّجَا فَكَأَيِّنْ أَلَمَّا حَمَّ يُسْرُهُ بَعْدَ عُسْرٍ

Ümitsizliği ümit ile kov, nice acılı insan vardır ki, fakirlik zorluğundan sonra zenginlik takdir edilmiştir.”³⁹⁵

وَكَايْنُ لَنَا فَضْلًا عَلَيْكُمْ وَمِنَّةٌ قَدِيمًا وَلَا تَذَرُونَنَا مِمَّا مَنَّ مَنَّعُ

Bizim size karşı nice üstünlüklerimiz ve ihsanımız var; hâlbuki siz (hâlâ) nimetvereni (yardım edeni) tanımıyorsunuz.”³⁹⁶

³⁸⁸ el-Hac 22/48.

³⁸⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/170.

³⁹⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/171.

³⁹¹ Yâkûb, *el-Mu‘cemü’l-Mufaššal*, 4/241.

³⁹² Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/170.

³⁹³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/171.

³⁹⁴ İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/422.

³⁹⁵ Yâkûb, *el-Mu‘cemü’l-Mufaššal*, 3/387; İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/423.

³⁹⁶ Yâkûb, *el-Mu‘cemü’l-Mufaššal*, 7/181.

Birinci beyitte “كَأَيُّنْ” ile temyîzi arasına fâsıla girmeden temyîzin “أَلْمَا” şeklinde mansûb olacağını, ikinci beyitte ise temyîzin “فَقْدِيمًا” şeklinde “كَأَيُّنْ” ile temyîzinin arasına fâsıla girerek de mansûb olacağını göstermiştir.³⁹⁷

1.4.1.5.2.2.1. كَأَيُّنْ ile كَمْ Edatları Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

“رُبَّ: Nice, pek çok” manası taşıdığını daha önce ifade etmiştik.

İbn Hişâm *Muğni'l-Lebîb* adlı eserinde “كَأَيُّنْ” ile “كَمْ”i karşılaştırarak benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymuştur. İbn Hişâm “كَأَيُّنْ” ile “كَمْ”in benzerliklerini beş madde hâlinde şu şekilde sıralamıştır;

1. olarak, her iki edat da mübhemlik yönünden aynıdır.
2. olarak, her ikisi de kendilerine temyîz alır.
3. olarak, her ikisi de sükûn üzere mebni olup değişmez.
4. olarak, her ikisi de cümlede başında gelir.
5. olarak, “كَأَيُّنْ”in sadece çokluk manasında geldiğini savunan çoğunluğun görüşüne göre “كَأَيُّنْ” ile “كَمْ” çokluk manasını ifade etmede de ortakdır.³⁹⁸

Yine İbn Hişâm “كَأَيُّنْ” ile “كَمْ”in farklılıklarını da şöyle sıralamıştır:

1. Çoğunluğa göre “كَأَيُّنْ” mürekkebi bir kelime, “كَمْ” ise basit bir kelime olup mürekkebi değildir. “كَأَيُّنْ”nin teşbih edatı olan “ك” ve soru edatı olan “أَيُّ” harflerinin birleşmesi sonucunda tek bir edat olup mürekkebi kabul edilmektedir.³⁹⁹ Bazılarına göre “كَمْ” edatı, teşbih edatı “ك” ile soru edatı “مَا”nın birleşimi olup tahfif için fetha ve hemze hazfedilmiştir. Buna göre “كَمْ” de mürekkebi olmaktadır. İbn Hişâm bu görüşün zayıf olduğunu söylemiştir.⁴⁰⁰

2. “كَأَيُّنْ” edatının temyîzi çoğunlukla zahiri bir “مِنْ” harf-i ceri ile mecrûr olmaktadır. “كَمْ” edatının temyîzi ise izâfet ile mecrûrdur.

³⁹⁷ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsi'l- 'Arabîyye*, 3/122.

³⁹⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, 1/159.

³⁹⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/171; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, 1/159.

⁴⁰⁰ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, 1/159.

3. “كَأَيِّنْ” edatının manası genelde çokluk ifade edip nadiren istifhâm manası ifade etmektedir. Haberiyye edatı olan “كَمْ” ise çokluk ifade eder.

4. “كَأَيِّنْ” edatı “كَمْ”in aksine harf-i cer ile mecrûr olmaz. Ancak Kuteybe ve İbn Usfûra göre “بِكَأَيِّنٍ تَبِيعَ هَذَا التَّوْبِ” örneğinde olduğu gibi “كَأَيِّنْ”in başına harf-i cer gelebilmektedir.

5. “كَأَيِّنْ” edatı “كَمْ”in aksine mübteda olduğunda haberi cümle veya şibh-i cümle şeklinde gelir.⁴⁰¹

1.4.1.5.2.3. Azlık veya Çokluk Bildiren كَذَا ve Temyîzi

Kinâye lafızlarından biri olan “كَذَا” teşbih edatı “ك” ile işaret zamiri “ذَا” den oluşan mürekkebe bir edattır.⁴⁰² “كَذَا” edatı azlık veya çokluk bildiren sayılardan kinâye olarak gelir.⁴⁰³ Çokluk bildirdiğinde: لَهُ كَذَا وَ كَذَا دِرْهَمًا: Onun o kadar dirhemi var ki!” manasında gelir.⁴⁰⁴ Azlık bildirdiğinde ise: قُلْتُ كَذَا وَ كَذَا حَدِيثًا: Şu kadarcık söyledim!” anlamına gelir.⁴⁰⁵ Bazen de: فَعَلْتُ كَذَا وَ كَذَا: şöyle şöyle yaptım” örneğinde olduğu gibi sayıdan kinâye olarak gelmez.⁴⁰⁶

“كَذَا” edatının cümlede tek başına gelebildiği gibi atıflı veya atıfsız tekrar edilerek de gelebildiği ifade edilmiştir.⁴⁰⁷ “كَذَا”nın ancak atıf “و” ile gelebildiğini söylenmişse de “كَذَا”nı ekseriyetle atıflı geldiği, atıfsız ve tekrarsız ise çok az geldiği de ifade edilmiştir.⁴⁰⁸ Hudarî, “كَذَا”nın atıfsız tekrar edildiğinde birinci “كَذَا” ile ikinci “كَذَا”nın mürekkebe olmadığını, ikinci “كَذَا”nın te’kid için geldiğini söylemiştir.⁴⁰⁹

İbn Mâlik, “كَذَا” tekrarsız ve atıfsız geldiğinde 3 ile 10 arası, “كَذَا كَذَا” şeklinde atıfsız tekrar edilerek geldiğinde 11 ile 20 arası, “كَذَا وَ كَذَا” şeklinde atıflı ve tekrar

⁴⁰¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, 1/159.

⁴⁰² İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, 1/159; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 3/123.

⁴⁰³ İbn Mâlik, *Şerhü't-Teshîl*, 2/424; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 3/123.

⁴⁰⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/171.

⁴⁰⁵ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 3/123.

⁴⁰⁶ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, 1/160.

⁴⁰⁷ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, 1/160; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 3/123.

⁴⁰⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, 1/160; Ĥasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, 4/582.

⁴⁰⁹ Hudarî, *Ĥaşıyetü'l-Hudarî*, 2/218.

edilerek geldiğinde ise 21 ve üstü olan sayılardan kinâye olarak geleceğini ifade etmiştir.⁴¹⁰

“كَذًا” edatı diğer kinâye edatlarından olan “كَمْ” ve “كَائِنٌ” gibi cümlelerin başında gelmeyip sadece cümlelerin ortasında geldiği ifade edilmektedir.⁴¹¹

“كَذًا” cümledeki konumuna göre fâil, nâib-i fâil, mefûl-ü mutlak, mefûl-ü bih, mübteda ve haber olarak gelir, sükûn üzere mebni olduğundan i’rabını mahâllen alır.⁴¹²

“كَذًا”nın temyîzinin müfred-mansûb olarak geldiği ifade edilmiştir.⁴¹³ Ayrıca Sîbeveyhi, “كَذًا”nın sonunda bulunan “ا”in tenvin mesabesinde olduğunu, bu nedenle temyîzinin izâfet ile gelemeyeceğini ifade etmiştir.⁴¹⁴

İbn Hişâm, Kûfe Ekolünün atıfsız ve tekrarsız olarak gelen “كَذًا”nın “كَذَا أَثْوَابٍ” şeklinde cemi mecrûr, “كَذَا ثَوْبٍ” şeklinde müfred-mecrûr ve “كَذَا ثَوْبًا” şeklinde müfred-mansûb da gelebileceği şeklinde ki görüşlerini aktarmıştır. Yani Kûfelilere göre, atıfsız ve tekrarsız gelen “كَذًا”nın temyîzi mansûb olmanın yanında izâfet ile müfred veya cemi mecrûr da olabilmektedir. Ayrıca İbn Hişâm Kûfelilerin bu sonuca atıfsız ve tekrarsız gelen “كَذَا”yı sarîh sayılara benzeterek vardıklarını söylemiştir. Yine o, Kûfelilere göre atıflı veya atıfsız mükerrer olarak gelen “كَذَا”nın temyîzi ise “كَذَا وَ كَذَا بِرْهَمًا” örneklerinde olduğu gibi müfred-mansûb olarak geldiğini ifade etmiştir.⁴¹⁵

Adetten kinâye olan “كَذَا” ve “كَائِنٌ”in mürekkeb, mebni, mübhem olmaları ve temyîze ihtiyaç duymaları yönünden birbirlerine benzedikleri ifade edilmektedir.⁴¹⁶ “كَذَا”nın “كَائِنٌ” edatından ayırt edici özellikleri de şöyle sıralamışlardır. “كَائِنٌ” cümlelerin başında gelmesine rağmen “كَذَا” cümlelerin ortasında gelir. “كَذَا” atıf harfî ile tekrar

⁴¹⁰ İbn Mâlik, *Şerhü't-Teshîl*, 2/424; *Arap Dili Gramerinde Temyîz* adlı tezde İbn Mâlik'in bu sözü yanlış anlaşılmış “كَذَا”nın sözü geçen bu sayıların temyîzine kıyas edildiği söylenmiştir. Hâlbuki İbn Mâlik burada “كَذَا”nın temyîzinden bahsetmeyip sadece bu sayılardan Kinâye olduğunu söylemiştir. İbn Mâlik, *Şerhü't-Teshîl*, 2/424.

⁴¹¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, 1/160; İbn Mâlik, *Şerhü't-Teshîl*, 2/424.

⁴¹² el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 3/123.

⁴¹³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/170; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, 1/160; Âsan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, 4/582.

⁴¹⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/170.

⁴¹⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, 1/160.

⁴¹⁶ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, 1/160.

edilirken “كَأَيِّنْ” tekrar edilmez. “مِنْ” harf-i ceri ile gelebilirken “كَذَا” harf-i ceri ile gelemmez.⁴¹⁷

1.2.1.5.2.4. Kinâye Olan ذَيْت ve كَيْت

Sîbeveyhi, kitabında kinâye edatlarının içinde “ذَيْتٌ وَ ذَيْتٌ، ذَيْتٌ وَ ذَيْتٌ، ذَيْتٌ وَ ذَيْتٌ” edatlarını da zikretmiştir.

Abbâs Hasan “كَيْتٌ” ve “ذَيْتٌ” kelimelerinin asıllarının “كَيْتٌ” ve “ذَيْتٌ” olduğunu ifade etmiş hafifletmek için şeddenin hazfedildiğini söylemiştir.⁴¹⁸ Ancak Sîbeveyhi, bu edatlardan bahsederken tahfif için şeddenin hazfedildiğine dair bir malumat vermemiştir.⁴¹⁹

1.4.2. Cümle Temyîzi

Buraya kadar müfred temyîzi yani kapalılığın bir kelimedenden kaynaklandığı temyiz çeşidini ele aldık. Şimdi ise kapalılığın cümleden kaynaklandığı temyiz çeşidi olan cümle temyîzini açıklamaya çalışacağız.

Cümle temyîzi (التمييز الجملة); terim olarak fiil cümlesi, şibih cümle, isim cümleleri veya izâfetteki nispetten kapalılığı kaldıran temyîz olarak tarif edilmiştir.⁴²⁰ Başka bir ifadeyle cümle temyîzi, cümle içerisinde bulunan unsurların birbirlerine hangi yönden nispet edildiği hususundaki kapalılığı kaldıran temyîz olarak da tarif edilmiştir.⁴²¹

Daha önce de belirttiğimiz gibi Basra Ekolü temsilcileri temyîzi sınıflandırmayıp yalnızca örnekler vererek temyîzin çeşitlerini açıklamıştır. Ancak söz konusu ekolün kurucusu olan Halîl b. Ahmed, bu tür temyîz için “تَفْسِيرٌ” (تفسير) ismini kullanmıştır.⁴²² Daha sonraki nahivcilerden cümlelerin geneline ait olan hükümdeki mübhemliği ve muallaklığı izale eden bu temyîze, her ne kadar telaffuz edilmese de cümle içerisinde

⁴¹⁷ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, 1/160.

⁴¹⁸ Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, 4/583.

⁴¹⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/170.

⁴²⁰ Ebû 'Amr Cemalüddîn Osman b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. b. Hâcib, *el-Kâfiye* (“Şerhu'r-Rađî” ile birlikte), thk. Yusuf Hasan Ömer (Tahrân: Müessesetü's-Şâdık, 1398/1978), 2/63.

⁴²¹ Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, 65.

⁴²² Halîl, *el-Cümel fi'n-Nahvi*, 46; Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, 65.

mülâhaza edildiğinden “*temyîz-i melhûz*” (التمييز المَلْحُوظ) diye adlandıranlar olmuştur.⁴²³ Cümle içerisindeki unsurların birbirine olan nispetindeki kapalılığı kaldırdığı için bu temyîze İbnü’l-Hâcib ve İbn Hişâm gibi “*temyîz-i nisbe*” (التمييز النسبة) diye adlandıranlar da olmuştur.⁴²⁴ Örneğin “طَابَ زَيْدٌ نَفْسًا: Zeyd ahlâken iyi ve güzel oldu.” cümlesini temyîzsiz bir şekilde “زَيْدٌ طَابَ” diye okursak, Zeyd’e isnad edilen iyiliğin nispetinde bir kapalılık olur. Zeyd, hangi yönden iyi ve güzeldir? Sağlığı yönünden mi? Babası, evlatları yönünden mi? Yoksa mal, mülk, ev yönünden mi? diye sorular sorulduğunda cümle tam anlaşılmamaktadır. Ancak “نفساً” kelimesi temyîz olarak getirildiğinde ahlâken güzel olduğu anlaşılabilir cümledeki nispetin kapalılığı giderilmiş olur.

Tarıftan de anlaşılacağı üzere cümle temyîzinde bulunan mübhemler; fiil ve isim cümleleri, içinde şibh-i fiil bulunan ve izâfet bulunan isnatlardır. Bunları kısaca örneklerle açıklamaya çalışalım:

Cümle temyîzinin mübhemlerinden biri fiil veya şibh-i fiil cümlelerindeki isnattır. Temyîz ile bu kapalılık kaldırılır. Fiil cümlesindeki kapalılık fiilin fâiline veya mefûlüne olan nispetinden kaynaklanır.⁴²⁵

Fiilin fâiline nispetindeki kapalılığına “ما أَحْسَنَ أَحْمَدَ خُلُقًا: Ahmet, ahlâkça ne güzeldir!” cümlesini örnek olarak verebiliriz. “ما أَحْسَنَ” fiili ile fâil olan “أحمد” arasındaki nispette kapalılık meydana gelmiş, “خُلُقًا” kelimesi temyîz olarak getirilip cümledeki kapalılık giderilmiştir.⁴²⁶

Fiilin mefûlüne nispetindeki kapalılığa ise “زَرَعْتُ الْأَرْضَ قُمْحًا: Tarlaya buğday ekтім.” örneğini verebiliriz. Bu örnekte ise fiilin mefûlüne olan nispetinde kapalılık bulunup temyîz olarak getirilen “قُمْحًا” kelimesi cümleye açıklık getirmiştir.⁴²⁷

Cümle temyizi, fiil cümlesinde bulunduğu gibi şibh-i fiil cümlesinde de bulunur ve buradaki kapalılığı kaldırır. Şibh-i fiilden maksat; merfûları ile beraber ism-i fâil, ismi

⁴²³ Zemahşerî, *el-Mufaşşal*, 65..

⁴²⁴ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, 2/366; İbnü’l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 2/63.

⁴²⁵ İbnü’l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 2/64; Rađî, *Şerhu’r-Rađî*, 2/64; el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/115.

⁴²⁶ el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/115.

⁴²⁷ el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/116.

mefûl, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdîl sigaları ve mastarlardır. Bunlar merfûları ile beraber tam bir cümle olmayıp cümleye benzediklerinden şibih cümle denmiştir.⁴²⁸ Şibh-i fiilin içerisinde bulunduğu cümlede bulunan temyîze: “الْحَوْضُ مُمْتَلِئٌ مَاءً: Havuz su ile dolmuştur.”, “الْأَرْضُ مُفَجَّرَةٌ عُيُونًا: Yeryüzü pınarlarla fişkırılmıştır.”⁴²⁹ ve “رَيْدٌ عُيُونًا أبا: Zeyd baba olmak yönünden güzeldir.”⁴³⁰ örneklerini verebiliriz. Temyîz çıkarıldığı takdirde bu örneklerin geneline ait bir kapalılık ortaya çıkmaktadır. Bu noktada temyîz devreye girip cümlelerde oluşan mübhemliği ne cihetten olduğu hususunda açıklığa kavuşturmaktadır. Bu örneklerde sırasıyla temyizler “عُيُونًا أبا” kelimeleridir. Aynı zamanda bu cümlelerde bulunan temyîz mübtedadan muhavveldir. Bu konu detaylı bir şekilde ileride ele alınacaktır.

Cümle temyîzinin mübhemlerinden birinin de, isim cümlesinde bulunan isnattır. Temyîzin isim cümlesinde bulunmasına “رَيْدٌ لِلَّهِ دَرَّةٌ فَارِسًا: Zeyd Allah için ne iyi bir binicidir!” örneğini verebiliriz.⁴³¹ Bu cümlede nispet edilen iyilik, o iyiliğin hangi yönden olduğuna dair şüpheler ortaya koymaktadır. Bu örnekte temyîz olan “فارسًا” kelimesi cümlede bulunan bu mübhemliği izale etmektedir.

Cümle temyîzinin mübhemlerinden bir diğerinin ise izâfetteki isnadın olduğu söylenmektedir.⁴³² Yani temyîz izâfetteki isnadı açıklamak için de gelebilir. Örneğin “أَعْجَبَنِي طَيِّبُهُ نَفْسًا: Onun temiz ahlakı beni şaşırttı.” gibi. Burada “طَيِّبُهُ” izâfetindeki kapalılığı temyîz olarak gelen “نَفْسًا” lafzı kaldırmaktadır.⁴³³

Cümle temyîzini nasbenden âmilin ne olduğu hususu nahivciler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Basra Ekolü temsilcilerinden İbnü’s-Serrâc ve Müberred’in bu husustaki görüşü bu tür temyîzi nasbenden âmilin fiil veya şibh-i fiil olması yönündedir.⁴³⁴ Cümle temyîzinin âmilinin fiil veya şibh-i fiil olduğunu söyleyenler olduğu gibi⁴³⁵ İbn Uşûr gibi cümle olduğunu söyleyen nahivciler de vardır.⁴³⁶

⁴²⁸ Aḥmed Nûreddîn, *el-Fevâidü’l-Ḍiyâiyye*, 156.

⁴²⁹ İbnü’l-Ḥâcib, *el-Kâfiye*, 2/64.

⁴³⁰ İbnü’l-Ḥâcib, *el-Kâfiye*, 2/64.

⁴³¹ el-Ġalâyînî, *Câmi’u’l-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/116; Ḥasan, *en-Naḥvü’l-Vâfi*, 2/424.

⁴³² Ḥalîl, *el-Cümel fi’n-Naḥvi*, 136.

⁴³³ Radî, *Şerḥu’r-Raḍî*, 2/64.

⁴³⁴ Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/32; İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/222.

⁴³⁵ el-Ġalâyînî, *Câmi’u’l-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/123; Ḥasan, *en-Naḥvü’l-Vâfi*, 1/424.

1.4.2.1. Muhavvel / Gayri Muhavvel Temyîz (تمييز محول / تمييز غير محول)

“Muhavvel” (مُحوَّل); asıl harfleri (ح و ل) olan (حال) kelimesinden türemiştir. Sülasî mezîd babı olan tef’îl babından (حوَّل)nin ism-i mefûlûdür. Manası “dönüştürülen” demektir.⁴³⁷ “Gayri muhavvel” (غَيْرُ مُحَوَّل) ise “dönüştürülmeyen” demektir.

Cümle temyîzinin mâna yönüyle “muhavvel” (مُحوَّل) ve “gayri muhavvel” (غَيْرُ مُحَوَّل) olarak iki kısma ayrıldığı kaynak kitaplarda geçmektedir.⁴³⁸ Bazı nahiv kitapları ise bu kısımları “menkûl” (مَنْقُول) ve “gayri menkûl” (غَيْرُ مَنْقُول) olarak isimlendirmektedir.⁴³⁹

Basra Ekolü temsilcilerinden İbnü’s-Serrâc cümle temyîzini “muhavvel” ve “gayri muhavvel” diye iki kısma ayırmayıp sadece cümlede geçen mefûlün anlam açısından fâil olduğunu belirtmekle yetinmiş ve تَفَقَّأَ زَيْدٌ شَحْمًا: Zeyd yağdan çatladı.” “تَصَبَّبَ زَيْدٌ عَرَقًا: Zeyd çok terledi.” örneklerini vermiştir.⁴⁴⁰ Buna göre bu cümleler anlam açısından “تَفَقَّأَ شَحْمٌ زَيْدٌ” “تَصَبَّبَ عَرَقٌ زَيْدٌ” şeklindedir.⁴⁴¹ Daha sonraki dönemlerde İbn Hişâm, *Evḍaḥü’l-Mesâlik* adlı eserinde İbn ‘Akîl ve İbn ‘Uşfûr’un cümle temyîzini “muhavvel” ve “gayri muhavvel” olarak iki kısma ayırdığını belirtmiştir.⁴⁴² Modern nahivcilerden Galâyînî’nin de bu tür ayrım yaptığını görüyoruz.⁴⁴³

1.4.2.1.1. Muhavvel Temyîz (التمييزُ المُحوَّل)

Cümle temyîzinin, diğer bir ifadeyle nispet temyîzinin anlamda meydana gelen kapalılığı izale ettiğini daha önce ifade etmiştik. Cümlede bulunan bu temyîz, bazen cümlelerin başka bir unsurundan tehavvül etmekte yani çevrilmektedir. İşte çevrilen bu temyîzin, bazen fiil cümlesi öğeleri olan fâilden, nâib-i fâilden, mefûlden bazen de isim

⁴³⁶ Ezherî, *Şerhu’t-Taşriḥ*, 1/395; Ḥasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, 1/424.

⁴³⁷ Yesûî, “hvl”, 162.

⁴³⁸ İbn Hişâm, *Evḍaḥü’l-Mesâlik*, 2/367; el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabîyye*, 3/116.

⁴³⁹ Üşmûnî, *Şerhu’l-Üşmûnî*, 1/195.

⁴⁴⁰ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/122.

⁴⁴¹ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/122.

⁴⁴² İbn Hişâm, *Evḍaḥü’l-Mesâlik*, 2/367.

⁴⁴³ el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabîyye*, 3/115.

cümlesi ögesi olan mübtedadın muhavvel olduğu müşahede edilmektedir. Bu tür temyîz her ne kadar çevrilmiş olsa da mana yönüyle fâil, nâibi fâil, mefûl veya mübteda olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca muhavvel temyîzin sadece cümle temyizinde olup müfred temyîzinde olamayacağı nahivciler tarafından bildirilmektedir.⁴⁴⁴

Arapça nahiv kitaplarında muhavvel temyîzin cümlelerin mübteda, fâil ve mefûl öğelerinden dönüştürüldüğü yer almaktadır. Yani cümle dönüştürülmeden önce fâil, mefûl ve mübteda iken dönüştürüldükten sonra bu öğeler cümlede temyîz olmuştur. el-Ehdel *el-Kevâkib* adlı eserinde temyîzin bazen nâib-i fâilden de dönüştürüldüğünü söylemiştir.⁴⁴⁵

1.4.2.1.1. Mübtedadın Muhavvel Temyîz

Manası anlaşılan mübteda cümlesini yeni cümlede manaca muğlâk hâle getirip temyîz ile bu muğlâklığın izale edilmesinin sebebi, zihinlerde tesir uyandırmak olduğu belirtilmektedir.⁴⁴⁶

Cümlede bulunan temyîzin bazen mübtedadın dönüştüğü ifade edilmektedir. Yani cümlede aslında mübteda durumunda olan bu kelime kaldırılıp cümlelerin yeni varyantında temyîz olarak getirilir. Yine temyîz olan bu kelime mana bakımında mübteda gibi olmaktadır. Örneğin “أَحْمَدُ أَكْبَرُ مِنْكَ سِنًا” Ahmed yaşı senden daha büyüktür.” cümlesinde temyîz olan “سنا” kelimesi mübtedadın nakil olmakla birlikte yeni cümlede mübteda manası taşımaktadır. Bu cümlelerin aslı “سِنٌ أَحْمَدَ أَكْبَرُ مِنْكَ” şeklinde olup bu cümlede geçen “سِنٌ” kelimesi mübtedadıdır.⁴⁴⁷

Bazı nahivciler ism-i tafdîlden sonra gelen temyîzin mübtedan muhavvel olduğunu söylemiş⁴⁴⁸, bazıları ise bu temyîzin fâilden muhavvel de olabileceğini ifade etmiştir.⁴⁴⁹ Mübtedadın muhavvel oluşuna örnek olarak “أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَ أَعَزُّ نَفَرًا” Ben servetçe senden daha zenginim. İnsan bakımından da senden daha üstünüm.”⁴⁵⁰ ayetini

⁴⁴⁴ Şabbân, *Hâşiyetü's-Şabbân*, 2/195; Âsan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, 2/419.

⁴⁴⁵ El-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/383.

⁴⁴⁶ El-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/382.

⁴⁴⁷ Ezherî, *Şerhu't-Taşrih*, 1/399.

⁴⁴⁸ Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-Muḥîṭ*, 1/428; El-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/383; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 3/116; Âsan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, 1/426.

⁴⁴⁹ İbn. Hişâm, *Evḍâhü'l-Mesâlik*, 2: 367. Âsan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, 2/423.

⁴⁵⁰ el-Kehf 18/34.

kitaplarında nakletmişlerdir.⁴⁵¹ Bu ayette geçen “مَالًا” ve “نَفَرًا” kelimeleri mübtedadan muhavvel olup mübteda manası taşımaktadır. Ayetin aslı “مَالِي أَكْثَرُ مِنْ مَالِكَ وَ نَفَرِي أَغْزُ” şeklinde takdir edilmektedir.⁴⁵² Ayette temyiz olan “مَالِي” “نَفَرِي” kelimeler cümle takdir edilip aslına çevrildiğinde mübteda oldukları anlaşılmaktadır. Fâilden muhavvel olabileceğini savunan nahivciler “أَنْتَ أَعْلَى مَنْزِلًا”: Sen konum yönünden daha üstünsün.” “أَنْتَ أَكْثَرُ مَالًا”: Sen mal bakımından daha çoksun.” cümlelerini örnek vermiş, bu cümlelerde bulunan ism-i tafdîlin fiil yapıldığı takdirde “أَنْتَ كَثْرَ مَالِكَ”: Senin malın çoktur.” “أَنْتَ عَلَا مَنْزِلَكَ”: Senin konumun üstündür.” şeklinde olacağını bu durumda temyîzin fâilden muhavvel olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁵³

Yukarıda ifade edildiği gibi ism-i tafdîlden sonra gelen temyîzin i’rabı hakkında nahivciler arasında ihtilaf olmuş ve bu temyîzin i’rabı nahiv kitaplarında muhavvel olan diğer temyîzlerden ayrı bir kategoride değerlendirilmiştir.

İsm-i tafdîlden sonra gelen temyîzin mübtedadan muhavvel olduğunu savunan el-Galâyînî İsm-i tafdîlden sonra gelen bu temyîzin i’rabı hususunda şöyle bir ayrıma gitmiştir; ism-i tafdîlden sonra gelen temyîzin ism-i tafdîlden önce gelen isimle aynı cinsten olmaması durumunda buradaki temyîzin vücuben nasb olacağını ifade etmiştir.⁴⁵⁴ Örneğin “أَنْتَ أَعْلَى مَنْزِلًا”: Sen konum yönünden daha üstünsün.” cümlesinde ism-i tafdîlden önce gelen “أَنْتَ” kelimesi ile ism-i tafdîlden sonra gelen ve temyîz olan “مَنْزِلًا” kelimesi ayrı cinsden olduğundan temyîz nasb olarak i’rablanmıştır. İsm-i tafdîlden önce gelen isim ile ism-i tafdîlden sonra temyîz olarak gelen ismin aynı cinsten olması durumunda ise buradaki temyîzin izâfet ile cer olacağını ifade etmiştir.⁴⁵⁵ Örneğin “أَنْتَ أَفْضَلُ رَجُلٍ”: Sen adamlık yönünden en iyisisin.” cümlesinde ism-i tafdîlden önce gelen “أَنْتَ” kelimesi ile ism-i tafdîlden sonra gelen ve temyîz olan “رَجُلٍ” kelimesi aynı cinsden olduğundan izâfet ile cer olarak harekesini almıştır.⁴⁵⁶

⁴⁵¹ Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/428; El-Ehdel, *el-Kevâkib*, 2/383; el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/116; Ḥasan, *en-Naḥvü’l-Vâfi*, 1/426.

⁴⁵² el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/116.

⁴⁵³ İbn Hişâm, *Evḍaḥu’l-Mesâlik*, 2/367; Ḥasan, *en-Naḥvü’l-Vâfi*, 1/423.

⁴⁵⁴ el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/116.

⁴⁵⁵ el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/116.

⁴⁵⁶ el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/116.

İsm-i tafdîlden sonra gelen temyîzin fâilden muhavvel olduğunu savunan İbn Hişâm ile Hasan ise ism-i tafdîlin temyîzinin mansûb olmasını fâilden muhavvel olması şartına bağlamıştır.⁴⁵⁷ Onlar, İsm-i tafdîlin temyîzinin fâilden muhavvel olmasının alametini ise önce ism-i tafdili fiil peşine temyîzi ona fâil yaptığımızda mananın bozulmaması olarak ifade etmişlerdir. Yâni **أَنْتَ أَعْلَى مَنْزِلًا**: “Senin konumun daha üstün.” **أَنْتَ أَكْثَرُ مَالًا**: “Senin malın daha çok.” cümlelerinde bulunan ism-i tafdîl fiil yapıldığında **أَنْتَ كَثُرَ مَالُكَ**: “Senin malın çok oldu.” **أَنْتَ عَلَا مَنْزِلُكَ**: “Senin konumun üstün oldu.” şeklinde olup mana bozulmamaktadır. Bu durumda temyîzin nasb olmasının vacip olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁵⁸

Yine İbn Hişâm ile Hasan ism-i tafdîlin temyîzi manada fâil değilse başka bir deyişle fâilden muhavvel olarak gelmemişse temyîzin izâfet ile mecrûr olması gerektiğini belirtmişlerdir.⁴⁵⁹ İsm-i tafdîlin temyîzinin fâilden muhavvel olmadığının alametini ise ism-i tafdîlin yerine **بَعْضُ** kelimesinin konulmasıyla mananın bozulmaması olarak ifade etmişlerdir.⁴⁶⁰ Yani **زَيْدٌ أَفْضَلُ رَجُلٍ**: “Zeyd en faziletli kişidir.”, **هِنْدٌ أَفْضَلُ امْرَأَةٍ**: “Hind, en faziletli kadındır.” cümlelerinde ism-i tafdîl yerine **هِنْدٌ** “**زَيْدٌ بَعْضُ الرِّجَالِ**: “Zeyd, adamların bazılarından.” **بَعْضُ النِّسَاءِ**: “Hind kadınların bazılarından.” denildiğinde mana bozulmuyorsa buradaki temyîz fâildem muhavveldir.⁴⁶¹ İsm-i tafdîlin temyîzi ile ilgili bu ayrım yukarıda belirtilen ayrım ile karşılaştırıldığında farklı usulleri olmaları ile birlikte aynı anlama geldiği görülmektedir.

Ayrıca ism-i tafdîle temyîzin dışında başka bir isimin muzaf olması hâlinde temyîzin ikinci defa izâfet olamayacağından nasb olmasının vacip olduğu da nahiv kitaplarında ifade edilmektedir.⁴⁶² Örneğin **أَنْتَ أَفْضَلُ النَّاسِ رَجُلًا**: “Sen adamlık bakımından insanların en faziletlisisin.”⁴⁶³ cümlesinde ism-i tafdîl temyiz olan **رَجُلًا**

⁴⁵⁷ İbn Hişâm, *Evḍaḥu'l-Mesâlik*, 2/367; Ḥasan, *en-Naḥvü'l-Vâfi*, 1/423.

⁴⁵⁸ İbn Hişâm, *Evḍaḥu'l-Mesâlik*, 2/367; Ḥasan, *en-Naḥvü'l-Vâfi*, 1/423.

⁴⁵⁹ İbn Hişâm, *Evḍaḥu'l-Mesâlik*, 2/367; Ḥasan, *en-Naḥvü'l-Vâfi*, 1/423.

⁴⁶⁰ İbn Hişâm, *Evḍaḥu'l-Mesâlik*, 2/367; Ḥasan, *en-Naḥvü'l-Vâfi*, 1/423.

⁴⁶¹ İbn Hişâm, *Evḍaḥu'l-Mesâlik*, 2/367; Ḥasan, *en-Naḥvü'l-Vâfi*, 1/423.

⁴⁶² İbn Hişâm, *Evḍaḥu'l-Mesâlik*, 2/367. el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 3/116; Ḥasan, *en-Naḥvü'l-Vâfi*, 1/423.

⁴⁶³ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 3/116.

kelimesine muzaf olmayıp “النَّاسَ” kelimesine muzaf olduğundan temyiz ile arası açılmış ve bu durumda temyiz mansûb olarak gelmiştir.

1.4.2.1.1.2. Fâilden Muhavvel Temyîz

Temyizin fâilden muhavvel olarak gelmesi onun dönüştürülmeden önce ki asıl cümlede fâil ögesine karşılık geldiği anlamındadır.⁴⁶⁴ Yani çevrilmeden önceki cümlede aslında fâil konumunda olan bu kelime kaldırılıp yeni bir cümlede temyîz olarak getirilir. Bu temyîz olan kelime mana bakımından fâildir. İçinde temyîz bulunan yeni bir cümle oluşturmadaki sebep ise daha önce de ifade ettiğimiz gibi akıllarda tesir uyandırmaktır. Örneğin “طَابَ خَالِدٌ كَلَاماً: Hâlid’in konuşması iyi oldu.” cümlesinin aslı “طَابَ كَلَامُ خَالِدٍ” şeklindedir. Temyîz olan “كلاماً” kelimesi dönüştürülmeden önceki cümlede aslında fâildir.⁴⁶⁵

Klasik ve çağdaş nahiv kitaplarında fâilden muhavvel olan bu temyîze örnek olarak birkaç ayet gösterilmektedir. Bunlardan birisi “وَسِعَ كُلُّ شَيْءٍ عِلْماً: O (Allah) ilmiyle her şeyi kuşatmıştır.”⁴⁶⁶ ayetidir. Nahivciler ayette geçen “عِلْماً” kelimesinin temyiz olduğunu ifade etmektedir. Burada cümle aslına rucû edilip bakıldığında ise “وَسِعَ عِلْمُهُ كُلَّ شَيْءٍ” şeklinde “عِلْم” kelimesinin fâilden muhavvel olduğu görülmektedir. Buna göre aslı itibarıyla manası “Onun ilmi her şeyi kuşatmıştır” şekline dönüşmektedir.⁴⁶⁷ Temyizin fâilden muhavvel olduğuna örnek gösterilen bir diğer ayet ise “وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْباً: Baş yaşlılık ateşiyle tutuştu (yani saçlarım ağardı).”⁴⁶⁸ ayetidir. Bu ayette bulunan “شَيْباً” kelimesi nahivciler tarafından temyîz olarak kabul edilmiştir. Bu ayet “وَاشْتَعَلَ شَيْبُ الرَّأْسِ” şeklinde aslına çevrilerek takdir edildiğinde temyîz olan “شَيْب” kelimesinin bu cümlede fâil olduğu görülmektedir. Mana ise “Saçlarım ağardı” şekline dönüşmektedir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁴ İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/222; İbn Hişâm, *Evdaḥu’l-Mesâlik*, 2/366; İbn Hişâm, *et-Tevdîh*, 1/397; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri’n-nedâ*, 258; İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, 1/319; Üşmûnî, *Şerhu’l-Üşmûnî*, 1/195; Ḥattâb, *Mütemmîme*, 2/382; Ḥudârî, *Hâşiyetü’l-Ḥudârî*, 1/331.

⁴⁶⁵ el-Ehdel, *el-Kevâkib*, 2/382.

⁴⁶⁶ Tâhâ 20/98.

⁴⁶⁷ İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/383.

⁴⁶⁸ Meryem 19/4.

⁴⁶⁹ el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabîyye*, 3/115.

Aynı şekilde hemen hemen bütün nahivcilerin kitaplarında muhavvel temyîze örnek olarak verdikleri şu ayeti de verebiliriz. *وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا*. Rabbimin ilmi her şeyi kaplamıştır.⁴⁷⁰ Bu ayet-i kerimede cümlede fâil olan “علم” kelimesi temyîz olarak gelmiştir. Bu ayetin takdiri şu şekildedir; *“وَسِعَ عِلْمُ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ”* Dilciler bu değişimin sebebini ise bir şeyin mübhem olarak zikredildikten sonra açıklanarak zikredilmesinin nefislerde daha fazla tesir uyandıracığı şeklinde açıklamışlardır.⁴⁷¹

İbn Mâlik fâilden muhavvel olan temyîzin aslına çevrildiğinde genellikle izâfet terkibi şeklinde ortaya çıktığını ifade etmiştir.⁴⁷² Örneklere baktığımızda İbn Mâlik’in dediği gibi cümle aslına çevrildiğinde fâilden muhavvel olan temyîzin çoğunlukla izâfet terkibi içerisinde olduğunu görüyoruz.

1.4.2.1.1.3.Mefûlden Muhavvel Temyîz

Cümlede temyîzin mefûlden muhavvel olarak da gelebileceği kaynak kitaplarda ifade edilmektedir.⁴⁷³ Bu şekilde muhavvel olmasının sebebini ise muhatapta daha fazla ilgi uyandırmak olduğu şeklinde ifade edilmiştir.⁴⁷⁴ Cümlede aslında mefûl konumunda olan bu kelime kaldırılıp temyîz olarak getirilmekte ve kapalılık giderilmektedir. Cümlede bu temyîz mana bakımından mefûl gibidir. Örneğin *“زَرَعْتُ شَجْرًا”*: Bahçeye ağaç diktim.” cümlesinde bulunan *“شَجْرًا”* kelimesi mefûlden muhavvel olarak gelen temyîzdur. Cümlelerin aslı ise *“زَرَعْتُ شَجَرَ الْحَدِيقَةِ”* şeklinde olup *“شَجَرَ”* kelimesi mefûldür.⁴⁷⁵

Hemen hemen bütün nahiv kaynaklarında mefûlden muhavvel olan temyîze örnek olarak *وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا*: *Ve yeryüzünü de kaynaklar hâlinde fışkırttık.*⁴⁷⁶ ayeti yer

⁴⁷⁰ el-En’âm 6/80.

⁴⁷¹ Zemahşerî, *el-Mufaşşal*, 101; El-Ehdel, *el-Kevâkib*, 2/382; ‘Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh’ il-Ğaṭr*, 2/28.

⁴⁷² İbn Mâlik, *Şerhü’ t-Teshîl*, 2/383.

⁴⁷³ İbn Hişâm, *Evḍaḥu’ l-Mesâlik*, 2/366; Ezherî, *Şerhu’ t-Taṣriḥ*, 1/397; Raḍî, *Şerhu’ r-Raḍî*, 2/65; Üşmûnî, *Şerhu’ l-Üşmûnî*, 1/195; İbn ‘Akîl, *Şerhu’ İbn ‘Akîl*, 1/319; İbn Hişâm, *Ğaṭru’ n-nedâ*, 262; Hattâb, *Mütemmimetü’ l- ‘Acurrûmiyye*, 2/382.

⁴⁷⁴ el-Ehdel, *el-Kevâkibü’ d-Dürriyye*, 2/382.

⁴⁷⁵ el-Ğalâyînî, *Câmi’ u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabîyye*, 3/116.

⁴⁷⁶ el-Kamer 54/12.

almaktadır. Ayet-i kerimede temyîz olan “عيوناً” kelimesi mefûlden nakledilmiştir. Bu ayetin takdiri “وَفَجَّرْنَا عَيْنُونَ الْأَرْضِ: Yeryüzünün kaynaklarını fişkırttık.” şeklindedir.⁴⁷⁷

1.4.2.1.4. Nâib-i Fâilden Muhavvel Temyîz

Genellikle nahiv kitaplarında muhavvel temyîzin cümle öğelerinden mübtada, fâil ve mefûle karşılık geldiği yani bu öğelerden dönüştürüldüğü yer almaktadır. Ancak bunlardan farklı olarak el-Ehdel, muhavvel temyîzin bazen cümlede nâib-i fâil ögesine karşılık geldiğini ve nâib-i fâil manası taşıdığını söylemiştir.⁴⁷⁸ Örneğin “غُرِسَتِ الْأَرْضُ شَجَرًا: Toprağa ağaç dikildi.” cümlesinin aslı “غُرِسَ شَجَرُهَا”dır. Bu nahivcilere göre cümlede “شَجَر” kelimesi nâib-i fâil olup temyîz nâib-i fâilden muhavvel olmaktadır.⁴⁷⁹

Muhavvel temyîzin i’rabı konusunda nahiv kitaplarında iki farklı görüşün olduğu görülmektedir. Bazı nahivciler, muhavvel olan temyîzin nasbının vâcib olduğunu harf-i cer ile veya izâfet terkibi ile mecrûr olamayacağını söylemişlerdir.⁴⁸⁰ Bununla birlikte fâilden muhavvel olan temyîzin dışındakilerin “من” harf-i ceri ile mecrûr olmasının caiz olduğunu ancak fâilden muhavvel olan temyîzin mansûb olacağını söyleyen nahivciler de olmuştur.⁴⁸¹

1.4.2.1.2. Muhavvel Olmayan Temyîz (التمييز غير محول)

Cümlede kapalılık olmasına rağmen herhangi bir şeyden nakledilmeyen temyîzlerdir. Bu temyîzler cümlelerin mübtada, fâil ve mefûl öğelerine karşılık gelmemektedir.⁴⁸² Bu temyîze “gayri muhavvel” denildiği gibi “muhavvele benzeyenler” anlamında “şibh-i muhavvel” de denildiği görülmektedir.⁴⁸³

⁴⁷⁷ Ezherî, *Şerhu't-Taşrih*, 1/397; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, 2/366; İbn 'Aqîl, *Şerhu İbn 'Aqîl*, 1/319; Radî, *Şerhu'r-Radî*, 2/65; Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî*, 1/195; İbn Hişâm, *Kaṭru'n-nedâ*, 262; Haṭṭâb, *Mütemmimetü'l-Âcurrûmiyye*, 2/382.

⁴⁷⁸ el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/383.

⁴⁷⁹ el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/383.

⁴⁸⁰ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, 2/367; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 3/116; Hâsan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, 1/422.

⁴⁸¹ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 3/116.

⁴⁸² Şabbân, *Hâşiyetü's-Şabbân*, 2/195.

⁴⁸³ el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/383.

Nahiv kitaplarında gayr-i muhavvel başlığı altında taaccüp fiillerine örnekler verildiği⁴⁸⁴ gibi taaccüp, medih ve zem fiilleri için ayrı bir başlıklandırma ile özel bir yer ayrılarak teferruatlı bir şekilde izahat verildiği de görülmektedir.⁴⁸⁵ İbn Hişâm ise bu konuya açıklık getirme babından gayr-i muhavvel olan temyîzlerin genellikle taaccüp fiillerinden sonra geldiğini söylemiştir.⁴⁸⁶ Medih ve zem fiillerinin temyîzi hakkında ise fâilden muhavvel olduğunu söyleyen nahivciler olduğu gibi hiçbir şeyden muhavvel olmadığını söyleyen nahivciler de olup bu konuda tam bir birlik sağlanamamıştır.⁴⁸⁷

Biz de nahivcilerin aralarında gayr-i muhavvel temyîzin kapsamına dair bir birlik oluşturmamalarından dolayı ve konunun daha geniş izah edilebilmesi için taaccüp, medih ve zem fiillerinin temyîzlerini “taaccüp fiilleri ve temyîzi” ve “medih-zem fiilleri ve temyîzi” olarak ayrı başlıklar altında toplamayı uygun bulduk. Gayr-i muhavvel temyîze “كَفَّا بِاللَّهِ شَهِيدًا” *Şahit olarak Allah yeter.*⁴⁸⁸ ayeti örnek verilmektedir.⁴⁸⁹ Burada “شَهِيدًا” kelimesi muhavvel olmayan temyîzdir.

Arap gramerinde muhavvel olmayan temyîzin i’rabının nasb olabildiği gibi “مِنْ” harf-i ceri ile mecrûr da olabileceği ifade edilmektedir.⁴⁹⁰ Bu durumda “لِلَّهِ دَرُّهُ فَارِسًا” cümlesinde mansûb olan temyîz “لِلَّهِ دَرُّهُ مِنْ فَارِسٍ” şeklinde “مِنْ” harf-i ceri ile mecrûr olarak da telaffuz edilebilmektedir.⁴⁹¹

1.4.2.1.3. Taaccüp Fiilleri ve Temyîzi

Taaccüp fiilleri; bir şeye karşı duyulan iyi veya kötü duyguyu, hayranlığı veya şaşkınlığı ifade eden fiillerdir.⁴⁹² Taaccüp fiillerinden sonra temyîzin geldiği ifade edilmektedir.⁴⁹³

⁴⁸⁴ İbn Mâlik, *Şerhü't-Teshîl*, 2/384; *el-Ğalâyînî, Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 3/116.

⁴⁸⁵ *el-Ğalâyînî, Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 3/67-77.

⁴⁸⁶ Ezherî, *Şerhu't-Taşrih*, 1/399; el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/383; Hıdârî, *Hâşiyetü'l-Hıdârî*, 1/331.

⁴⁸⁷ Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, 1/418.

⁴⁸⁸ en-Nisâ 4/79.

⁴⁸⁹ İbn Mâlik, *Şerhü't-Teshîl*, 2/384.

⁴⁹⁰ *el-Ğalâyînî, Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 3/116.

⁴⁹¹ *el-Ğalâyînî, Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, 3/116.

⁴⁹² Cürçânî, *Mu'cemü't-Ta'rîfât*, 123,124; Aşîyye, *Mu'cemü'l-Muştalahât*, 117.

⁴⁹³ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, 2/367; *Arap Dili Gramerinde Temyîz* adlı tezin 71. sayfasında İbn Mâlik'in mutaaccübün minh yani temyîzin mansûp olmak üzere mefûl olduğunu söylediği ifade edilmektedir. Hâlbuki İbn Mâlik tez sahibinin söylediği eserde “مَا أَتَيْتَ الْحَقَّ” Hak ne kadar

Arapça’da taaccüp fiilleri kalıplı yada kalıpsız olarak gelebilmektedir. Taaccüp fiillerinin kalıplı olanlarına kıyasi, kalıpsız olanlarına da semai denilmektedir.⁴⁹⁴

Sülasi fiillerinin “مَا أَفْعَلُهُ – أَفْعَلُ بِهِ” kalıplarına aktarılma suretiyle taacüp yapılabilmektedir.⁴⁹⁵ Bu fiillerin sonundaki zamir yerine isim getirilerek de kullanılmaktadır.⁴⁹⁶ “....ne,....ne kadar” şeklinde Türkçe’ye tercüme edilebilir.⁴⁹⁷ Nahiv kitaplarında kıyasi taaccübün her iki kalıbına “ مَا أَحْسَنَ الْغِنَى مُشَارَكَةً فِي الْخَيْرِ - أَحْسَنُ بِالْغِنَى مُشَارَكَةً فِي الْخَيْرِ : Hayırda ortak olan zengin, ne güzeldir!” cümleleri örnek gösterilmektedir.⁴⁹⁸ Bu taaccüp cümlelerinde temyîz getirilmediği takdirde bir kapalılık söz konusudur. “مُشَارَكَةً” kelimesi temyîz olarak getirilip bu kapalılık giderilmiştir.

Sema-i taaccüp kelimelerinin ise belirli bir kalıbı olmayıp Araplar arasında taaccüp ifade etmeleri ile yaygınlık kazandığı söylenmiştir.⁴⁹⁹ Semai taaccübe ise “لِلَّهِ دَرَّةٌ” “الدَّرَّةُ” Allah için ne iyi binicidir!” örneği verilebilir.⁵⁰⁰ Bu cümlede bulunan “الدَّرَّةُ” kelimesi “süt” anlamına gelip, bu kelimenin övülen kimsenin fiilinden Kinâye olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. Yine bu cümlede temyîz olarak gelen “فَارِسًا” kelimesinin müştak bir kelime olmasından dolayı hâl olabileceğini söyleyen nahivciler olmuştur.⁵⁰¹ Ancak temyiz olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağı ifade edilmiştir.⁵⁰² Temyîz ile hâl arasında benzerlikler bulunmasından dolayı bazı yerlerde birbirleriyle karıştırılmaktadır. Bununla ilgili malumat ileride verilecektir. “حَسْبُكَ بِهِ” “يَا جَارَتَا” “كَفَى بِهِ نَافِعًا” : Fayda bakımından ona yeter!” “O sana adam olarak yeter!”

sabit/gerçek.” örneğini vererek taaccüp fiilinin “mutaaccüp” lafzı ile taaccüp fiilinin temyîzinden değil mefûlünden bahsetmektedir. bk. İbn Mâlik, *Şerhü’l-Teshîl*, 3/30. Yine İbn Mâlik aynı eserinde “ مَا أَحْسَنَ الْخَلِيمَ رَجُلًا : Halim adamlık bakımından ne güzeldir!” örneğini vererek taaccüp fiilinin mefûlünden sonra gelen temyîzden bahsetmektedir. bk. İbn Mâlik, *Şerhü’l-Teshîl*, 2/384. Yani İbn Mâlik tez sahibinin söylediği gibi taaccüp fiilini temyîzini mefûl olarak yorumlamamış bilakis bu fiilin mefûlünden bahsetmiştir.

⁴⁹⁴ Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, 2/423; ‘Atiyye, *Mu‘cemü’l-Muštalahât*, 117.

⁴⁹⁵ Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, 2/423; ‘Atiyye, *Mu‘cemü’l-Muštalahât*, 117.

⁴⁹⁶ El-Ehdel, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye*, 2/619-621.

⁴⁹⁷ Hasan Akdağ, *Arap Dili Dilbilgisi* (Konya: Teknik Kitabevi, 1417/1997), 122.

⁴⁹⁸ Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, 2/423,424.

⁴⁹⁹ Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, 2/423; ‘Atiyye, *Mu‘cemü’l-Muštalahât*, 118.

⁵⁰⁰ el-Ğalâyîni, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/116; Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, 2/424.

⁵⁰¹ Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, 2/427.

⁵⁰² Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, 2/427.

”للهِ دَرُّهُ-حَسْبُكَ-كَفَى-يَا“: Ne komşusun sen!” Bu örneklerde bulunan kelimeleri semai taaccüptür.⁵⁰³

Basra Ekolü kurucularından Sîbeveyhi kitabında semai taacüpten bahsetmese de “للهِ دَرُّهُ رَجُلًا: Allah için ne iyi adamdır!” “حَسْبُكَ بِهِ رَجُلًا: O sana adam olarak yeter!” örneklerini vermiş ve bunların “للهِ دَرُّهُ مِنْ رَجُلٍ”, “حَسْبُكَ بِهِ مِنْ رَجُلٍ” şeklinde “مِنْ” harfi ile de gelebileceğini ifade etmiştir.⁵⁰⁴ Basra Ekolü temsilcilerinden Müberred ve İbnü’s-Serrâc da Sîbevh’nin bu görüşünü aynıyla kitaplarında nakletmişlerdir.⁵⁰⁵ Yine Sîbeveyhi, kıyâsi taacüpten bahsetmeyip “أَكْرَمَ بِهِ رَجُلًا: O ne iyi adamdır.” örneğini vermiştir.⁵⁰⁶

Arapça nahiv kaynaklarında taaccüp fiillerin nispetteki kapalılığı kaldırması için mutaaccbebe “للهِ دَرُّ زَيْدٍ فَارِسًا: Allah için Zeyd, ne iyi binicidir!” örneğinde olduğu gibi ya zahiri ya da “للهِ دَرُّهُ فَارِسًا: Allah için o ne iyi binicidir!” örneğinde olduğu gibi mercii belli olan bir zamir olması şartı koşulmuştur. Buna göre şayet zamirin mercii belli değilse bu zamirin kapalılığı taaccübün mutaaccbebe olan nispetindeki kapalılığa karşılık daha fazla olması nedeniyle temyîze daha çok ihtiyaç duyduğu, bu durumda yani mercii belli olmayan bir zamir geldiğinde bu temyîzin nispetten değil müfredden kabul edildiği ifade edilmiştir.⁵⁰⁷

1.4.2.1.4. Medih-Zem Fiilleri ve Temyîzi

Arapçada medih yani övgü için “نِعْمَ” “iyi, güzel, ne iyi, ne güzel”, zem yani yerme için “بُئْسَ” “fena, kötü, ne kötü, ne çirkin” fiilleri kullanılır.⁵⁰⁸ “نِعْمَ” ve “بُئْسَ” fiilleri câmid ve lazım olan birer fiili mazidir.⁵⁰⁹

Sîbeveyhi “نِعْمَ” ve “بُئْسَ” fiillerinin “فَعَلَ - فَعِلَ - فَعُلَ - فَعَلَّ” dört ayrı şekilde geldiğini bildirmektedir.⁵¹⁰ “نِعْمَ” fiilinin sonunda genellikle “نِعْمًا” şeklinde “مَا”

⁵⁰³ Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, 2/424; el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsi 'l-'Arabiyye*, 3/116.

⁵⁰⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/174.

⁵⁰⁵ Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/35; İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/226.

⁵⁰⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/175.

⁵⁰⁷ Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, 2/427.

⁵⁰⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/175; Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, 3/369.

⁵⁰⁹ Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, 3/369.

⁵¹⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/175.

bulunur.⁵¹¹ Buradaki “مَا”nın “شَيْء” “şey” manasında olduğu ifade edilmektedir. Örneğin “نِعْمَ شَيْئًا التَّقْوَى: Takva ne güzeldir!” mana olarak aslında “نِعْمَ شَيْئًا التَّقْوَى: Takva ne güzel şeydir!” şeklindedir.⁵¹² “نِعْم”nin müennesi “نِعْمَتٌ”nin müennesi “نِيسَتٌ” gelmektedir.⁵¹³

“نِعْمٌ” ve “نِيسٌ” kadar kullanılmasa da “حَبْدًا” “Ne iyi, ne güzel!”⁵¹⁴ ve “لَا حَبْدًا” “Ne kötü!” fiilleri bu manada kullanılır.⁵¹⁵ “حَبْدًا” “حَبْ” fiili ile işaret ismi olan “ذَا” dan oluşan mürekkebi bir isim olduğu bildirilmektedir.⁵¹⁶

Bunların dışında Kur’an-ı Kerimde medih ve zem bildiren “حَسَنٌ، سَاءٌ، كَبِيرٌ” kelimeleri de vardır. “حَسَنٌ” kelimesi taaccüp ile birlikte ne kadar güzel ve iyi olduğunu ifade eder. Örneğin “وَحَسَنٌ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا: Onlar, ne güzel arkadaşlardır!”⁵¹⁷ ayetinde bulunan “وَحَسَنٌ” kelimesi “حَسَنٌ” kelimesinin temyîzidir.⁵¹⁸ İkinci bir örnek ise “كَبِيرٌ مَّقْتًا عِنْدَ اللَّهِ: Allah katında kızgınlık bakımından ne büyük olmuştur!”⁵¹⁹ ayetinde geçen “مَّقْتًا” kelimesi “كَبِيرٌ” kelimesinin temyîzidir.⁵²⁰ Yine “وَسَاءَ سَبِيلًا: Çok kötü bir yoldur!”⁵²¹ ayetinde geçen “سَبِيلًا” kelimesi “وَسَاءَ” kelimesinin temyîzidir.⁵²²

el-Enbârî, Basralıların medih ve zem kelimelerini fiil, Kûfelilerin ise isim kabul ettiğini ifade etmektedir.⁵²³ el-Enbârî, yine aynı eserinde Basralılar ve Kûfelilerin bu görüşlerini geniş bir çerçevede tartışmaktadır. Fakat biz konumuz olan temyîzin bütünlüğünü sağlamak adına burada teferruata girmeyip kısa bir şekilde geçeceğiz. Öncelikle Basra Ekolü bu kelimelerin fiil olduklarını fakat çekimleri olmadıklarından câmid olduklarını söylemiştir.⁵²⁴ Yine bu kelimelerinin fiil olduklarına dair “نِعْمَتٌ-

⁵¹¹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/175; el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’d-Durûsi ‘l-‘Arabîyye*, 1/77.

⁵¹² el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’d-Durûsi ‘l-‘Arabîyye*, 1/80; Ĥasan, *en-Naĥvü ‘l-Vâfi*, 3/372.

⁵¹³ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’d-Durûsi ‘l-‘Arabîyye*, 1/77.

⁵¹⁴ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’d-Durûsi ‘l-‘Arabîyye*, 1/74.

⁵¹⁵ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’d-Durûsi ‘l-‘Arabîyye*, 1/76; Ĥasan, *en-Naĥvü ‘l-Vâfi*, 3/380.

⁵¹⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/180; el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’d-Durûsi ‘l-‘Arabîyye*, 1/74.

⁵¹⁷ en-Nisâ 4/69.

⁵¹⁸ Ĥâzîm Žennûn İsmâil es-Seb’âvî, *et-Temyîzü fi ‘l-Kurâni ‘l-Kerîm Dirâse Naĥviyye Delâliyye*, (Câmi ‘atü’l-Mûsîl, Meclisü Külliyyetü’t-Terbiyye, Şehâdetü’l-Mâcistîr, 1424/2004), 93.

⁵¹⁹ el-Mü’mîn 40/35.

⁵²⁰ Seb’âvî, *et-Temyîzü fi ‘l-Kurân*, 98.

⁵²¹ el-İsrâ 17/32.

⁵²² Seb’âvî, *et-Temyîzü fi ‘l-Kurâni*, 95.

⁵²³ el-Enbârî, *el-İnsâf*, 90.

⁵²⁴ el-Enbârî, *el-İnsâf*, 90.

”بُسْتُ” şeklinde sonlarına mazi fiile has olan müenneslik (ت)ısının gelmesini de delil olarak göstermişlerdir.⁵²⁵ ”نِعْمًا رَجُلَيْنِ” şeklinde sonuna muttasıl zamirin gelebilmesi de Basralılara göre bu kelimelerin fiil olduğunu gösterir.⁵²⁶

Kûfeliler ise bu kelimelerin isim olduğuna dair onların ”مَا زَيْدٌ نِعْمَ الرَّجُلُ” şeklinde harf-i cer alabildiklerini⁵²⁷ ve ”يَا نِعْمَ الْمَوْلَى وَ يَا نِعْمَ النَّصِيرَ” Ey güzel Mevla! Ey güzel yardımcı!” şeklinde başına nida harfî ”يَا” gelebileceğini delil olarak göstermektedirler.⁵²⁸ Bu kelimelerin çekimi olmadığından fiil olamayacaklarını ve Arapların bu kelimeleri isim kalıbı olan ”فَعِيلٌ” kalıbında ”نَعِيمٌ” kullandıklarını bundan dolayı isim olduğunu ifade etmektedirler.⁵²⁹ Son olarak Kûfeliler, medih ve zem kelimelerinin içlerinde mazi manası barındırmadıklarından fiil olamayacağını delillerine eklemektedirler.⁵³⁰

Arapça’da medih ve zem fiillerinden sonra gelen temyîzin hiçbir şeyden muhavvel olmadığı ifade edilmektedir.⁵³¹ el-Galâyînî ise bu temyîzin fâilden muhavvel olduğunu söylemiştir.⁵³²

el-Galâyînî medih ve zem fiillerinin fâillerini iki şekilde alabildiğini belirtilmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir; ”medih ve zem ya ”نِعْمَ الرَّجُلُ عَلَى” şeklinde fâilini zâhiri alır ki bu durumda temyîze ihtiyaç duyulmadığından temyîz bulunmaz. Zira fâil bu cümlede açık ve nettir, veya vücuben müstetir zamir olarak gelir. Bu cümlede temyîz bulunur.”⁵³³ Arapçada medih ve zem fiillerinin temyîzinin ancak fâili müstetir zamir olduğu zaman geldiği ve bu temyîzin müstetir zamir olarak gelen fâili açıkladığı ifade edilmektedir.⁵³⁴ Örneğin ”نِعْمَ عَبْدًا زَيْدٌ: Zeyd, kulluk yönüyle ne güzeldir!” cümlesinde ”نعم” fiilinin fâili müstetir zamir olan ”هو” dir. ”عبدا” kelimesi ise bu müstetir zamirin

⁵²⁵ el-Enbârî, *el-İnsâf*, 90.

⁵²⁶ el-Enbârî, *el-İnsâf*, 90.

⁵²⁷ el-Enbârî, *el-İnsâf*, 86.

⁵²⁸ el-Enbârî, *el-İnsâf*, 87.

⁵²⁹ el-Enbârî, *el-İnsâf*, 90.

⁵³⁰ el-Enbârî, *el-İnsâf*, 90.

⁵³¹ Ezherî, *Şerhu’t-Taşrih*, 1/399; Üşmûnî, *Şerhu’l-Üşmûnî*, 1/199; Şabbân, *Hâşiyetü’s-Şabbân*, 2/199.

⁵³² el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabîyye*, 1/80.

⁵³³ el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabîyye*, 1/79.

⁵³⁴ Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, 3/370; Seb’âvî, *et-Temyîzü fi’l-Kurân*, 85; ‘Abdu’l-Halîm, *et-Temyîz*, 30.

temyîzidir.⁵³⁵ Nadir olmakla birlikte buradaki gizli zamirin “نِعْمَ بِهِمْ قَوْمًا” şeklinde bazen “ب” harf-i ceriyle zahiri olarak gelip temyîz ile aynı cümlede bulunabileceği de söylenmiştir.⁵³⁶

Bazen “نِعْمَ الرَّجُلُ رَجُلًا زَيْدٌ” şeklinde medih ve zem fiillerinin zahiri fâili ile temyîzinin bir cümlede bulunduğu görülmektedir. Bu mansûp isme nahivciler farklı yorumlar getirmiştir. Bir takım nahivciler buradaki temyîzin kapalılığı gidermek için değil de te’kid için gelen bir temyîz olduğunu söylemiştir.⁵³⁷ Te’kid için olmasa da nahiv kaynaklarında medih ve zem fiillerinden sonra gelen temyîzin “نِعْمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ” şeklinde lâm-ı tarif ile gelebileceği de ifade edilmektedir.⁵³⁸

Sîbeveyhi medih ve zem fiillerinin temyîzinin i’râbının mansûb olarak geldiğini söylemiş ve “نِعْمَ رَجُلًا عَبْدُ اللَّهِ: Abdullah, adamlık yönüyle ne güzel kuldur!” örneğini vermiştir.⁵³⁹

Bazen de bu temyîzin “نِعْمَ رَجُلًا زَيْدٌ – نِعْمَ مِنْ رَجُلٍ زَيْدٌ: Zeyd, adamlık yönüyle ne güzeldir!” örneğinde olduğu gibi “مِنْ” harf-i ceri ile mecrûr olarak gelebileceği ifade edilmektedir.⁵⁴⁰

“مِنْ” fiilinin temyîzinin de “نِعْمَ” ve “بِأَنْسٍ” gibi nasb olmasının yanında “نِعْمَ” harf-i ceri ile mecrûr da olabileceği ifade edilmiş⁵⁴¹ ve buna şu beyit örnek gösterilmiştir;

يَا حَبْدَا جَبَلُ الرَّيَّانِ مِنْ جَبَلٍ وَ حَبْدَا سَاكِنُ الرَّيَّانِ مِنْ كَانَا

*Dağların arasında Reyryan dağı ne güzeldir. Reyryan şehrinde kim bulunursa onlar da güzeldir.*⁵⁴²

⁵³⁵ İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-Mufaşşal*, 4/393,394.

⁵³⁶ Hasan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, 3/370.

⁵³⁷ İbn Hişâm, *Şerhu Kâtri’n-nedâ*, 264; el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 1/84.

⁵³⁸ el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 1/83.

⁵³⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/175.

⁵⁴⁰ İbn Hişâm, *Evdaḥu’l-Mesâlik*, 2/369; el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 1/84.

⁵⁴¹ Şabbân, *Hâşiyetü’s-Şabbân*, 2/199,200.

⁵⁴² Yâkûb, *el-Mu‘cemü’l-Mufaşşal*, 8/29-36; Şabbân, *Hâşiyetü’s-Şabbân*, 2/200; el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 1/84.

el-Galâyînî, medih ve zem fiillerinin temyîzden önce gelmesi gerektiğini sonradan gelemeyeceğini fakat nadiren de olsa “نِعْمَ زَهِيرٌ رَجُلًا” şeklinde mahsûs bi'l-medih'in yani medih olunanın temyîzden önce gelebileceğini ifade etmiştir.⁵⁴³

Medih ve zem olunan kelime ile temyîz arasında müfred, tesniye, cemi, müzekker ve müennes olmaları açısından bir uyumun bulunduğu ifade edilmektedir.⁵⁴⁴ Örneğin “نِعْمَ رَجَالًا أَنْتُمْ: Siz adamlık yönünden ne güzelsiniz!” cümlesinde mahsûs bi'l-medih ile temyîz arasında cemi olmaları bakımından mutabakat söz konusudur. نِعْمَتْ فَتَاةٌ فَاطِمَةٌ: Fatma genç olması yönünden ne güzel!” örneğinde ise aralarında müzekker ve müenneslik bakımından uyumluluk bulunduğu görülmektedir.⁵⁴⁵

“نَيْسٌ-نِعْمٌ” ile “مَا”nın durumu nahivciler arasında ihtilaf konusu olduğu görülmektedir. Ebû Hayyân bu ihtilafa eserinde بِنَيْسًا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ (Allah'ın indirdiğini inkâr ederek)kendilerini harcamaları ne kötü!’⁵⁴⁶ ayetini tefsir ederken geniş bir yer verip şu şekilde açıklamıştır; “مَا” harfinin i'râb mahâllinde olup olmaması hususunda nahivciler arasında görüş ayrılığına sebep olmuştur. Ferrâ, “حَبْدًا” gibi “نَيْسٌ” ile “مَا”nın mürekkeb bir kelime olduğunu söylemiştir. Ferrâ'dan gelen diğer bir görüş ise bunların mürekkeb bir isim olmasının caiz olduğu yönündedir. Her iki durumda da “مَا” i'rab mahâllinde olmamaktadır. Ebû Hayyân, bu görüşün kabul görmediğini, “مَا” harfinin “إِنَّمَا” da olduğu gibi yalnızca harfler ile birlikte bir kelime kabul edileceğini, burada ise “مَا”nın fiil ile bir kelime olduğu belirtilerek tenkit edildiğini ifade etmiştir.⁵⁴⁷

Ebû Hayyân cumhurun görüşünün “مَا”nın i'rab mahâllinde olması yönünde olduğunu ifade etmektedir. Fakat cumhurun “مَا”nın i'rabının ref mi yoksa nasb mı olduğu hususunda farklı görüşlere sahip olduğunu da sözlerine eklemektedir. Yine Ebû Hayyân, başta Ahfeş olmak üzere çoğunluğun görüşünün “مَا”nın tam bir nekra olup “شَيْءٌ” “şey” manasında olduğunu ifade etmektedir.⁵⁴⁸ Yine Ebû Hayyân, Ahfeş'in ayette geçen “مَا”nın “نَيْسٌ” fiilinin müstetir fâilinin temyîzi olarak mahâllen mansûp,

⁵⁴³ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsi 'l-'Arabîyye*, 1/83.

⁵⁴⁴ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsi 'l-'Arabîyye*, 1/83.

⁵⁴⁵ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsi 'l-'Arabîyye*, 1/83.

⁵⁴⁶ el-Bakara 2/90.

⁵⁴⁷ Ebû Hayyân, *el-Baḥru 'l-Muḥîṭ*, 1/472.

⁵⁴⁸ Ebû Hayyân, *el-Baḥru 'l-Muḥîṭ*, 1/472.

“بُنْسَ”den sonra gelen cümleyi de sıfat olarak mansûp yorumladığını da sözlerine ilave etmektedir.⁵⁴⁹

Ebû Hıyyân, Ahfeş’in şu ayeti “بُنْسَ هُوَ شَيْئًا اشْتَرَوْا” şeklinde te’vil ettiğini söylemiştir.⁵⁵⁰ Bundan farklı olarak Mahmûd Sâfi eserinde ayetteki “بُنْسَ”nin fâilini “بُنْسَ الشَّيْءُ شَيْئًا اشْتَرَوْا” şeklinde te’vil etmiştir.⁵⁵¹

Yine Ebû Hıyyân’a göre, Sîbeveyhi buradaki “مَا”yı “بُنْسَ الشَّيْءُ” takdirinde mârife kabul edip fâil olarak yorumlamaktadır. Yani Sîbeveyhi’ye göre “مَا” temyiz değil fâil olmak üzere ref mahâllindedir.⁵⁵² Ebû Hıyyân sözlerine şu şekilde devam etmiştir; Ferrâ, Kisâi ve Sîbeveyden nakledildiği söylenen bir kavle göre “مَا”yı “الَّذِي” manasında ism-i mevsûl olarak kabul etmiş ve “بُنْسَ”nin fâili olarak yorumlamıştır. Bu durumda ayet “بُنْسَ الَّذِي اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ” şeklinde takdir edilmektedir.⁵⁵³ Yine Ebû Hıyyân Kisâi’nin diğerlerinden farklı olarak buradaki “مَا”yı masdariyye olarak kabul ettiğini ve “بُنْسَ”nin fâili olduğunu söylediğini ifade etmiştir. Bu durumda ise ayetin “بُنْسَ اشْتَرَاؤُهُمْ” şeklinde takdir edileceğini sözlerine eklemiştir.⁵⁵⁴

“حَبَدًا”nın “نِعْمَ” ve “بُنْسَ”den biraz farklı olmasından dolayı bazı nahiv kitaplarında ayrı başlık altında incelendiğini görüyoruz.⁵⁵⁵ Müzekker, müennes, müfred, tesniye ve cemi için aynı kelime yani “حَبَدًا” kelimesi kullanıldığı ifade edilmektedir.⁵⁵⁶ Nahivciler “حَبَدًا رَجُلًا” şeklinde “حَبَدًا” fiiliyle mahsûs bi’l-medihin, temyizi üzerine takdim edilemeyeceğini bildirmektedir. “حَبَدًا رَجُلًا خَالِدًا” şeklinde temyîzin mahsûs bi’l-medih üzerine takdim edilmesi câiz görülmekle birlikte daha uygun olacağı da ifade edilmektedir. “حَبَدًا خَالِدًا رَجُلًا” şeklinde mahsûs bi’l-medihin temyîz üzerine takdim edilmesi de aynı şekilde câiz görülmektedir.⁵⁵⁷ Yine nahivciler “حَبَدًا” fiilinin fâilinin

⁵⁴⁹ Ebû Hıyyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/472.

⁵⁵⁰ Ebû Hıyyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/472.

⁵⁵¹ Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fî İ’râbi’l-Kurân ve Şarfihî ve Beyânihi ma’a Fevâide Nahviyye hâmm* (Lübnan: Dâru’r-Raşîd – Müessesetü’l-İmân, 1416/1995), 1/195.

⁵⁵² Ebû Hıyyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/473.

⁵⁵³ Ebû Hıyyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/473.

⁵⁵⁴ Ebû Hıyyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/473.

⁵⁵⁵ el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 1/74.

⁵⁵⁶ el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 1/75.

⁵⁵⁷ el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 1/75.

bilindiği takdirinde hazfedilebileceğini de ifade etmektedirler. Örneğin “حَبْدًا رَجُلًا”:
Adamlık yönünden ne de güzeldir.” cümlesinde fâil olan “هُوَ” “o” bilindiğinden burada
fâil hazfedilebilmektedir.⁵⁵⁸

1.5. Temyizin Hâl İle Benzer ve Farklı Yönleri

Temyîz ve hâlin cümle içerisindeki i’rabı ve taşıdığı vasıfların birbirine benzerlik göstermesi sebebiyle, nahivciler arasında açıklayacağımız üzere farklı i’rablandırmalara sebep olduğunu görmekteyiz. Temyîz ile hâl her ne kadar cümle içerisindeki görevleri ve anlamları yönünden birbirinden farklı olsa da biçimleri itibarıyla aralarında benzerliklerin bulunması, ayırt edilmesi noktasında tereddütler meydana getirmiştir. İ’rablarının farklı yorumlanmasına neden olan en temel benzerlikleri ise her ikisinin de mansûbattan olmasıdır. Biz bu başlık altında temyîz ile hâlin arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaya çalışacağız. Fakat bundan önce hâl hakkında genel bir bilgi vermenin bu benzerliklerin ve farklılıkların anlaşılması açısından daha yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Hâl; fâilin, mefûl-ü bih’in veya her ikisinin ya da bunların dışındakilerinin durumunu fiilin gerçekleştiği anda açıklayan, nekra, müştak ve mansûb olan kelime veya cümledir. Örneğin “جَاءَ عَلِيٌّ مَاشِيًا” Ali yürüyerek geldi.” cümlesinde (مَاشِيًا) kelimesi hâldir.⁵⁵⁹

Basra Ekolü temsilcilerinin temyîz ile hâl arasındaki benzerlikleri ve farklılıklarını müstakil bir konu hâlinde ele almadıklarını ancak konuların kendi içlerinde anlatıldığı ve zaman zaman örnekler üzerinde temyîzin hâl ile karşılaştırılmasının yapıp buradaki farklı yorumların tartışıldığı görülmektedir. Daha sonraki dönemlerde yazılan nahiv kitaplarında bu benzerlik ve farklılıkların daha net bir şekilde ele alındığı müşahade edilmektedir.⁵⁶⁰

⁵⁵⁸ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-Durûsi ‘l- ‘Arabiyye*, 1/75.

⁵⁵⁹ Âsan, *en-Nahvü ‘l-Vâfi*, 2/363.

⁵⁶⁰ İbn Hişâm, *Muğni ‘l-Lebîb*, 2/88; Üşmûnî, *Şerhu ‘l-Üşmûnî*, 2/202; Âsan, *en-Nahvü ‘l-Vâfi*, 2/429.

1.5.1. Temyîzin Hâle Benzediği Yerler

Temyîz ile hâl arasındaki benzerlikleri nahivciler şu şekilde sıralamıştır;

a. Temyîz ve hâl her ikisi de isimdir. (el-Galâyînî hâlin fiil cümlesinden de oluşabileceğini, bunun hâli temyîzden ayıran bir özellik olduğunu ifade etmiştir.)⁵⁶¹

b. Temyîz ve hâl her ikisi de fadledir, yani cümlelerin zaid ögeleridir.⁵⁶² Cümlelerin ana unsurları olan mûsned ve mûsnedün ileyhın dışında kalan cümle ögelerindendir. Yani temyîz ve hâl olmadan cümle isnad bakımından tam olsa da anlam bakımından tam olmamaktadır.

c. Temyîz ve hâl her ikisi de bazı istisnaların bulunmasıyla birlikte genel itibarıyla nekra isimlerdir.⁵⁶³ Temyîz aslı itibarıyla “كَمْ لَكَ شُهَدَاءُ؟” Kaç tane şahidin var?” şeklinde nekra gelmektedir.⁵⁶⁴ Fakat nadiren de olsa mârife olarak gelmektedir. Mârife olarak geldiği yerleri daha önce açıklamıştık. Bu durumda temyîzin nekra olarak te’vil edilip başındaki elif/lâmın ise zaid olarak görüldüğü ifade edilmektedir.⁵⁶⁵ Bu hususa şu beyti örnek olarak verebiliriz:

صَدَدْتُ وَطَبْتُ النَّفْسَ يَا قَيْسُ عَنْ عَمْرُو رَأَيْتُكَ لَمَّا أَنْ عَرَفْتُ وَجُوهَنَا

Ey Kays, bizi Amr ile gördüğünde kaçıp gittin seni gördüm ve bu da hoşuna gitti.”⁵⁶⁶

Bu beyitte temyîz olan “النَّفْسَ” kelimesi mârife olarak gelmiş fakat nekra olarak te’vil edilmiştir. el-Galâyînî “رَجَعَ الْعَائِبُ سَالِمًا” Kaybolan kişi sağ salim döndü.”⁵⁶⁷ örneğini vererek hâlin genel itibarıyla nekra olduğunu mana yönünden nekraya yorumlanabileceği durumlarda, hâlin bazen marife olarak da gelebileceğini ifade etmiştir.⁵⁶⁸ el-Galâyînî “أَمَنْتُ بِاللَّهِ وَحْدَهُ” Tek olan Allah’a iman ettim.” örneğini vererek

⁵⁶¹ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, 2/88; Üşmûnî, *Şerhu’l-Üşmûnî*, 2/202; Hâsan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, 2/429; el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabîyye*, 3/100.

⁵⁶² İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, 2/88; İbn Hişâm, *Şerhu’l-Katiri’n-nedâ*, 258; Üşmûnî, *Şerhu’l-Üşmûnî*, 2/202; Hâsan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, 2/429.

⁵⁶³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/205; Üşmûnî, *Şerhu’l-Üşmûnî*, 2/202; Hâsan, *en-Nahvü’l-Vâfi*, 2/429.

⁵⁶⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/174.

⁵⁶⁵ el-Ehdel, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye*, 2/384,485.

⁵⁶⁶ Yâkûb, *el-Mu’cemü’l-Mufaşşal*, 73/208; el-Ehdel, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye*, 2/384.

⁵⁶⁷ el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabîyye*, 3/80.

⁵⁶⁸ el-Galâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabîyye*, 3/83.

buradaki temyîz olan “وَحْدَهُ” kelimesinin aslında nekra olan “مُنْفَرِدًا” manasında olup nekraya yorumlandığını da belirtmiştir.⁵⁶⁹

d. Genel itibariyle mansûp olmaları da temyîz ile hâlin müşterek yönlerindendir.⁵⁷⁰ Bu nedenle nahivciler arasında Kur'an'da geçen ayetlerde hâl ile temyîzin birbirinden ayırt edilmesi noktasında ihtilaflar oluşmaktadır. Ancak daha öncede ifade edildiği gibi temyîz genel kural olarak mansûp olsada bazı durumlarda “مِنْ” harf-i ceri ile veya izâfet ile mecrûr olabilmektedir. Örneğin “كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ” “مِنْ” harf-i ceri ile veya izâfet ile mecrûr olabilmektedir. Örneğin “فِئَةٌ كَثِيرَةٌ بِإِذْنِ اللَّهِ: Nice az birlik vardır ki, Allah'ın izniyle sayıca çok birliği yenmiştir.”⁵⁷¹ ayetinde kem-i haberiyyenin temyîzi olan “مِنْ فِئَةٍ” kelimesi “مِنْ” harf-i ceri ile gelmektedir.⁵⁷² İbn Mâlik, “كَرُمَ زَيْدٌ ضَيْفًا”: Misafirlik yönünden Zeyd keremli oldu.” örneğini vererek bu cümlede “ضَيْفًا” kelimesinin temyîz ve hâl olma ihtimalinin bulunduğunu, temyîz olabilmesi için başına “مِنْ” harf-i ceri getirilebileceğini ve bu durumun hâl olma ihtimalini ortadan kaldıracabileceğini ifade etmektedir.⁵⁷³

e. Temyîz ve hâl kendilerinden önceki kelime veya cümleye mana bakımından açıklık getirirler.⁵⁷⁴ Zaten cümleye temyîzin getirilmesinin temel hedefi kapalı olan cümleyi açıklamaktır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bunun için temyîze “tefsîr” ve “tebyîn” isimleri verilmiştir.⁵⁷⁵ Ancak bazı nahivciler hâl ile temyîzin cümleye açıklık getirmesinin yanında hâlin temyîzden farklı olarak fiilin gerçekleşmesi anındaki mevcut konumunu, durumunu, hâlini açıklaması özelliğinin bulunduğunu ifade etmektedir. Temyîzde ise böyle bir durum söz konusu değildir.⁵⁷⁶ Örneğin “جَاءَ صَدِيقِي مَاشِيًا”: Arkadaşım yürüyerek geldi.” cümlesinde hâl olan “ماشيا” kelimesi nekra ve mansûb olup kendinden önceki cümleye açıklık getirmiştir. Yine “إِرْدَادَ زَيْدٌ عِلْمًا”: Zeyd ilim bakımından artmıştır.” cümlesinde temyîz olan “علمًا” kelimesi nekra ve mansûp olup kendinden önceki cümleyi açıklamıştır.

⁵⁶⁹ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsi 'l-'Arabîyye*, 3/83.

⁵⁷⁰ Üşmûnî, *Şerhu 'l-Üşmûnî*, 2/202.

⁵⁷¹ el-Bakara 2/249.

⁵⁷² İbn Mâlik, *Şerhü 't-Teshîl*, 2/418.

⁵⁷³ İbn Mâlik, *Şerhü 't-Teshîl*, 2/384.

⁵⁷⁴ İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, 2/88; İbn Ya'îş, *Şerhu 'l-Mufaşşal*, 1/404; Üşmûnî, *Şerhu 'l-Üşmûnî*, 2/202.

⁵⁷⁵ Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/32.

⁵⁷⁶ Ḥasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, 2/364.

1.5.2. Temyîzin Hâlden Farklı Olduğu Yerler

Temyîz ile hâl arasında benzerlikler olsa da ikisi de cümlelerin farklı öğeleri olup birbirlerinden ayrıldığı yönleri de bulunmaktadır. Nahivcilerin bildirdiği bu farklılıkları şu şekilde sıralayabiliriz;

a. Asılları itibarıyla temyîz câmid, hâl ise müştak olarak gelmektedir. Ancak bazı durumlarda bunun tam aksi olarak hâl câmid temyîz müştak olabilmektedir.⁵⁷⁷

Buna göre “إِشْتَرَيْتُ كَيْلُو سَكَّرًا” Bir kilo şeker aldım.” cümlesinde temyîz olan “سَكَّرًا” kelimesi câmiddir. “جَاءَ عَلِيٌّ ضَاحِكًا” Ali gülerek geldi.” cümlesinde ise hâl olan “ضَاحِكًا” kelimesi müştaktır. Bu genel kaidenin dışında temyîz bir vasıf olup hazfedilen bir mevsufun yerine geçtiği zaman müştak bir isim olarak gelebildiği ifade edilmektedir.⁵⁷⁸ Örneğin “لِلَّهِ دَرْكٌ عَالِمًا؟” Allah için sen ne bilgili bir kişisin!” cümlesinde temyîz olan “عَالِمًا” kelimesi “عَلِمَ” fiilinden ismi fâil olup müştak bir isimdir. Bu cümlelerin aslı “لِلَّهِ دَرْكٌ رَجُلًا عَالِمًا” şeklinde takdir edilmektedir. Burada câmid bir mevsuf olan “رَجُلًا” kelimesi takdir edilmektedir. “عَالِمًا” kelimesi ise temyîz olan “رَجُلًا” kelimesinin sıfatı konumundadır.⁵⁷⁹ Sücâ’î, bazı nahivcilerin buradaki “عَالِمًا” kelimesini hâl yaptığını fakat bu kelimeyi temyîz olarak kabul eden nahivcilerin de olduğunu ifade etmektedir.⁵⁸⁰ Hâl ise câmid olarak geldiğinde buradaki hâlin müştak bir kelimedenden muhavvel olduğu kabul edilmektedir. Buna göre “وَضَحَّ الْحَقُّ شَمْسًا” Gerçek güneş gibi ortaya çıktı.” cümlesinde hâl olan “شَمْسًا” kelimesi “مُضِيئًا كَالشَّمْسِ” kelimesinden te’vil edilmekte ve cümle aslen “وَضَحَّ الْحَقُّ مُضِيئًا كَالشَّمْسِ” şeklinde kabul edilmektedir.⁵⁸¹

b. Cümle içerisinde temyîz atıfsız birden fazla gelemeyken⁵⁸² hâl ise birden fazla atıflı veya atıfsız gelebileceği bu farklılıkların içinde zikredilmiştir.⁵⁸³ Ancak temyîzin

⁵⁷⁷ Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî*, 2/203.; 'Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh'il-Qtır*, 2/28.

⁵⁷⁸ Sücâ'î, *Hâşiyet's-Sücâ'î*, 111.

⁵⁷⁹ Sücâ'î, *Hâşiyet's-Sücâ'î*, 110.

⁵⁸⁰ Sücâ'î, *Hâşiyet's-Sücâ'î*, 110.

⁵⁸¹ el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye*, 3/84.

⁵⁸² İbn Hişâm, *Mugni'l-Lebîb*, 2/89; Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî*, 2/203; 'Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh'il-Qtır*, 2/28; Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, 1/429; el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye*, 3/124.

⁵⁸³ İbn Hişâm, *Mugni'l-Lebîb*, 2/89; Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî*, 2/203; Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi*, 1/429; 'Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh'il-Qtır*, 2/28.

birden fazla gelmesi durumunda atıf ile geleceği ve i'rabını mâtuf olarak alacağı ifade edilmektedir.⁵⁸⁴ Örneğin : أَنْتَ أَكْبَرُ مِنِّي سِنًا وَ جِسْمًا : Sen benden yaşça ve cismen büyüksün.” cümlesinde “جِسْمًا” kelimesi i'rabını temyîz olarak değil atıf ile almıştır. Ancak miktar bildiren temyîz iki farklı nesnenin karışımından oluşuyorsa atıfsız birden fazla gelebileceği ifade edilmektedir. Bu minvalde : عِنْدِي رَطلٌ سَمَنًا عَسَلًا : Bir ratl (2564 gram) yağ-balım var.” cümlesinde karışımdan söz edildiği için ikinci temyîzin atıfsız olarak geldiği söylenmiştir.⁵⁸⁵

Hâlin ise cümle içerisinde atıflı veya atıfsız birden fazla gelebildiği ifade edilmiştir.⁵⁸⁶ Örneğin : جِئْتُ إِلَى الْكَلْبَةِ مَاشِيًا لَاهِئًا : Fakülteye yürüyerek, soluyarak geldim.” cümlesinde iki tane hâl atıfsız olarak gelmiştir. Bununla birlikte bu cümlede bulunan hâllerin arasına “جِئْتُ إِلَى الْكَلْبَةِ مَاشِيًا وَ لَاهِئًا” şeklinde atıf harfî de gelebileceği, bu durumda da ikinci olarak gelen hâlin i'rabını mâtuf olarak alacağı söylenmiştir.⁵⁸⁷

c. Temyîz sadece müfred bir kelime olarak gelirken, hâlin cümle ve şibh-i cümle şeklinde gelebildiği de bu farklılıklar arasında ifade edilmiştir.⁵⁸⁸ زَرَعْتُ الْأَرْضَ قُمْحًا : Toprağa buğday ekdim.” cümlesinde “قُمْحًا” kelimesi müfred olarak gelen temyîzdur. Bu temyîzin cümle veya şibh-i cümle şeklinde gelmesinin mümkün olmadığı nahivciler tarafından bildirilmektedir.⁵⁸⁹

Hâl ise müfred olarak gelebildiği gibi cümle ve şibh-i cümle şeklinde de gelebilmektedir. Şunu da belirtmeliyiz ki cümle şeklinde gelen hâlin müfred bir kelimedenden müevvel olarak geldiği nahivciler tarafından ifade edilmektedir. Örneğin : جَاءَ سَعِيدٌ يَرْكُضُ : Said eve koşarak gedi.” cümlesinde hâl fiil cümlesi olarak gelmiştir. Bu cümlede bulunan “يَرْكُضُ” kelimesinin “رَاكِضًا” kelimesinden müevvel olduğu ifade edilmektedir.⁵⁹⁰

⁵⁸⁴ Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, 1/424.

⁵⁸⁵ Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, 3/429.

⁵⁸⁶ Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, 2/430.

⁵⁸⁷ Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, 2/430.

⁵⁸⁸ Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh 'il-Kaṭr*, 2/27; Şabbân, *Hâşiyetü's-Şabbân*, 2/194; Hasan, *en-Nahvü 'l-Vâfi*, 2/429.

⁵⁸⁹ İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, 2/88; Üşmûnî, *Şerhu 'l-Üşmûnî*, 1/202; Sücâ'î, *Hâşiyet's-Sücâ'î*, 110;

'Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh 'il-Kaṭr*, 2/28; Abdü'l-Hamîd, *Umdetü's-Sâlik*, 2/361.

⁵⁹⁰ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsi 'l-'Arabiyye*, 3/100.

d. Genel itibarıyla temyîzin mümeyyez üzerine takdimi dildiler tarafından caiz görülmemiştir.⁵⁹¹ Hâlin ise sahib-i hâl üzerine takaddüm edilebileceği söylenmiştir.⁵⁹² *اِشْتَرَيْتُ كَيْلُو سَكَّرًا*: “Bir kilo şeker satın aldım.” cümlesinde temyîz olan “سكرا” kelimesi âmilinden sonra gelip âmilinin üzerine takaddüm edememektedir. Ancak bazı nahivciler tarafından temyîzin mutasarrıf fiile⁵⁹³, ism-i fâile ve ism-i mefûle takdim edilmesine cevaz⁵⁹⁴ verilmiştir.

Hâlin âmili üzerine takdim edilmesinin birtakım şartlarla bazen caiz⁵⁹⁵ veya vacip⁵⁹⁶ bazen ise bu takdimin mümtenî olduğu⁵⁹⁷ ifade edilmektedir. Hâlin âmili üzerine takaddüm etmesine örnek verecek olursak *راكباً جاء عليّ*: “Ali binerek geldi.” cümlesinde hâl olan “راكباً” kelimesi fiilden önce gelmiştir.⁵⁹⁸ Bu cümlede hâl olan “راكباً” kelimesinin âmili üzerine takaddüm etmeden *جاء عليّ راکباً* şeklinde de gelebileceği ifade edilmiştir.⁵⁹⁹

e. Yukarıda da açıkladığımız gibi temyîz bir kelimenin zatında veya bir cümlede nispetinde bulunan kapalılığı giderir. Hâl ise nahivciler tarafından (هَيْئَةً) olarak ifade edilen fiilin durumsal olarak nasıl ifâ edildiği konusunda açıklık getirerek kapalılığı giderir.⁶⁰⁰

f. Temyîz ile hâlin cümlede fadle yani zaid ögeler olmasıyla birlikte cümle hâl olmadan bazen anlam açısından eksik kalabilmektedir. Temyîz ise cümlede bulunmadığında cümlede eksik olmadığı nahiv kitaplarında ifade edilmektedir.⁶⁰¹ Fakat bizim kanaatimiz cümlede bazen temyîzin de bulunmaması ile cümlede anlamının eksik kalması hatta anlaşılabilmesi yönündedir. Özellikle sayıların temyîzlerinin cümleden kaldırılması cümleyi anlamsız kılmaktadır. Örneğin *عِنْدِي اِثْنَا*

⁵⁹¹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/205; el-Enbârî, *el-İnsâf*, 221.

⁵⁹² Ahmed Nüreddîn, *el-Fevâidü'd-Diyâiyye*, 160; Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî*, 2/202; 'Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh'il-kaṭr*, 2: 28.

⁵⁹³ el-Ehdel, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 2/385.

⁵⁹⁴ Zemaṣṣerî, *el-Mufaṣṣal*, 101; İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl*, 1/223; Raḍî, *Şerhu'r-Raḍî*, 2/71; Ahmed Nüreddîn, *el-Fevâidü'd-Diyâiyye*, 161; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye*, 3/430.

⁵⁹⁵ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye*, 3/92.

⁵⁹⁶ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye*, 3/93.

⁵⁹⁷ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye*, 3/94.

⁵⁹⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, 2/89.

⁵⁹⁹ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye*, 3/92.

⁶⁰⁰ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, 2/89; Ahmed Nüreddîn, *el-Fevâidü'd-Diyâiyye*, 151; Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî*, 2/202,203; Sücâ'î, *Hâşiyet's-Sücâ'î*, 110.

⁶⁰¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, 2/89; Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî*, 2/202.; 'Âlûsî, *Hâşiyetü Şerh'il-Kaṭr*, 2/28.

عَشَرَ دِرْهَمًا: “Bende on iki dirhem var.” cümlesinde “دِرْهَمًا” kelimesinin kaldırılmasıyla mana “ Bende on iki var” olur ki ortaya anlamsız bir cümle çıkar. Bu nedenle diyebiliriz ki bazen temyîz de cümleyi tamamlama bakımından önemli bir yere sahip olmaktadır.

Hâl de temyîz gibi cümlelerin temel öğelerinden sayılmamakla birlikte cümle o olmadan manası eksik kalmaktadır. Hatta hâl, Abbâs Hasan tarafından cümlelerin temel unsuru yani umdesi mesabesinde tutulmuş ve mananın bozulmasını engellemede onun varlığı elzem sayılmıştır. Şöyle ki “وَأِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالً” *Namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar.*⁶⁰² ayetinde hâl olan “كُسَالً” kelimesi kaldırıldığında cümle eksik kalmış olur.⁶⁰³

g. Temyîz hâlin aksine cümlede te’kid için değil bilakis tefsir için yani konuya açıklık getirmek maksadıyla gelmektedir. Hâlin ise bazen te’kid için geldiği beyan edilmektedir.⁶⁰⁴ Örneğin “جَاءَ التَّلَامِيذُ كُلُّهُمْ جَمِيعًا” cümlesinde hâl olan “جَمِيعًا” kelimesi sahibü’l-hâl olan “التَّلَامِيذُ” kelimesini te’kid için gelmektedir.⁶⁰⁵ Bazen temyîzin de “نَعَمْ” örneğinde olduğu gibi te’kid için geldiği yerler de olmuştur. Nahivciler buradaki temyîzin kapalılığı gidermek için değil de te’kid için gelen bir temyîz olduğunu söylemişlerdir. Bununla birlikte buradaki mansûb ismi hâl olarak yorumlayanlar da olduğu ifade edilmektedir.⁶⁰⁶

Klasik ve çağdaş nahiv kitaplarını taramak suretiyle hâl ile temyîzin birbirlerine benzedikleri ve birbirlerinden farklı oldukları yerleri sıralayarak aktardık. Temyîzin diğer cümle öğeleri ile de benzerlikleri bulunup ayırt edilmesi noktasında nahivcilerin tereddüt ettiği Kura’n-ı Kerim ayetleri bulunmaktadır. Biz, nahivciler arasında tartışma konusu olan bu benzerlikleri ve bu kelimelere getirilen yorumları ikinci bölümde Bakara sûresi’ndeki ayetler üzerinde açıklamaya çalışacağız.

⁶⁰² en-Nisâ 4/142.

⁶⁰³ Hasan, *en-Nahvü ’l-Vâfi*, 2/365.

⁶⁰⁴ Hasan, *en-Nahvü ’l-Vâfi*, 2/365.

⁶⁰⁵ el-Ğalâyînî, *Câmi ’u’d-Durûsi ’l-‘Arabiyye*, 3/99.

⁶⁰⁶ İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri’n-nedâ*, 264; el-Ğalâyînî, *Câmi ’u’d-Durûsi ’l-‘Arabiyye*, 3/84.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TEMYİZ KONUSUNUN BAKARA SÛRESİ ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ

Çalışmamızın birinci bölümünde farklı görüşler ile birlikte Basra Ekolü görüşleri çerçevesinde temyîzin tarifi, şartları, kısımları ve cümlelerin başka bir ögesi olan hâlin temyîz ile benzerlikleri ile farklılıklarını ele almaya çalıştık. Kur'an-ı Kerim'in, Arap Dili'nin kural tesbiti açısından önemli bir yer tuttuğu ve Arap Dili ve Edebiyatı üzerinde çok büyük tesiri olduğu bilinmektedir.

Daha önce de söylediğimiz gibi temyîz ile hâl arasında her ne kadar görevleri ve anlamları bakımından farklılık bulunsun da biçim yönünden benzerlik göstermesi bazı ayetlerin i'rablarının farklı yorumlanmasına neden olmaktadır. Temyîzin sadece hâl ile değil mansûbattan olan diğer cümle ögeleri ile de birbirlerine benzemeleri karıştırılmaları noktasında hâl kadar olmasa da bazı ihtilaflar meydana getirdiği görülmektedir. Temyîz ile diğer mansûbat ögelerinin i'rablarının farklı yorumlanmasının en temel sebebi ise her birinin mansûbattan sayılıp cümlelerin zaid unsuru olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu başlık altında Bakara Sûresi örneğinde temyîzi açıklayıp bu konuda yapılan farklı yorumlara yer vermeye çalışacağız.

2.1. Bakara sûresi 10. Ayet

فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا: Allah da onlardaki bozukluğu arttırmıştır.”⁶⁰⁷

Nahivciler arasında “زَادَ” fiilinin hem lâzım hem de müteaddi olması üzerine aynı zamanda bir mi yoksa iki mi mefûl alması konusunda oluşan ihtilaf, “زَادَ”den sonra gelen nekra-mansûb kelimenin temyîz mi yoksa “زَادَ” fiilinin ikinci mefûlü mü olduğu noktasında farklı i'râb yorumlarına neden olmuştur. Bu farklılıklar özellikle “زَادَ” fiiline bitişen mansûb muttasıl zamir olması durumunda, cümledeki mansûb kelime üzerinde

⁶⁰⁷ el-Bakara 2/10.

yoğunlaşmaktadır.⁶⁰⁸ İ' rābu'l-Kurân eserlerinde Bu mansûb kelime “زَادَ”nin bir mefûl aldığı kabul edildiğinde temyîz, iki mefûl aldığı kabul edildiğinde ise ikinci mefûl olarak yorumlandığı görülmektedir. Bu durumla bağlantılı olarak “مَرَضًا” kelimesinin “زَادَ” fiilinin mefûl-ü sânisî yani ikinci mefûlü olduğu söylenmiş fakat temyîz olma ihtimali de göz ardı edilmemiştir.⁶⁰⁹ Bu kelime temyîz kabul edildiğinde cümle temyîzi kısmına girmektedir.

2.2. Bakara sûresi 26. Ayet

“فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا” *inkâr edenler ise “Allah misal olarak bununla neyi kastediyor?” derler.*⁶¹⁰

Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Fâlib el-Ğaysî (ö. 437/1045) ve Mahmûd Sâfî bu ayette bulunan “مَثَلًا” kelimesinin işaret ismi olan “هَذَا”nın temyîzi olmak üzere mansûb olduğunu veya işaret isminin hâli olup müştak olarak “مُمَثِّلًا” şeklinde te’vîl edileceğini söylemişlerdir.⁶¹¹ Ukberî de aynı görüşe katılmakla birlikte farklı olarak temyîz olarak yorumlanması durumunda “مَثَلًا” kelimesinin “مِنْ مَثَلٍ” şeklinde te’vîl edildiğini, hâl olarak yorumlanması durumunda ise “مُمَثِّلًا” veya “مُمْتَمَلًا” şeklinde müştak olarak te’vîl edileceğini ifade eder.⁶¹² Yine son dönem dilcilerinden Muhyiddîn Dervîş “مَثَلًا” kelimesinin müekked bir temyîz hem de hâl olabileceğini eserinde ifade edenlerdendir.⁶¹³ Tefsirinde nahivcilerin görüşlerine çokça yer veren ve gramer açısından açıklamalarda bulunan ünlü müfessir Ebû Hayyân el-Endülüsî diğerlerinden farklı olarak bu görüşleri ekollere ayırmış ve Basralılardan bazılarının “مَثَلًا” kelimesini

⁶⁰⁸ Ebû Câ’fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil b. Yûnus el-Merâdî en-Nehhâs, *İ’râbu’l-Kurân*, thk. Hâlid el-‘Alî (Lübnân: Dâru’l-Ma’rife, 2. Basım, 1429/2008), 21; Sâfî, *el-Cedvel*, 1/19; Muhyid-dîn ed-Dervîş, *İ’râbu’l-Kurânî’l-Kerîm ve Beyânüh* (Sûriye: el-Yemâme – Dâru İbn Keşîr, 3. Basım, 1412/1992), 1/132.

⁶⁰⁹ Nehhâs, *İ’râbu’l-Kurân*, 21; Sâfî, *el-Cedvel*, 1/19; Dervîş, *İ’râbu’l-Kurân*, 1/132.

⁶¹⁰ el-Bakara 2/26.

⁶¹¹ Ebû Muhammed Mekkî İbn Ebî Fâlib el-Ğaysî, *Müşkilü İ’râbi’l-Kurân*, thk. Hâtim Şâlîh ed-Ğâmin (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2. Basım, 1405/1984) 1/84; Sâfî, *el-Cedvel*, 1/44-85.

⁶¹² Ebu’l-Bekâ’ ‘Abdullah b. el-Hüseyn b. ‘Abdullah el-‘Ukberî, *et-Tibyân fî İ’râbi’l-Kurân*, thk. ‘Alî Muhammed el-Behâvî (‘İsa’l-Bâbi’l-Halebî ve Şurakâühü, 1395/1976), 1/44.

⁶¹³ Dervîş, *İ’râbu’l-Kurân*, 1/69.

temyîz olarak “مِنْ مَثَلٍ” şeklinde te’vîl ettiğini, bazılarının ise bu kelimeyi hâl olarak yorumlayıp “مُتَمَثِّلًا” şeklinde te’vîl ettiğini, her iki şekilde de âmillerinin işaret ismi olan “بِهَذَا مَثَلًا” kelimesi olduğunu ifade etmektedir. Kûfelilerin ise bu ayette geçen “بِهَذَا مَثَلًا” terimiyle de ifade edilen i’rab yönünden bir önceki kelimeyle ilgisinin kesilmesinden dolayı sıfat olarak i’rablanamayıp mansûb olduğunu savunduklarını ifade etmektedir. Yani Kûfelilere göre sıfat mevsuf olan “بِهَذَا مَثَلًا” kelimeleri i’rab yönünden birbirleriyle alakalarının kesik olmasından dolayı sıfat kabul edilen “مَثَلًا” kelimesi mansûb olmuştur.⁶¹⁴ Yine mütekaddim nahivcilerden olan Nehhâs ise eserinde “مَثَلًا” kelimesinin mansûbun ale’l kat’i olduğunu yani Kûfelilerin dediği gibi i’rabının bir önceki ile alakasının kesilmesi sonucunda mansûp olduğunu belirtmiş ancak İbn Keysân’ın (ö. 320/932) ise bunu hâl mevkinde olan temyîz olarak yorumladığı bilgisini de aktarmıştır.⁶¹⁵ “مَثَلًا” kelimesi temyîz kabul edildiğinde cümle temyîzi kısmına girmektedir.

2.3. Bakara Sûresi 29. Ayet

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ

Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onları, yedi gök olarak tamamlayıp düzene koyan O’dur ve O, her şeyi hakkıyla bilmektedir.”⁶¹⁶

Sayı bahsinde açıkladığımız üzere Arapçada müfred sayılarının temyîzi izâfet ile cemi-mecrûr olarak geldiği bilinmektedir.⁶¹⁷ Bu ayetin tefsirinde ihtimal ki sayı ve temyîzlerinin çokça bilinmesinden dolayı “سَمَاوَاتٍ” kelimesinin izâfet ile mecrûr olduğu ifade edilmekle yetinilmiştir.⁶¹⁸

⁶¹⁴ Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/269.

⁶¹⁵ Nehhâs, *İ’râbu’l-Kurân*, 30.

⁶¹⁶ el-Bakara 2/29.

⁶¹⁷ Ezherî, *Şerḥu’t-Taṣrîḥ*, 1/397; İbn Hişâm, *Şerḥu Kaṭri’n-nedâ*, 259; el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/116.

⁶¹⁸ Şâfi, *el-Cedvel*, 1/91.

2.4. Bakara Sûresi 51. Ayet

*Mûsâ'ya kırk : وَإِذْ وَاَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ، gece için söz vermiştik. Mûsâ gittikten sonra siz, haksızlık ederek buzağıyı (tanrı) edindiniz.”*⁶¹⁹

Bu ayetin tefsirinde “أَرْبَعِينَ” kelimesinin ukûd sayılarından olan “أَرْبَعِينَ” sayısının temyîzi olarak nasb ile i’rablandığı ifade edilmektedir.⁶²⁰ “أَرْبَعِينَ” kelimesi sayı temyîzi olduğundan temyîzin kısımlarından müfred kısmına girdiği de ayrıca belirtilmiştir.⁶²¹

2.5. Bakara Sûresi 60. Ayet

*Bunun üzerine taştan on iki göze fışkırdı.”*⁶²² فَإِنْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا،

Nehhâs ve Ebû Hayyân bu ayette bulunan “عَيْنًا” kelimesinin câmid bir isim olup⁶²³ “اثْنَتَا عَشْرَةَ” sayısının temyîzi olduğunu ifade etmişlerdir.⁶²⁴ Buradaki temyîzin müfred temyîzi kategorisine girdiği de ayrıca belirtilmektedir.⁶²⁵

Ebû Hayyân, Kûfe Ekolü’nün bu sayının temyîzinin cemi olarak gelmesini caiz gördüğünü ancak çoğunluğun görüşünün müfred olması yönünde olduğunu söylemiştir.⁶²⁶

2.6. Bakara Sûresi 74. Ayet

*Sundan sonra kalpleriniz yine katılaştı; artık kalpleriniz taş gibi, hatta daha da katıdır.”*⁶²⁷ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً،

“قَسْوَةً” (kasve) kelimesinin “أَشَدُّ” kelimesinin temyîzi olduğu ifade edilmektedir.⁶²⁸ Ebû Hayyân bu ayeti açıklarken burada geçen “قَسْوَةً” kelimesinin ism-i

⁶¹⁹ el-Bakara 2/51.

⁶²⁰ Ebû Hayyân, *el-Baḥru 'l-Muḥîṭ*, 1/357; Şâfi, *el-Cedvel*, 1/126; Dervîş, *İ'râbu'l-Kurân*, 1/101.

⁶²¹ Dervîş, *İ'râbu'l-Kurân*, 1/101.

⁶²² el-Bakara 2/60.

⁶²³ Nehhâs, *İ'râbu'l-Kurân*, 44; Ebû Hayyân, *el-Baḥru 'l-Muḥîṭ*, 1/391.

⁶²⁴ Şâfi, *el-Cedvel*, 1/141.

⁶²⁵ Dervîş, *İ'râbu'l-Kurân*, 1/110.

⁶²⁶ Ebû Hayyân, *el-Baḥru 'l-Muḥîṭ*, 1/391.

⁶²⁷ el-Bakara 2/74.

tafdilden sonra gelen temyîz olması hasebiyle mübtedadan muhavvel ve buna göre ayetin “قَسَوْتُهُ أَشَدُّ” takdirinde olduğunu ifade etmiştir.⁶²⁹

2.7. Bakara Sûresi 90. Ayet

“يُنْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ” *Kendilerini harcamaları ne kötü!*”⁶³⁰

Son dönem nahivcilerinden olan Mahmûd Sâfî bu ayette geçen “يُنْسَمَا” kelimesinin mazi şeklinde gelen zem fiillerinden olduğunu ifade etmektedir.⁶³¹ “يُنْسَمَا” ve “نِعْمَ” gibi medih-zem fiilleri “مَا”ya bitiştiğinde i’rabı ve yapısı nahivciler arasında ihtilaf konusu olduğu görülmektedir.

2.8 Bakara Sûresi 93. Ayet

“قُلْ يَنْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيْمَانُكُمْ” *İmanınız size ne kötü şeyler emrediyor!*”⁶³²

Bir önceki ayette medih ve zem fiilleri olan “نِعْمَ” ve “يَأْسَمَا”ye birleşen “مَا” hakkında geniş bir malumat verilmiş olup orada geçen açıklamalar burada da geçerli olmaktadır. Kaynak eserlerde bu ayetin “يُنْسَمَا شَيْئاً يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيْمَانُكُمْ” takdirinde olduğu ve buradaki “مَا”nın müstetir zamirin temyîzi olduğu ifade edilmektedir.⁶³³

2.9. Bakara Sûresi 96. Ayet

“وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرَ أَلْفَ سَنَةٍ” *Müşriklerden de çok; her biri ister ki bin sene yaşasın.*”⁶³⁴

Arapçada müfred sayılardan olan yüz, bin ve katlarının temyîzi müfred mecrûr olarak geldiği ve muzafun ileyh olarak i’rablandığı daha önceki konularda geçmişti.⁶³⁵

⁶²⁸ Nehhâs, *İ’râbu’l-Kurân*, 49; ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/79; Ebû Hâyyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/428; Dervîş, *İ’râbu’l-Kurân*, 1/127; Sâfî, *el-Cedvel*, 1/164;.

⁶²⁹ Ebû Hâyyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/428.

⁶³⁰ el-Bakara 2/90.

⁶³¹ Sâfî, *el-Cedvel*, 1/195.

⁶³² el-Bakara 2/93.

⁶³³ Ebû Hâyyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/477; Sâfî, *el-Cedvel*, 1/201.

⁶³⁴ el-Bakara 2/96.

⁶³⁵ Müberred, *el-Mukteḍab*, 2/167,168; Ezherî, *Şerḥu’t-Taşrîḥ*, 1/397; İbn Hişâm, *Şerḥu Kaṭri’n-nedâ*, 259; İbn Mâlik, *Şerḥü’t-Teshîl*, 2/392; el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/118.

Burada da “سَنَّةٌ” kelimesi “أَلْفٌ” sayısının temyîzi olarak izâfet ile müfred-mecrûr olarak gelmektedir. İncelediğimiz *İ'râbu'l Kur'an* eserlerinde bu ayette sayı ve temyîzi ile ilgili bilgiye ulaşamadık.

2.10. Bakara Sûresi 102. Ayet

وَلَيْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ: *Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür, bir bilselerdi!*⁶³⁶

Bu ayette zem fiillerinden olan “يُنْسُونَ”nin fâili “هُوَ” takdirinde olan müstetir zamir olduğu, “şey” manasında olup nekra kabul edilen “مَا”nın ise müstetir zamirin temyîzi olduğu ifade edilmektedir.⁶³⁷

Bazı nahivciler bu ayetteki “مَا”yı mârife kabul edip “يُنْسُونَ”nin fâili olduğunu, ondan sonra gelen cümleinin ise sıra cümlesi olduğunu beyan etmişlerdir.⁶³⁸ Mahmûd Sâfi, bazı nahivcilerin “مَا” yı “يُنْسُونَ”nin fâili kabul etmekle beraber farklı olarak bu “مَا”yı masdariyye “مَا”sı olarak yorumladıklarını, zem olunanın ise hafzedildiğini aktarmıştır. Bu hazfolunanın “كُفْرٌ” “küfür” veya “سِحْرٌ” “sihir” kelimesi olduğu söylenmiştir.⁶³⁹

2.11. Bakara Sûresi 106. Ayet

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا: *Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz.*⁶⁴⁰

Bu ayette bulunan “مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ” kelimeleri hakkında nahivciler arasında farklı görüşler bulunduğu görülmektedir. ‘Ukberî ve Ebû Hâyyân “مِنْ آيَةٍ” terkinin “مَا”nın temyîzi olduğunu ve cümleinin “أَيُّ شَيْءٍ نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ” takdirinde olduğunu belirtmişlerdir. Bu ayetin “أَيُّ آيَةٍ نَنْسَخْ” şeklinde takdir edilmesini ise uygun

⁶³⁶ el-Bakara 2/102.

⁶³⁷ Dervîş, *İ'râbu'l-Kurân*, 1/159; Sâfi, *el-Cedvel*, 1/219.

⁶³⁸ Sâfi, *el-Cedvel*, 1/219.

⁶³⁹ Sâfi, *el-Cedvel*, 1/219; Daha geniş bilgi için bk. Bakara Sûresi 90. ayet.

⁶⁴⁰ el-Bakara 2/106.

görmemişlerdir. Bunun sebebini ise bu yapılan takdirde kapalılığın bulunmaması, dolayısıyla da temyîze gerek duyulmaması olarak açıklamışlardır.⁶⁴¹

Ebû Hayyân, ‘Ukberî ve Muhyiddîn Dervîş “مِنْ آيَةٍ” terkinin hâl olduğunu ifade etmişlerdir. Hâlin “مِنْ” harf-i ceri ile gelememesinden dolayı ise buradaki “مِنْ” harf-i cerini zaid kabul etmişlerdir.⁶⁴²

“مِنْ آيَةٍ” terkinin mefûl kabul edip buradaki “مَا”nın masdariyye “مَا”sı veya şartıyye “مَا”sı olduğunu söyleyen nahivciler de olmuştur.⁶⁴³ Buna karşılık “مَا”nın şartıyye olduğu kabul edildiği takdirde cezasında bir aid zamiri bulunması gerektiği, bu zaminin ise ayette bulunmadığı ifade edilmiş, bu nedenle buradaki “مَا”nın şartıyye olması uygun görülmemektedir.⁶⁴⁴

Bazı dilciler ise “مِنْ آيَةٍ” terkinin mahzûf bir “كَانَ”nin mutaallakı olduğunu “مِنْ آيَةٍ” ile başlayan cümlemin ise “مَا”nın sıfatı olduğunu söylemişlerdir.⁶⁴⁵

2.12. Bakara Sûresi 110. Ayet

وَمَا تَقْدِمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ: Önceden kendiniz için ne hayır yaparsanız onu Allah katında bulursunuz.⁶⁴⁶

Bir önceki ayet ile benzerlik gösteren bu ayetteki “مِنْ خَيْرٍ” terkinin nahivciler tarafından temyîz olduğu ifade edilmektedir.⁶⁴⁷ Ebû Hayyân ve ‘Ukberî bu ayette geçen “مِنْ آيَةٍ” terkinin Bakara sûresinin 106. ayetine benzediğini ve nahivcilerin onun hakkında yaptıkları yorumların burada da geçerli olduğunu ifade etmişlerdir.⁶⁴⁸

⁶⁴¹ ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/102; Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/513.

⁶⁴² ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/102; Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/513; Dervîş, *İ’râbu’l-Kurân*, 1/164.

⁶⁴³ Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/513.

⁶⁴⁴ Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/513.

⁶⁴⁵ Dervîş, *İ’râbu’l-Kurân*, 1/164.

⁶⁴⁶ el-Bakara 2/110.

⁶⁴⁷ ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/105; Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/519.

⁶⁴⁸ ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/105; Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/519.

2.13. Bakara Sûresi 130. Ayet

وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَن سَفِهَ نَفْسَهُ، Kendine cahilce kötülük edenden başka kim İbrâhim'in getirdiği dini reddeder?"⁶⁴⁹

Bu ayette mazi fiili olan “سَفِهَ”nin fâilinin, müstetir zamir olan “هُوَ” olduğu ifade edilmiştir.⁶⁵⁰ “سَفِهَ” fiilinin müteaddi veya lazım olması konusunda görüş ayrılıkları bulunmasıyla birlikte bu fiilin nasıl müteaddi olduğu hususunda da çeşitli yorumlarda bulunulmuştur. Ebû Hayyân, Zeccâc ve İbn Cinnî'ye göre “جَهَلَ” “zayı etti, yitirdi”, Ebû Abîd'e göre ise “أَهْلَكَ” “helak etti” manasında müteaddi fiili olarak geldiğini söylemiştir. Yine o, Müberred ve Sa'leb'e göre başka bir kelimeye te'vil edilmeden “سَفِهَ”nin kendisi müteaddi olup “سَفَّهَ” anlamında olduğunu bildirmiş ve Ebû Hattâb da böyle bir lugatın olduğunu söyleyerek Müberred ve Sa'leb'i desteklemiştir. Ebû Hayyân, Basra Ekolü temsilcilerinden bazılarının ayetin aslında “مَنْ سَفِهَ فِي نَفْسِهِ” şeklinde olup harf-i cer bulunduğunu ve bu harf-i cerin fiile ta'diyet kazandırdığı görüşünde olduğunu ifade etmiş ve bu harf-i cerin de ayetten düşürüldüğünü sözlerine eklemiştir.⁶⁵¹

I'râbu'l-Kurân eserlerinde Kûfe Ekolünden Ferrâ'nın buradaki “نَفْسَهُ” kelimesini temyîz olarak yorumladığı, Basralıların ise bunu kabul etmediği çünkü temyîzin nekra olması gerektiği, “نَفْسَهُ” kelimesinin ise ma'rife olduğu sözleri nakledilmiştir.⁶⁵² Nehhâs, Basra Ekolü kurucularından olan Sîbeveyhi'nin “نَفْسَهُ” kelimesini hâl kabul ettiğini söylemiştir.⁶⁵³ Ebû Hayyân 'Ukberî ve Muhyiddîn Dervîş ise bu kelimenin “سَفِهَ” fiilinin mefûlû olduğunu kabul etmektedir.⁶⁵⁴

⁶⁴⁹ el-Bakara 2/130.

⁶⁵⁰ Şâfi, *el-Cedvel*, 1/266,267; Dervîş, *I'râbu'l-Kurân*, 1/188.

⁶⁵¹ Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-Muḥîṭ*, 1/565.

⁶⁵² 'Ukberî, *et-Tibyân*, 1/117; Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-Muḥîṭ*, 1/565; Şâfi, *el-Cedvel*, 1/267; Dervîş, *I'râbu'l-Kurân*, 1/188.

⁶⁵³ Nehhâs, *I'râbu'l-Kurân*, 65.

⁶⁵⁴ 'Ukberî, *et-Tibyân*, 1/117; Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-Muḥîṭ*, 1/565; Dervîş, *I'râbu'l-Kurân*, 1/188.

2.14. Bakara Sûresi 138. Ayet

”وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً“: *Boyaca O’ndan daha güzel olan kim vardır?*”⁶⁵⁵

Bu ayette geçen ”صِبْغَةً“ kelimesinin ism-i tafdîlinden sonra gelen temyîz olduğu ifade edilmektedir.⁶⁵⁶ Ebû Hayyân bu ayetin tefsirinde ism-i tafdîlden sonra gelen temyîzin mübtedadan muhavvel olduğunu ve cümlenin ”وَمَنْ صِبْغَةً أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ“ takdirinde olduğunu söylemiştir.⁶⁵⁷

2.15. Bakara Sûresi 165. Ayet

”وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ“: *İman edenler ise en çok Allah’ı severler.*”⁶⁵⁸

Üstte geçen ayetin benzeri olan bu ayette, ism-i tafdîl olan ”أَشَدُّ“den sonra gelen ”حُبًّا“ kelimesi temyîz olarak kabul edilmektedir.⁶⁵⁹ Yine İsm-i tafdîlden sonra gelen bu temyîz, mübtedadan muhavvel olduğu kabul edilip ”حُبُّهُمْ لِلَّهِ أَشَدُّ مِنْ أَوْلِيكَ لِلَّهِ“ şeklinde takdir edilmektedir.⁶⁶⁰

2.16. Bakara Sûresi 187. Ayet

”وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ“: *Fecrin beyaz ipi siyah ipinden sizin için ayırt edilir hale gelinceye kadar yiyin için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın.*”⁶⁶¹

Buradaki ”مِنَ الْفَجْرِ“ kelimesinin bazı müfessirlerce hâl olduğu kabul edilmiştir.⁶⁶² Bununla birlikte ‘Ukberî bu lafzın temyîz de olabileceğini ifade etmiştir.⁶⁶³

⁶⁵⁵ el-Bakara 2/138.

⁶⁵⁶ ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/12; Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/584; Kaysî, *Müşkilü İ’râbi’l-Kurân*, 1/112,113; Sâfî, *el-Cedvel*, 1/280; Dervîş, *İ’râbu’l-Kurân*, 1/197.

⁶⁵⁷ Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/584.

⁶⁵⁸ el-Bakara 2/165.

⁶⁵⁹ Nehhâs, *İ’râbu’l-Kurân*, 74; Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/645; Dervîş, *İ’râbu’l-Kurân*, 1/230; Sâfî, *el-Cedvel*, 1/328.

⁶⁶⁰ Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 1/645.

⁶⁶¹ el-Bakara 2/187.

⁶⁶² ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/155; Dervîş, *İ’râbu’l-Kurân*, 1/271; Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 2/218; Sâfî, *el-Cedvel*, 1/379.

⁶⁶³ ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/155.

2.17. Bakara Sûresi 196. Ayet

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَ سَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ: *Bulamayan ise hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün yani tam on gün oruç tutmalıdır.*⁶⁶⁴

Sayı bahsinde açıkladığımız üzere müfred sayılarının temyîzi izâfet ile cemi-mecrûr olarak geldiği bilinmektedir.⁶⁶⁵ Bu ayette bulunan “ثَلَاثَةً” “üç” sayısı müfred sayılardan olup temyîzi olan “أَيَّامٍ” kelimesinin izâfet ile mecrûr olarak geldiği ifade edilmektedir.⁶⁶⁶

2.18. Bakara Sûresi 197. Ayet

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ: *Ne hayır işleseniz Allah onu bilir.*⁶⁶⁷

‘Ukberî ve Ebû Hayyân bu ayette bulunan “مِنْ خَيْرٍ” kelimesinin temyîz oluşunu ifade etmiş ve Bakara sûresinin 106. Ayeti olan “مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ” ayetine müracaat edilmesini söylemiştir.⁶⁶⁸

2.19. Bakara Sûresi 200. Ayet

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا: *Hacca mahsus ibadetlerinizi bitirdiğinizde de, atalarınızı andığınız gibi, hatta daha canlı bir şekilde Allah'ı anın.*⁶⁶⁹

Müfessirler buradaki ism-i tafdîlden sonra gelen “ذِكْرًا” kelimesinin temyîz olduğunu ifade etmektedir.⁶⁷⁰ Ancak ism-i tafdîlden önce ve sonra gelen kelime aynı cinsten olduğunda, temyîzin izâfet ile mecrûr olması gerekirken burada bu kelimelerin

⁶⁶⁴ el-Bakara 2/196.

⁶⁶⁵ Ezherî, *Şerhu't-Taşrih*, 1/397; İbn-i Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 259; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-Arabiyye*, 3/116.

⁶⁶⁶ Dervîş, *İ'râbu'l-Kurân*, 1/291.

⁶⁶⁷ el-Bakara 2/197.

⁶⁶⁸ ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/162; Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-Muḥîṭ*, 2/289.

⁶⁶⁹ el-Bakara 2/200.

⁶⁷⁰ Nehhâs, *İ'râbu'l-Kurân*, 586; ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/164; Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-Muḥîṭ*, 2/307; Şâfi, *el-Cedvel*, 1/417; Dervîş, *İ'râbu'l-Kurân*, 1/299.

aynı cins gibi görüldüğü hâlde temyîzin mansûb olarak geldiği ifade edilmiştir.⁶⁷¹ Müfessirler ve nahivciler bu duruma farklı yorumlar getirmişlerdir.

‘Ukberî, İbn Cinnî’nin buradaki “ذِكْرًا” kelimesinin mecazen “ذَاكِرًا” olduğunu ve bu durumda ism-i tafdîlin öncesi ve sonrasının cinslerinin farklı olup sorunun da ortadadan kalkacağını ifade ettiğini aktarmıştır.⁶⁷² Yine ‘Ukberî mecaza gerek olmadığını söyleyip kelamın mana üzerine hamlederek “كُونُوا أَشَدَّ ذِكْرًا لِلَّهِ مِنْكُمْ لِأَبَائِكُمْ” şeklinde takdir etmeyi daha uygun bulmuştur.⁶⁷³

2.20. Bakara Sûresi 211. Ayet

“سَلِّ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ” *İsrâiloğulları’na sor: Onlara nice apaçık âyet verdik!*⁶⁷⁴

Müfessirler tarafından bu ayette geçen “مِنْ آيَةٍ”in kesretten Kinâye olan “كَمْ”in temyîzi olduğu belirtilmiş ve “كَمْ” ile temyîzi arasına fâsıla girdiğinde temyîzin “مِنْ” harf-i ceri ile gelmesinin daha uygun olduğu ifade edilmiştir.⁶⁷⁵ Bununla birlikte Ebû Hayyân ve Ebî Tâlib el-Kaysî, İbn Atiyye’nin buradaki “مِنْ آيَةٍ”in “آتَيْنَاهُمْ” fiilinin ikinci mefûlû olduğu görüşünü nakletmiştir.⁶⁷⁶

2.21. Bakara Sûresi 215. Ayet

“قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ الدِّينَ وَالْآفَرِيقِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا” *De ki: “Harcayacağınız mal, ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir.”*⁶⁷⁷

⁶⁷¹ ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/164; Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 2/307; Dervîş, *İ’râbu’l-Kurân*, 1/299.

⁶⁷² ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/164.

⁶⁷³ ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/164.

⁶⁷⁴ el-Bakara 2/211.

⁶⁷⁵ ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/170; Şâfi, *el-Cedvel*, 1/432.

⁶⁷⁶ Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 2/350; Kaysî, *Müşkilü İ’râbi’l-Kurân*, 1/125.

⁶⁷⁷ el-Bakara 2/215.

Müfessirlerden Muhyiddîn Dervîş bu ayette geçen “مِنْ خَيْرٍ” terkinin hâl olduğunu söylemiş⁶⁷⁸, Mahmûd Sâfî ise temyîz veya hâl olarak yorumlanabileceğini ifade etmiştir.⁶⁷⁹

2.22. Bakara Sûresi 226. Ayet

لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ: Kadınlarından uzaklaşmaya yemin edenler için dört ay beklemek vardır.”⁶⁸⁰

Arapça nahiv kaynaklarında müfred sayıların temyîzinin izâfet ile cemi-mecrûr olarak geldiği ifade edilmektedir.⁶⁸¹ Bu ayette bulunan “أَرْبَعَةٍ” “yedi” sayısı müfred sayılardan olup temyîzi olan “أَشْهُرٍ” kelimesi ise izâfet ile cemi-mecrûr olarak gelmektedir.⁶⁸²

2.23. Bakara Sûresi 228. Ayet

وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ : Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç adet beklerler.”⁶⁸³

Yukarıda gelen sayı ve temyîzinin benzerinin bu ayette de geldiğini görüyoruz. Ayette geçen “ثَلَاثَةَ” “üç” sayısı müfred sayılardan olup temyîzi olan “قُرُوءٍ” kelimesinin izâfet ile mecrûr olduğu ifade edilmektedir.⁶⁸⁴ Ancak Arapçada 3’ten 10’a kadar olan sayıların temyîzi cemî killet vezninde gelmesi gerekirken burada cemi kesret vezni olan “قُرُوءٍ” şeklinde geldiği belirtilmektedir.⁶⁸⁵ Müfessirler bunu şöyle yorumlamışlardır; bazen cemî kesret yerine cemî killet, cemî killet yerine ise cemî kesret gelebilmektedir. Burada da cemî killet yerine cemî kesret kalıbı gelmektedir.⁶⁸⁶ Nehhâs, Sîbeveyh’in bu

⁶⁷⁸ Dervîş, *İ’râbu’l-Kurân*, 1/318.

⁶⁷⁹ Sâfî, *el-Cedvel*, 1/443.

⁶⁸⁰ el-Bakara 2/226.

⁶⁸¹ Ezherî, *Şerhu’t-Taşrih*, 1/397; İbn Hişâm, *Şerhu Kıtrî’n-nedâ*, 259; el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/116.

⁶⁸² Sâfî, *el-Cedvel*, 1/469; Dervîş, *İ’râbu’l-Kurân*, 1/336.

⁶⁸³ el-Bakara 2/228.

⁶⁸⁴ Sâfî, *el-Cedvel*, 1/471.

⁶⁸⁵ Nehhâs, *İ’râbu’l-Kurân*, 95; ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/181.

⁶⁸⁶ ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/181.

ayeti cemi-î killet vezni getirerek “ثَلَاثَةَ أَفْرَاءٍ مِنْ قُرُوءٍ” şeklinde takdir ettiğini nakletmiştir.⁶⁸⁷

2.24. Bakara Sûresi 234. Ayet

Boşanan: وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا. *Kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç âdet süresince beklerler.*⁶⁸⁸

Arap dilinde müfred sayıların temyîzinin izâfet ile cemi-mecrûr olarak geldiği⁶⁸⁹ daha önce geçen benzer ayetlerde izah edilmişti. Bu ayette de müfred sayılardan olan “أَرْبَعَةَ” “dört” sayısının temyîzi “أَشْهُرٍ” kelimesi izâfet ile cemi-mecrûr olarak gelmektedir. İhtimalki sayı ve temyizlerinin sık geçmesi nedeniyle *I’râbul Kur’an* eserlerinde bu konuya çok yer verilmemiştir.

2.25. Bakara Sûresi 247. Ayet

وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ: kendisini ilimde ve bedende daha güçlü kıldı.⁶⁹⁰

Bakara Sûresi 10. Ayette de bahsettiğimiz gibi bu ayette de “زَادَ” fiilinden sonra gelen nekra-mansûb isimin, ikinci mefûl mü yoksa temyîz mi olduğu ihtilaf konusudur.

Bu ayette bulunan “بَسْطَةً” kelimesi için ikinci mefûl olduğunu söyleyen⁶⁹¹ olduğu gibi “زَادَ” fiilinin bir mefûl aldığını varsayarak temyîz olarak i’rablandıran da olmuştur.⁶⁹²

2.26. Bakara Sûresi 249. Ayet

كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ: Nice az birlik vardır ki, Allah’ın izniyle sayıca çok birliği yenmişlerdir.⁶⁹³

⁶⁸⁷ Nehhâs, *I’râbu’l-Kurân*, 595.

⁶⁸⁸ el-Bakara 2/234.

⁶⁸⁹ Ezherî, *Şerhu’t-Taşrih*, 1/397; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri’n-nedâ*, 259; el-Ğalâyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-Arabiyye*, 3/116.

⁶⁹⁰ el-Bakara 2/247.

⁶⁹¹ Şâfi, *el-Cedvel*, 1/526; Dervîş, *I’râbu’l-Kurân*, 1/368.

⁶⁹² Dervîş, *I’râbu’l-Kurân*, 1/368.

⁶⁹³ el-Bakara 2/249.

Kinâye edatlarından olan “كَمْ” ile başlayan cümlelerin mübteda “غَلَبْتُ” fiili ile başlayan cümlelerin ise haber olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu ayette mübteda olarak gelip merfû konumunda olan “كَمْ” mebni olmasından dolayı harekesini mahâllen aldığı belirtilmiştir.⁶⁹⁴ Arapça nahiv kaynaklarında ve tefsirlerde buradaki haberiyye edatı olan “كَمْ”in temyîzinin “مِنْ فِتْنَةٍ” kelimesi olduğu ifade edilmiştir.⁶⁹⁵

2.27. Bakara Sûresi 259. Ayet

قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةً عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى جَمْرِكَ وَلَجَعَلَكَ آيَةً ۖ
اللَّاسِ وَالنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا

Anlamak için yiyeceğine içeceğine bak, henüz değişmemiş; eşeğine bak, -seni insanlara bir işaret kılmamız için- ve kemiklere bak, onları nasıl düzeltiyor ve üzerini etle kaplıyoruz” buyurdu?”⁶⁹⁶

Bu ayette geçen “مِائَةً” sayısının temyîzi olan “عَامٍ” kelimesi için Muhyiddîn Dervîş izâfet ile müfred-mecrûr olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹⁷ Arap dünyasında Hâzım Zennûn İsmâil es-Seb‘âvî’nin yazdığı “*et-Temyîzü fi ‘l-Kurâni ‘l-Kerîm*” adlı tezde ekler bölümünde yazar bu ayette bulunan “لَحْمًا” kelimesini de temyîz olarak gösterip ayrıca nispet temyîzinin arasında saymaktadır.⁶⁹⁸ Biz bu kelimenin temyîz olmasına dair İ‘râbü’l-Kur’an eserlerinde ve tefsirlerde herhangi bir şeye rastlamadık. Ancak çağdaş nahivcilerden Mahmûd Sâfî ve Muhyiddîn Dervîş ile Kadim dilcilerden ‘Ukberî bu kelimenin “نَكْسُو” fiilinin ikinci mefûlü olduğunu ifade etmişlerdir.⁶⁹⁹

2.28. Bakara Sûresi 260. Ayet

قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ ۖ Rabbi “*Kuşlardan dört tane al*” buyurdu.”⁷⁰⁰

⁶⁹⁴ ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/119; Sâfî, *el-Cedvel*, 2/9.

⁶⁹⁵ ‘Ukberî, *et-Tibyân*, 1/119; İbn Mâlik, *Şerhü’t-Teshîl*, 2/418; Dervîş, *İ‘râbu’l-Kurân*, 1/373; Sâfî, *el-Cedvel*, 2/9.

⁶⁹⁶ el-Bakara 2/259.

⁶⁹⁷ Dervîş, *İ‘râbu’l-Kurân*, 1/395.

⁶⁹⁸ Seb‘âvî, *et-Temyîzü fi ‘l-Kurân*, 140.

⁶⁹⁹ Sâfî, *el-Cedvel*, 2/36; Dervîş, *İ‘râbu’l-Kurân*, 1/396.

⁷⁰⁰ el-Bakara 2/260.

Ebû Hayyân “مِنَ الطَّيْرِ” kelimesinin akıl sahibi olmayan çoğul ismi olduğunu ve bu tür kelimelerin müzekker veya müennes kabul edilmesinin caiz olduğunu söylemiş, bu ayetteki “مِنَ الطَّيْرِ” kelimesinin de müzekker kabul edildiğini sözlerine eklemiştir. Ayrıca akılsız kabul edilen bu cemi isimlerinin cemi müennes kabul edildiği görüşünü de doğru bulmamıştır.⁷⁰¹ Bilindiği gibi müfred sayıların müzekkerlik ve müenneslikte temyîzleri ile zıt olarak gelmesi Arap Dilinin temel kurallarındandır.⁷⁰² Burada da “أَرْبَعَةٌ” sayısının müennes gelmesiyle “مِنَ الطَّيْرِ” kelimesinin müzekker kabul edildiği ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca Ebû Hayyân çoğul anlamı taşıması hâlinde, sayıların temyîzinin “مِنَ” harfi i ceri ile gelebileceğini bildirmektedir. Yine o bununla birlikte “وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةٌ” ayetinde olduğu gibi izâfet ile de mecrûr olabileceği görüşünü yanlış bulup bu ayetle kıyaslanamayacağını ifade etmektedir.⁷⁰⁴

Farklı olarak Muhyiddîn ed-Dervîş ve Ukberî bu ayette geçen “مِنَ الطَّيْرِ” lafzını temyîz değil “أَرْبَعَةٌ” sayısının sıfatı olarak kabul etmektedir.⁷⁰⁵

2.29. Bakara Sûresi 261. Ayet

كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ: Her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesi gibidir.”⁷⁰⁶

Mahmûd Sâfi ve Muhyiddîn Dervîş ayette geçen “سَنَابِلٍ” kelimesinin “سَبْعَ” sayısının temyîzi olmakla cer olması gerekirken, gayr-i munsarif olması sebebiyle cer alametini fetha ile aldığını söylemişlerdir.⁷⁰⁷

Bu ayette bulunan diğer temîzin ise “مِائَةُ” sayısının temyîzi olan “حَبَّةٍ” kelimesinin olduğu ve bu kelimenin i’rabını izâfet ile müfred-mecrûr olarak aldığı ifade edilmektedir.⁷⁰⁸

⁷⁰¹ Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 2/646.

⁷⁰² Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/155.

⁷⁰³ en-Neml: 27/48.

⁷⁰⁴ Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, 2/646.

⁷⁰⁵ Ukberî, *et-Tibyân*, 1/211; Dervîş, *İ’râbu’l-Kurân*, 1/402.

⁷⁰⁶ el-Bakara 2/261.

⁷⁰⁷ Dervîş, *İ’râbu’l-Kurân*, 1/404; Sâfi, *el-Cedvel*, 2/43.

2.30. Bakara Sûresi 270. Ayet

وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ،
adakta bulunsanız şüphesiz onu Allah bilir.”⁷⁰⁹

Mahmûd Sâfi ve Muhyiddîn Dervîş ayette geçen “مِنْ نَذْرٍ” , “مِنْ نَفَقَةٍ” kelimelerinin “مَا”nın temyîzi olduğunu ifade etmişler fakat buradaki “مِنْ” harf-i cerinin beyan bildirdiği veya zâid olarak geldiği hakkında iki farklı yorumda bulunulduğunu da belirtmişlerdir.⁷¹⁰

2.31. Bakara Sûresi 271. Ayet

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَبِعِمَّا هِيَ،
Sadakaları açık olarak verirsiniz bu ne güzel!”⁷¹¹

Bu ayetin tefsirinde medih fiillerinden olan “نِعْمَ”den sonra gelen “مَا”nın temyîz olduğu ifade edilmiştir.⁷¹² Bu konuda dilcilerin farklı görüşleri için Bakara sûresi 90. ayete müracaat edilebilir.⁷¹³

2.32. Bakara Sûresi 272. 273. Ayetler

وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَأَنْفُسِكُمْ وَمَا تُنْفِقُوا نَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ،
Hayır için yaptığınız her harcama kendiniz içindir. Verdiklerinizi ancak Allah rızası için verirsiniz. Hayır için yaptığınız her harcamanın karşılığını da hiçbir haksızlığa uğramaksızın tam olarak alacaksınız.”⁷¹⁴

وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ
İşe yarar her ne verirsiniz, hiç şüphesiz Allah onu bilir.”⁷¹⁵

⁷⁰⁸ Sâfi, el-Cedvel, 2/43.

⁷⁰⁹ el-Bakara 2/270.

⁷¹⁰ Dervîş, İ'râbu'l-Kurân, 1/420; Sâfi, el-Cedvel, 2/62.

⁷¹¹ el-Bakara 2/271.

⁷¹² Kaysî, Müşkilü İ'râbi'l-Kurân, 1/141; Dervîş, İ'râbu'l-Kurân, 1/421.

⁷¹³ “نِعْمَ” fiilinin sonunda genellikle “نِعْمًا” şeklinde “مَا” bulunur. Buradaki “مَا”nın “شَيْءٍ” “şey” manasında olduğu ifade edilmektedir. Örneğin “نِعْمًا النَّقْوَى” Takva ne güzeldir!” Mana olarak aslında “نِعْمَ شَيْءٌ النَّقْوَى” Takva ne güzel şeydir!” şeklindedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Sibeveyhi, el-Kitâb, 2/175; el-Galâyînî, Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye, 1/77-180; Hâsan, en-Nahvü'l-Vâfi, 3/372.

⁷¹⁴ el-Bakara 2/272.

⁷¹⁵ el-Bakara 273.

İ'râbu'l-Kur'ân eserlerinde ve tefsirlerde bu ayetlerde geçen “مِنْ خَيْرٍ” kelimelerine dair bir açıklamaya rastlamamakla birlikte bu ayetlerin daha önce geçen “وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ: *Hayra dair ne işlerseniz Allah onu bilir.*”⁷¹⁶ ayetine benzediği görülmektedir. İhtimal ki bu ayetlerin terkinin benzerleri daha önceden geçtiğinden açıklama ihtiyacı duyulmamıştır.

⁷¹⁶ el-Bakara 2/197.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm, muhataplarının hayatlarına etki ettiği gibi dillerine de etkide bulunmuştur. Müslümanların Kur'ân'ı okumaları ve dinlemeleri dillerini güçlü bir biçimde etkilemiş daha önce kullandıkları ifadelerin yerlerini zamanla Kur'ân'ın fasih ve veciz üslûbu almaya başlamıştır. Bu dil, ilahi vahiy sayesinde sağlam ve çekici ibarelerle ifade edilerek yeni bir döneme girmiş ve böylece Kur'ân-ı Kerîm, Arapça'nın dil ve belagat hususunda yükselmesine yardımcı olmuştur. Bu çalışma başta Basralılar olmak üzere dilciler tarafından beyan edilen farklı görüşlerin incelenmesi suretiyle temyîzin ayrıntılı hatlarıyla ele alınmasını konu edinmiş, temyîzin icra ettiği görevi incelemeyi ve Bakara sûresi örneğinde konunun yerleşmesini amaç edinmiştir.

Gerçek manada mümeyyiz olarak isimlendirilen fakat temyîz ismiyle meşhur olan bu öge, Arap şiirlerinde, nesirlerinde ve kelimeleri Arapça olan İslam âlemi'nin mukaddes kitabı Kur'ân-ı Kerîm'de çokça kullanılan bir üsluptur. Temyîz nahivciler tarafından kapalı bir isme veya cümledeki muallâk olan nispete açıklamak için getirilen fadle yani zait isim olarak tarif edilir. Fakat müfret temyîzinde sayılar ve miktarlardan sonra gelen temyîz cümlelerinin zait bir unsuru değil de adeta umdesi mesabesinde-dir. Çünkü bu tür isimlerde temyîz olmadan anlaşılması noktasında tam bir kapalılık söz konusudur. Ayrıca bu tür temyîzde, cümle temyîzinde olduğu gibi Arapça'da muhavvel adı verilen temyîzsiz farklı cümle formatı da yoktur. Yani içinde miktar ve sayı isimleri ile temyîzinin bulunduğu bu cümleyi farklı bir varyantta temyîzsiz kuramayız. O halde sayı ve miktarlarda temyîz unsurunun kullanılması edebî bir üslup olmasından da öte büyük bir ihtiyaçtır.

Cümle temyîzinde ise cümlelerinin muhavvel olan ve olmayan yani basit düz cümle formatında gelebilen ve gelemeyen olduğu görülmektedir. Muhavvel olan cümlede temyîz, mübteda, fâil, nâib-i fâil veya mefûle karşılık olarak gelmektedir. Yani aslında basit ve düz olan bir cümlede mübteda, fâil, nâib-i fâil veya mefûl olan kelime yeni kapalı bir cümlede temyîz olarak getirilir. Peki, Arap Dilinde konu basit düz bir cümle ile ifade edilebilirken kapalı bir cümle kurulup daha sonrasında bu kapalılığı gidermek için temyîzin kullanılmasındaki amaç nedir? Bu üslup Araplarca çok kullanılan hatta Kur'ân'da da istisnai bir yere sahip olan edebî üsluplardandır. Buradaki amaç merak

uyandırıp konuyu zihinlerde tesir uyandıracak şekilde muhataba sunmak ve konu hakkında akılda kalıcılığı sağlamaktır. Yani temyîz sayı ve miktarlarda zorunlu bir unsur olurken cümle temyîzinde edebi bir unsurdur.

Temyîz, nahiv kitaplarında mansûbatlar içinde yer alır. Genel olarak mansûb olsa da harf-i cerr ile veya izâfet ile mecrûr olarak geldiği yerler de bulunmaktadır. Temyîz i'râbı hususunda diğer cümle ögeleri ile karşılaştırıldığında, diğer cümle ögelerinin belirli bir i'râbı olurken temyîz ögesinin i'râbının ne olacağı konusu ve hangi şartlarda hangi i'râbı alacağı ihtilaf konusu olmuştur. Özellikle bu ihtilaflar Basra ve Kûfe Ekolleri arasında gerçekleşmektedir. Nahiv ilmine zenginlik katan bu ihtilaflar nahiv kitaplarında önemli bir yer tutmaktadır. Yine aynı şekilde temyîzin şartları konusu da ekoller arasında farklı beyan ve yorumlamalara konu olmuştur. Temyîz, konusu içinde farklı ekollerin ve farklı nahivcilerin çokça görüşlerini barındıran nahvi konulardan biri olmakla diğer cümle ögelerinden ayrılmaktadır.

KAYNAKÇA

- ‘Abbâs, Hasan. *en-Nahvü’l-Vâfi*. 4 Cilt. Mısır: Dâru’l-Ma‘ârif, 2. Basım, ts..
- ‘Abduhu’r-Râcihi. *et-Taṭbîku’ş-Şarfi*. Beyrut: Dâru’n-Nehḍatü’l-‘Arabiyye, 1430/2009.
- ‘Abdü’l-Ĥalîm, Feras Ekrem. *et-Temyîz Dirâse Taḥlîliyye fî’l-Binye*. Suriye: Câmi‘atü Teşrîn, Külliyyetü’l-Âdâb ve’l-‘Ulûmi’l-İnsâniyye, Yüksek Lisans Tezi, 2007/2008.
- ‘Abdü’l-Ĥamîd, Muḥammed Muḥyiddîn. *‘Umdetü’s-Sâlik ilâ taḥkîki evḍaḥî’l-Mesâlik* (“Evḍḥü’l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn. Mâlik” ile birlikte). 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Aşriyye, ts..
- Aḥmed Nûreddîn, ‘Abdürrahmân b. Nizâmeddîn. *el-Fevâidü’d-Diyâiyye*. İstanbul: Salâh Bilici Kitabevi, ts..
- Aḥmed Nûreddîn, ‘Abdürrahmân b. Nizâmeddîn. *Molla Câmi*. trc. Abdurrahman Ercan Elbinsoy. İstanbul: Zaman Yayıncılık, 1407/1987.
- Akçakoca, Yusuf. *Basra ve Kûfe Ekollerinin Terminoloji Tartışmaları – Mansûb Cümle Elemanları Örneğinde*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014
- Akdağ, Hasan. *Arap Dili Dilbilgisi*. Konya: Teknik Kitabevi, 1417/1997.
- Akyüz, Vecdi. *Arapçada Sayılar*. İstanbul: Kitabevi, 1418/1998.
- ‘Âlûsî, es-Seyyid Maḥmûd İbnü’s-Seyyid ‘Abdullah Efendî. *Hâşiyetü Şerḥ’il-Ḳaṭr fî ‘İlmi’n-Nahvi* (“Şerḥu Ḳaṭri’n-nedâ ve ellü’ş-şadâ” ile birlikte). 2 Cilt. Dâru’l-Ma‘ârif, 1320/1902.
- ‘Aṭiyye, Mervân. *Mu‘cemü’l-Muṣṭalahâti’n-Nahviyye ve’s-Sarfiyye*. Dâru’l-Beşâir, ts..
- Birgivi, Taḳıyyüddîn Mehmed. *İzhârü’l-Esrâr*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts..
- Curcânî, ‘Alî b. Muḥammed ‘Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Mu‘cemü’t-Ta’rîfât*. thk. Muḥammed Şiddîk el-Minşâvî. Kâhire: Dâru’l-Faḍîle, ts..
- Dervîş, Muḥyid-dîn. *İ‘râbu’l-Kurâni’l-Kerîm ve Beyânüh*. 10 Cilt. Suriye: el-Yemâme - Dâru İbn keşîr, 3. Basım, 1412/1992.
- Durmuş, İsmail. “Müberred”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 05 Ocak 2021; <https://islamansiklopedisi.org.tr/müberred>

- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. 'Alî b. Yûsuf el-Ğarnâtî. *el-Baĥru'l-Muĥîṭ fî't-Tefsîr*. thk. 'Adil Aĥmed 'Abdu'l-Mersûd - 'Alî Muhammed Mü'rid. 11 Cilt. (Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, 1413/1993.
- el-Ehdel, eş-Şeyĥ Muhammed b. Aĥmed b. 'Abdi'l-Bârî. *el-Kevâkibü'd-Dürriyye* ("Mütemmimetü'l-'Âcurrûmiyye" ile birlikte). 2 Cilt. Beyrut: el-Kutübü's-Şekâfiyye, 1410/1990.
- el-Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yaĥyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kurân*. thk. Ahmed Yusûf Necâtî. Kâhire: Matba'atü Dâri'l-Kütübî'l-Mıstîyye, 1374/1955.
- el-Enbârî, Ebu'l-Berakât Kemâlü'd-dîn 'Abdurrahmân b. Muhammed b. 'Abîdullah İbn Ebî Se'id. *Esrâru'l-'Arabiyye*. thk. Berakât Yusuf Habûd. Beyrut: Şirketü Dâru'l-Erĥam b. Ebî'l-Erĥam, 1420/1999.
- el-Enbârî, Ebu'l-Berakât Kemâlü'd-dîn 'Abdurrahmân b. Muhammed b. 'Abîdullah İbn Ebî Sa'id. *el-İnsâf fî Mesâilî'l-Ĥilâf Beyne'l-Basriyyîne ve'l-Kûfiyyîn*. thk. Cevdet Mebrûk Muhammed. Kâhire: Mektebetü'l-Ĥâncî bi'l-Kahire, 1422/2002.
- el-'Ukberî, Ebu'l-Bekâ' 'Abdullah b. el-Ĥüseyn b. 'Abdullah. *et-Tibyân fî İ'râbu'l-Kurân*. thk. 'Ali Muhammed el-Behâvî. 2 Cilt. 'İsa'l-Bâbi'l-Halebî ve Şerakâh, 1395/1976.
- eş-Şemânîni, 'Ömer b. Sâbit. *el-Fevâid ve'l-kavâ'id*. thk. 'Abdulvehhâb Mahmûd el-Kahle Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1422/2002.
- Ezherî, Ĥâlid b. 'Abdullah. *Şerĥu't-Taşriĥ 'ala't-Tevdîĥ* ("Ĥâşiyetü şerĥi't-Taşriĥ 'ala't-Tevdîĥ" ile birlikte). 2 Cilt. Dâru'l-fikr, ty.
- ez-Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım. *Mecalisü'l-'ulemâ'* (nşr. Abdüsselam M. Hârûn), Kahire: y.y., 1983.
- Fâkihî, Aĥmed b. el-Cemâl 'Abdullah b. Aĥmed b. 'Ali. *Mücîbü'n-nidâ İlâ Şerĥi Qaṭri'n-nedâ*. ("Ĥâşiyetün'alâ Şerĥi'l-Fâkihî li Qaṭri'n-nedâ" ile birlikte). 2 Cilt. Mısır: Mektebetü Muştafâ el-Bâbî, 2. Basım, 1390/1971.
- Fâkihî, Aĥmed b. el-Cemâl 'Abdullah b. Aĥmed b. 'Ali. *Şerĥu Kitâbi'l-Ĥudûd fî'n-Naĥvi*. thk. el-Mütevellî Ramaḍân 'Aĥmed ed-Demîrî. y.y. 1408/1988.
- Ġalâyînî, eş-Şeyĥ Muştafâ. *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*. thk. 'Abdu'l-Mün'im Ĥafâcî, 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Aşriyye, 3. Basım, 1414/1994.

- Halîl, Ebû 'Abdirrahmân b. Aĥmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî. *el-Cumel fî'n-Nahvi*. thk. Fahreddîn Kâbâve. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1405/1985.
- Halîl, Ebû 'Abdi'r-Rahmân b. Aĥmed el-Ferâhîdî. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Dr. Mehdî el-Mahzûmî - Dr. İbrâhim es-Samerraî. y.y., ts.
- Hattâb, eş-Şeyĥ Muhammed b. Muhammed er-Ra'aynî. *Mütemmimetü'l-'Âcurrûmiyye* ("el-Kevâkibü'd-dürriyye" ile beraber). 2 Cilt. Beyrut: el-Kütübü's-Şekâfiyye, 1410/1990.
- Hudârî, Muhammed eş-Şafi'î. *Hâşiyetü'l-Hudârî 'alâ Şerĥi İbn 'Aķîl 'alâ Elfîyyeti İbn Mâlik* ("Şerĥu ibn 'Aķîl 'alâ Elfîyyeti ibn Mâlik" ile birlikte). thk. Yusuf eş-Şeyĥ Muhammed el-Bekâ'î. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1310/1995.
- İbn 'Aķîl, Ebu 'Abdi'r-Rahmân Bahâu'd-din 'Abdullah b. 'Abdi'r-Rahmân b. 'Abdillah. *Şerĥu İbn 'Aķîl 'alâ elfîyyeti İbn Mâlik*. thk. Maĥmud Mustafâ el-Ĥalâvî. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, 1416/1996.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah Cemâleddîn el-Enşârî. *Ĥaṭru'n-nedâ ve bellü's-şadâ* ("Şerĥu Ĥaṭri'n-nedâ ve bellü's-şadâ" ile birlikte). Beyrut: el-Mektebetü'l-'Aşriyye, 1432/2011.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah Cemâleddîn el-Enşârî. *Evḍâhü'l-Mesâlik ilâ Elfîyyeti İbn Mâlik* ("Umdetü's-Sâlik ilâ Taĥķiki Evḍâhi'l-Mesâlik" ile birlikte). 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Aşriyyeh, ts.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah Cemâleddîn el-Enşârî. *et-Tevḍîĥ 'Alâ Elfîyyeti İbn Mâlik fî 'İlmi'n-Nahvi* ("Şerĥü't-Taşriĥ 'ala't-Tevḍîĥ" ile birlikte). 2 Cilt. Dâru'l-fikr, ty; Şerĥu Ĥaṭri'n-nedâ ve Bellü's-şadâ. ("Ĥaṭru'n-nedâ ve Bellü's-şadâ" ile birlikte). Beyrut: el-Mektebetü'l-'Aşriyye, 1432/2011.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah Cemâleddîn el-Enşârî. *Mugni'l-Lebîb*. 2 Cilt. İstanbul: el-Mektebetü'l-Maĥmûdiyye, ts.
- İbn Mâlik, Cemâlüddîn Ebû 'ÖAbdillâh Muhammed İbn 'ÖAbdillâh eṭ-Ṭâî el-Ceyyânî el-Endulûsî. *Elfîyyeti İbn Mâlik* ("Şerĥu İbn 'Aķîl 'alâ Elfîyyeti İbn Mâlik" ile birlikte). thk. Maĥmud Mustafâ, el-Ĥalâvî. Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, 1416/1996.
- İbn Mâlik, Cemâlüddîn Ebû 'ÖAbdillâh Muhammed İbn 'ÖAbdillâh eṭ-Ṭâî el-Ceyyânî el-Endulûsî. *Teshîlu'l-Fevâid ve Tekmîlu'l-Maķâşid* ("Şerĥü't-Teshîl li İbn

- Mâlik*” ile birlikte), thk. Dr. ‘Abdu’r-Raḥmân es-Seyyid - Dr. Muḥammed Bedevî el-Maḥtûn (y.y., 1410/1990).
- İbn Mâlik, Cemâlüddîn Ebû ‘Abdillâh Muḥammed İbn ‘Abdillâh eṭ-Ṭâî el-Ceyyânî el-Endulûsî. *Şerḥü’-t-Teshîl li İbn Mâlik* (“*Teshîlu’l-Fevâid ve Tekmîlu’l-Maḳâşid*” ile birlikte). thk. Dr. ‘Abdu’r-Raḥmân es-Seyyid - Dr. Muḥammed Bedevî el-Maḥtûn. y.y., 1410/1990.
- İbnü’l-Ḥâcib, Ebû ‘Amr Cemalüddin Osman b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *Mecmû’atü’n-naḥvi*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts.
- İbnü’l-Ḥâcib, Ebû ‘Amr Cemalüddîn Osman b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *el-Kâfiye* (“*Şerḥü’r-Raḳî*” ile birlikte). thk. Yusuf Ḥasan Ömer. 2 Cilt. Tahrân: Müessesetü’ş-Şâdiḳ. 1398/1978.
- İbnü’s-Serrâc, Ebu Bekir Muḥammed b. Sehl en-Naḥvi el-Baḡdâdî. *el-Uşûl fi’n-Naḥvi*. thk. ‘Abdü’l-Ḥüseyn el-Fetlîl. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 3. Basım, 1417/1996.
- İbn Ya’îş, Ebu’l-Bekâ’ Ya’îş b. ‘Ali en-Naḥvî. *Şerḥü’l-Mufaşşal*. thk. Aḥmed es-Seyyid Aḥmed. 4 Cilt. Mısır: Mektebetü’t-Tevfîkiyye, ts.
- Karagöz, Halil İbrahim. *Arap Dili Gramerinde Temyîz*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Ḳaysî, Ebû Muḥammed Mekki İbn Ebî Fâlib. *Müşkilü İ’râbi’l-Kurân*. thk. Ḥâtim Şâlih ed-Ḍâmin. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2. Basım, 1405/1984.
- Kılıç, Hulusi. “*Basriyyûn*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 10 Mart 2021; <https://islamansiklopedisi.org.tr/basriyyun>
- Kişmir, Abdulkadir. *Arapçada Kıyas ve Basra İle Kûfe Dil Ekollerindeki Rolü*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2018.
- Kur’ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Lebdî, Muḥammed Semîr Necîb. *Mu’cemü’l-Muştaḥâṭü’n-Naḥviyye ve’s-Şarfiyye*. Beyrût: Dârü’l-Furkân, 1405/1985.
- Mustafâ, eş-Şeyḥ İbn. İbrâhîm. *Tuḥfetü’l-İḥvân* (“*Avâmil Tuḥfesi ve Mua’ribi*” ile birlikte). İstanbul: Arif Efendi Matbaası, ts.

- Mustafâ, İbrâhîm vd. *el-Mu'cemü'l-Vasîf*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyyeh, 1392/1972.
- Müberred, Ebû'l-'Abbâs Muḥammed b. Yezîd. *el-Mukṭedab*. thk. Muḥammed 'Adu'l-Hâlik 'Aḍîme. 3 Cilt. Kâhire: y.y., 1410/1993.
- Nahhâs, Ebû Câ'fer Ahmed b. Muḥammed b. İsmâil b. Yûnus el-Merâdî. *İ'râbu'l-Kurân*. thk. Hâlid el-'Alî. Lübnân: Dâru'l-Ma'rife, 2. Basım, 1429/2008.
- Özkul, Ertuğrul. *Arap Basra ve Kûfe Ekollerinin Terminoloji Farklılıkları*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Öztürk, Mustafa - Mertoğlu, M. Suat. “Zemahşerî”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 10 Mart 2021; <https://islamansiklopedisi.org.tr/zemahseri>
- Öztürk, Şaban. *Nahiv Terimlerinin Doğuşu ve Gelişimi “Hicrî İlk İki Asır”*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Raḍî, Muḥammed b. el-Ḥasan el-İstirâbâzî es-Semnâî en- Necefî. *Şerhu'r-Raḍî 'ala'l-Kâfiye* (“*el-Kâfiye*” ile birlikte). thk. Yusuf Ḥasan Ömer. 4 Cilt. Tahrân: Müessesetü's-Şâdık, 1398/1978.
- Şabbân, Muḥammed b. 'Alî. *Hâşiyetü's-Şabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn-i Mâlik*. 2 Cilt. Dâru'l-Fikr, ts.
- Şâfi, Maḥmûd. *el-Cedvel fî İ'râbi'l-Kurân ve Şarfihî ve Beyânihî ma'a Fevâide Nahviyye hâmm*. 16 Cilt. Lübnan: Dâru'r-Raşîd - Müessesetü'l-İmân, 1416/1995.
- Sîbeveyh, Ebû Bîşr b. 'Osmân b. Kamber. *el-Kitâb*. thk. 'Abdu's-Selâm Muḥammed Hârûn. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü'l- Hâncî, 3. Basım, 1408/1988.
- Suyûtî, Celaeddîn 'Abdurahmân b. Ebî Bekr. *Hem'u'l-hevâmi', fî Şerhi Cem'i'l-cevâmi'* (“*Cem'u'l-cevâmi'*” ile beraber). thk. Ahmed Şemsü'd-dîn. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 1318/1998.
- Sarı, Mevlüt. *el-Mevârid*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1404/1984.
- Seb'âvî, Hâzim Zunnûn İsmâil. *et-Temyîzü fî'l-Kurâni'l-Kerîm Dirâse Nahviyye Delâliyye*. Câmi'atü'l-Mûsil, Meclisü Külliyyetü't-Terbiyye, Şehâdetü'l-Mâcîstîr, 1424/2004

- Sücâ'î, Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Muhammed eş-Şâfi'î el-Ezherî. *Hâşiyet's-Sücâ'î 'Alâ Şerhi'l-ḳatr* ("Şerhu'l-ḳatr" ile birlikte). İstanbul: Dersaadet Kitabevi, ts.
- Şeyh Yâsîn, b. Zeyni'd-dîn el-'alîmî el-Hımsî eş-Şâfi'î. *Hâşiyetün 'alâ şerhi'l-Fâkihî li-Ḳaṭri'n-nedâ* ("Mücibü'n-Nidâ ilâ Şerhi Ḳaṭri'n-nedâ" ile beraber.). 2 Cilt. Mısır: Mektebetü müştafâ'l-Bârî. 2. Basım, 1390/1971.
- Şeyh Yâsîn, b. Zeyni'd-dîn el-'alîmî el-Hımsî eş-Şâfi'î. *Hâşiyetü Şerhi't-Taşriḥ 'ala't-Tevdîḥ* ("Şerhü't-Taşriḥ 'ala't-Tevdîḥ" ile birlikte). 2 Cilt. Dâru'l-fikr, ty..
- Şimşek, Mehmet Ali. *Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle Öğeleri*. Sivas: Vizyon Yayıncılık, 1426/ 2006.
- Üşmûnî, 'Ali b. Muhammed. *Şerhu'l-Üşmûnî 'Alâ Elfiyyeti İbn. Mâlik* ("Hâşiyetü's-Şabbân" ile birlikte). 4 Cilt. Dâru'l-Fikr, ts.
- Yâkûb, İmîl Bedî'. *el-Mu'cemü'l-Mufaşşal Fî Şevâhidi'l-Luğati'l-'Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, 1417/1996.
- Yesûî, Luvîs ma'lûf. *el-Müncid fî'l-luğa*. Beyrut: Dâru'l-Meşriḳ, 33. Basım, 1412/1992.
- Zemaḥşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Maḥmud b. Ömer. *el-Mufaşşal fî Şan'ati'l-İa'râb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, 1420/1999.
- Zihnî, el-Hâci Muhammed. *el-Munteḥab ve'l-Muḳteḍab fî ḳavâ'idî's-Şarfî ve'n-Nahvi*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1981.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Serap Kaya

Uyruğu : Tc.

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniye Yılı
Lisans	İnönü Üniversitesi	2017
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2021

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2017/2019	MilliEğitim	Hafızlık + Arapça
2019/202	Diyanet	Hafızlık + 4/6yaş K.Kursu

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı YDS (48,75000)